ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 21. évfolyam • 2010/2 • ára 650 Ft

DÁVID KATA: ISTEN ÉPÍTÉSZE

DÉVÉNYI SÁNDOR: A KÉKESDI SZENT MIHÁLY-TEMPLOM

BESZÉLGETÉS **CSERNYUS LŐRINCCEL**

ÁRVÍZI ÚJJÁÉPÍTÉSI TERVEK

A **KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS** ÚJ TAGJAI

MARKO POGAČNIK BUDAPESTI PROGRAMJA

GREGORY BURGESS: HAJLÉK EGY ŐSI-ÚJ ORSZÁGBAN

KOPP MÁRIA: A MAGYAR NÉP ÉLETMINŐSÉGÉRŐL

A **VÁNDORISKOLA** FÉLÉVES MUNKÁJÁRÓL

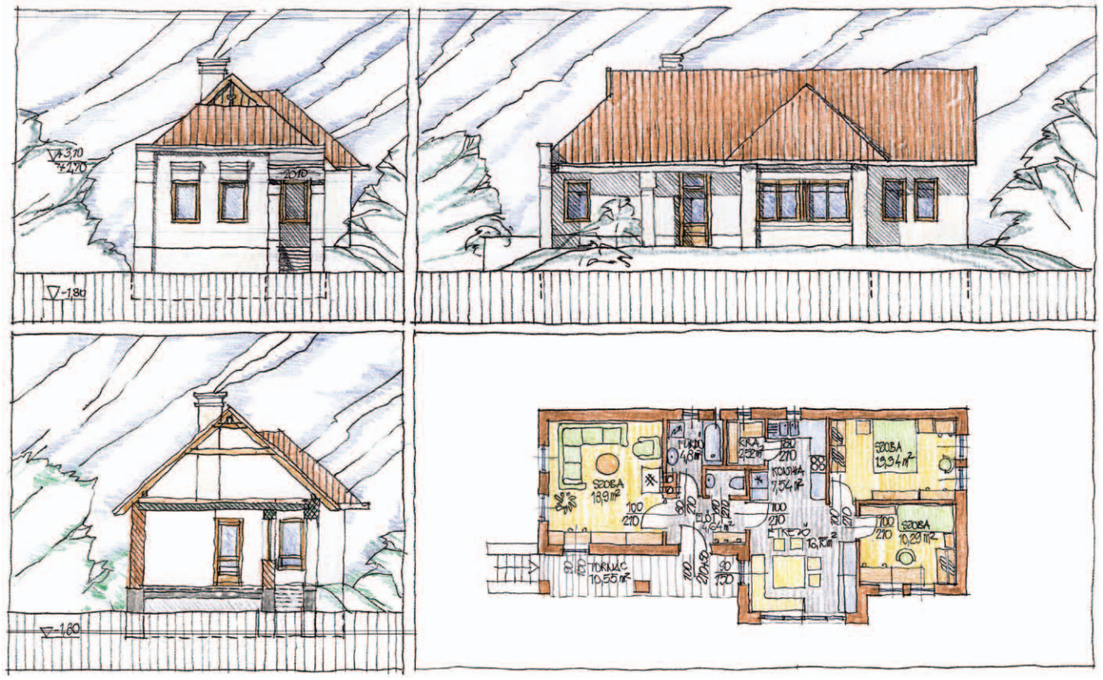

Az árvízi újjáépítéshez készített engedélyezési tervsorozatból; fent: Gerencsér Judit: Felsőzsolca, Széchényi utca 20., lent: Csóka Balázs vándor: Felsőzsolca, Kossuth utca 17. számú telkekre tervezett lakóháza

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A Kós Károly Egyesülés folyóirata • 21. évfolyam • **2010/2** • ára 650 Ft

KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Dávid Katalin • Isten építésze 2
Dévényi Sándor • Szent Mihály rk. templom, Kékesd 8
Szűcs Endre: A Kárpát-haza temploma 15
Beszélgetés Csernyus Lőrinccel 18
A Kós Károly Egyesülés új tagjai 20
TRILIT Építészeti és Konstrukciós Iroda 28
TÓNUS Építész és Mérnöki Kft. 30
Varga Géza: Veleméri rajzos sindük 34
Díjnyertes pályaterv • Turku 2011 39
Trom Kata: Marko Pogačnik budapesti programjáról 42
Marko Pogačnik: A Gea-kultúra manifesztuma 43
Gregory Burgess: Hajlék egy ősi-új országban 46
A csütörtöki iskola 52
Dr. Kopp Mária: A magyar nép életminősége 53
A Vándoriskola féléves munkájáról 60
IN MEMORIAM • Kós András 64

A borítón: Dévényi Sándor kékesdi római katolikus kápolnájának részlete; a hátoldalon: Varga Géza írástörténész saját tervezésű szállásépülete Veleméren

KÁLMÁN ISTVÁN • KAMPIS MIKLÓS • MAKOVECZ IMRE • ARCHEVIL Kft. • AXIS Építésziroda Kft. • BALOGH LEVENTE • BEÖTHY&KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • BOGOS ERNŐ • CSÍKY és Társa Beruházásszervező Kkt. • DÉVÉNYI és Társa Építész Kft. • EKLER KÁROLY • ESZENYI ÁKOS • ESZTÁNY GYŐZŐ • FARKAS MIKLÓS • FRISCH MIHÁLY • GERLE JÁNOS • HUNGARO-THERM Épületgépészet • KOMÁRY ÉPÍTŐ Kft. • KÖR Építész STÚDIÓ Kft. • KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUM Építész Iroda Kft. • LITKEI TAMÁS GYÖRGY • MAKONA ÉPÍTÉSZIRODA KFT. • MEDITERRÁN KERÁMIA Kft. • MÉRMŰ Építészeti és Környezetvédelmi Szövetkezet Kft. • MÜLLER CSABA • NRZST Építészműhely Kft. • OPEION Bt. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • PAPP VILMOS • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és TÁRSA Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Bt. • TÓNUS Építész és Mérnöki Kft. • TRILIT Építészeti és Konstrukciós Iroda • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF –83 Műszaki Tervező és Fejlesztő ZRt. • VÁNDORÉPÍTÉSZ KFT. • **TÁMOGATÓK:** Bonex Építőipari Kft. • Compart Stúdió Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Építésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt.

a **Kós Károly Egyesülés** folyóirata • Megjelenik negyedévenként • Kiadja az **Egyesülés** nevében a **Kós Károly Alapítvány;** 1034 Bp., Kecske utca 25., bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 • Felelős kiadó: **Zsigmond László** • Főszerkesztő: **Makovecz Imre** Felelős szerkesztő: **Gerle János** • Lapterv és tipográfia: **Makovecz Benjamin;** e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu • Nyomás: **Julianus Kft.,** Budapest. • **ISSN 0866-0069** A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés: **Artbureau Kft.** 1065 Bp., Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára: 650 Ft. Előfizetési díj a 2009. évre 2500 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. • **MEGVÁSÁROLHATÓ: Budapest Galéria, D2K** (1066. Bp., Ó u. 19.), • **UR Könyvkiadó** Ker. és Tipográfiai Stúdió Kft. (1122 Bp., Városmajor utca 28.) • **Éghajlat Könyves Kávézó** (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • **Fehérlófia Könyvesbolt** (1084 Bp., József u. 8.) • **Gondolat Kiadói Kör, Heltai Gáspár Könyvesbolt** (1054 Bp., Alkotmány utca 12.) • **Írók Boltja** (1061 Bp., Andrássy út 45.) • **Parnasszus Kiadó Kft.** (1061 Bp., Andrássy út 45.) • **Kós Károly Alapítvány/Artbureau Kft.** (1065 Bp., Nagymező utca 4.) • **Líra és Lant Rt. Szakkönyváruház** (1065 Bp., Nagymező u. 43.) • **Litea Könyvesbolt és Teázó** (1014 Bp., Hess András tér 4.) • **Lord Extra Kft. könyvesboltja** (6800 Hódmezővásárhely, Andrássy út 5-7.) • **Lyra Könyvesház** (2600 Vác, Piac utca 1.) • **Magyar Építőművészek Szövetsége** (1088 Bp., Ötpacsirta utca 2.) • **Püski Kiadó Kft.** (1122 Bp., Krisztina krt. 26.) **Rádai Könyvesház** (1092 Bp., Ráday utca 27.) • **SZKITIA Nagykereskedés** (1118 Bp., Ménesi út 1/a.) • **TLA Vagyonkezelő és Hasznosító Kft.,** (1125 Bp., Szilágyi Erzsébet fasor 22/b) • **Budapesti Teleki Téka** (1088 Bródy Sándor utca 46.) • **Vince Kiadó Műcsarnok könyvesboltja** (1146 Bp., Dózsa György út 37.) • Honlap: **www.orszagepito.hu**

Dávid Katalin

ISTEN ÉPÍTÉSZE

Nem azért nevezem Isten építészének, mert ez a könyv templomairól szól, tehát Istennek általa felépített földi lakhelyeiről, hanem azért, mert minden épülete olyan, amelyben jó lélekkel megszállhat a Mindenható. Nagyon egyszerűen érik el házai ezt a méltóságot. Erről akarok most néhány gondolatot felvetni.

Nem tesz mást, mint hogy otthont teremt azok számára, akiké a ház lesz, vagy akik azt használják. Hihetetlen egyszerűen hangzik, pedig ez az, aminek az ellenkezője a gyakorlat. A beköltöző szokott alkalmazkodni az építésztől átnyújtott térhez, hogy megteremtse az adott dimenziókból otthonát. Korrekt és követhető magatartás: az építész adja, a beköltöző elfogadja. Még szereti is. Az építész pedig joggal teheti. Ezzel szemben nekem úgy tűnik, hogy Imre házai, nemcsak otthonnak szánt terei, hanem egyáltalán épületei, valahogy fordítva alakulnak. Mintha akarná tudni, mielőtt megteremti a koncepciót, hogy a beköltözők hogyan akarnak élni, mozogni, elvonulni, egymással lenni, hogyan tudják kizárni és hogyan tudják beengedni a világot maguk közé, van-e lehetőség benső intimitásra és van-e lehetőség kitárulkozásra. Valóságos mikrokozmoszban élhetünk, mozoghatunk általa. Kedvenc triviális példám a piliscsabai Stephaneum épülete. Az egész lényege egy gyönyörűséges nagy aula és egy csomó kisebb-nagyobb előadóterem, megfelelő mennyiségű irodával kiegészítve. Ez természetes, mert az épület funkciója így kívánja. A lényege, amiért példaképpen hozom, hogy mindez egy várost imitál. Belső utcák, kis terek kötik össze egymással a termeket, szobákat, ablakaik ezekre a titkos kis utakra néznek, sőt erkélyek alatt megyünk el, lépcsőkön föl-le, mert még dombok is (nem emeletek) mozgatják ezt a „várost". Nagyon fontos, hogy a kompozíció a funkció sérelme nélkül élhető otthonná, „mini világgá" alakítja így a hatalmas épület egész belső terét. S ezzel kitágítja, a benne rejlő téri lehetőségeket megsokszorozza. Az örökkévalóságig tudnék sétálgatni benne…

Ne csodálkozzunk tehát, ha házai nem csak testi valóságunk, hanem a lélek otthonai is, a teljes emberé. Márpedig csak a teljes ember tudja hordozni a „képmás" méltóságát. Lépjenek be az általa alkotott akármelyik térbe, vagy elég, ha csak megállnak az épület előtt. Csodálkoznék, vagy inkább elszomorodnék azon, ha valaki nem fogja fel, hogy *az embernek egy ilyen épületbe-formált megértése menynyire a bennünk lévő „isteni"-nek, menynyire annak a szakralitásnak megértése, amelyet mindannyian hordozunk, emberré levésünk pillanatától*. Mert mindegyikben *létezésünk a fontos, mindegyikben a létezésünket befogadó térről van szó*. Ezért azután házai nem tudnak közömbösek lenni irántunk. Csodálkoznék, vagy inkább elszomorodnék azon, ha volna, akinek a számára ugyanakkor nem sugározná az „emberit" is. Megállhatok bármelyik háza előtt: ránézek és visszatekint rám, arca van, ami szembenéz velünk. Úgy alakítja őket, hogy éljenek, hiszen élet befogadók. Hangsúlyozottan. Ha azt kérdeznék tőlem, mi a művészi-alkotói zsenialitás kritériuma, azt válaszolnám, amit ezek a házak adnak válaszul, de minden művészetre érvényes: *felfedezni az emberben az istenit*. Mindez nála „közönséges" munka-módszer. Amint tisztességgel megtanulta a szakmáját, nem tudta másképp csinálni.

Lapozom a róla megjelent könyvek egyikét, amelynek címe bizonyítja, hogy összeállítói igencsak tudják művészetének lényegét: *Architecture as Philosophy*. A filozófia jelenti itt a szellemiség, lelkiség, meditáció, megfontolás szerepét az épület koncepciójának kialakításakor, jelenti, hogy egyidőben összekapcsolódik benne a célszerűség és misztérium. Az ezeket hordozó motívumok gazdagon jelennek meg épületein, mégpedig úgy, hogy nem – mint ez általában megszokott – díszítőelemként kapcsolódnak az épülethez, hanem az architektúra maga a motívum, részletei elemezhetően hordozzák az épület eszméjét. Kupolái, tornyai, ablakai, ajtói, pillérek, oszlopok, mennyezet-tartó bordák, boltozatok, tetők ívelése nemcsak a konstrukció részei, nemcsak a térben helyet foglaló formák, nemcsak kontúrjai, tagolásai az épületnek, hanem eszmei koncepciót, lelkiséget, az alkotás értelmét hordozó fragmentek. *Ezeknek lényege, szemben a díszítőelemekkel, hogy nem járulékos szerepük van az épület egészében, hanem ezek maguk az épület*. Ez adja a Makovecz-házak sajátos totalitását. A díszítőelemeket ugyanis le lehet venni, az épület ugyan veszít szépségéből, de életben marad. Mert amit elvettünk, bármilyen fontos a művészi koncepciót illetően, a konstrukció szempontjából azonban csak esetleges. De Makovecznél elvenni a legkisebbet is, ami a díszítőelemet kiváltja nála, megrogygyan a ház. Mert épületének filozófiája magában az épületben reprezentálódik. A részleteket összeolvasva fogalmazódik meg az eszme.

Mégis találtam egy olyan motívumot, amely csak imitálja, hogy az architektúra szerves része, de ez az egy valójában nem tartozik oda. *Mert láthatósága igen, de jelenléte nem függ az épület alkotójától*. Olyan független tőle, amilyen független az Ég és a Föld, a Nap és a Hold, meg az egész Kozmosz.

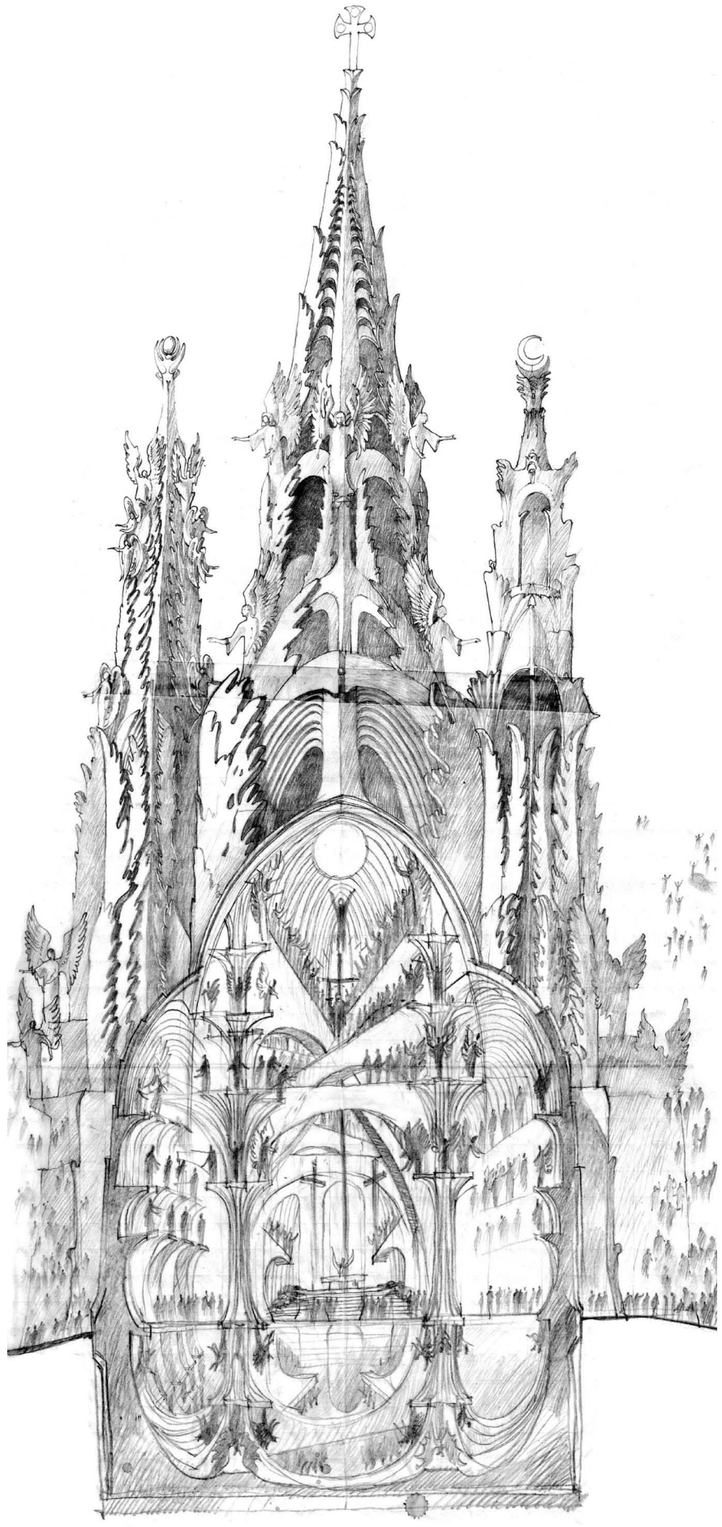

Nincs köze hozzá, csak tudomásul veheti létét. Arról van szó, hogy valami formában szinte minden épületén, vagy talán mindegyiken megjelennek az *angyalok*. Néha csak a szárnyuk tűnik fel, néha egész alakosan ott vannak, de az biztos, hogy ezen a planétán kedvelt helyük a Makovecz-épület. Hogy kik ezek, valami keveset tudunk róluk, azonban ez a kevés is elég ahhoz, hogy megnevezzük őket: ők Isten hírnökei, trónállói, az ég fejedelmei, erősségek és hatalmasságok, ők azok akik a Seregek Urának dicsőségét öröktől fogva megvallják. Jelenlétükkel Istent képviselik, vagy egyenesen köztünk-létét bizonyítják. Mindenesetre valamiért különös módon szeretik ezeket a házakat. Talán azért mert megérzik ezekben az ember tiszteletét, talán azért, mert megérzik bennük a kozmosz földi mását, talán azért, mert Isten áldását itt akarják átadni nekünk, vagy talán azért, mert ha már a földön kell lenniük, megválogatják a helyet, ahol jól érezhetik magukat. Ki tudja? Annyi bizonyos, hogy ott találom őket. Az angyaloknak egy földi alkotás felé irányuló ilyen baráti gesztusával rajta kívül csak Kondor Bélánál találkoztam, akit hasonlóan gyakran kerestek meg ezek az égi küldöttek, helyet kérve maguknak kompozícióiban. Nem akarom ezzel összekapcsolni vagy éppenséggel rokonítani kettőjük művészetét. Csak a tényt állapítom meg, amivel inkább az angyalokat akartam jellemezni, mint őket.

Még egy dolgot el kell mondanom művészetéről, amivel azt feszegetném, hogy hova tartozik, ki mondhatja magáénak Makovecz művészetét. Korántsem közömbös a kérdés, hiszen jelzőt szeretnénk adni a műveknek, amellyel otthonukat, szülőföldjüket nevezzük meg. Honosítani kell minden alkotást, ami nagyon nehéz feladat, mert ezt nem a művész hivatalos illetősége dönti el. Ilyenkor nincs szó a művészről, nem is kell ismernünk. (Ez az én munkámnál napi gyakorlat, mert olyan messzi korral foglalkozom, amelyben a neve sem tudható az alkotónak, csak

a mű alapján fogalmazható a biográfia is). Egyetlen szempontom ilyenkor, hogy hova helyezhetem el az épületét úgy, hogy hozzátartozhatna az emberekhez, és a környezet – legyen az természeti vagy építészeti környezet –, idegensége miatt nem taszítaná ki magából. A Makovecz házakra mondjam azt, hogy magyar, mondjam, hogy közép-európai, hogy európai? Mondhatnám, és lehet, hogy ő így is mondja. Mégpedig ezt a sorrendet tartva. Én azonban egyik jelzővel sem kívánom kisajátítani vagy meghatározni művészetét. Egyetlen jelző van, amit hozzá tudok kapcsolni, de ez magában foglalja, mégpedig felerősítve a felsoroltakat is: *egyetemes*. Az angyalok barátjának, Isten építészének alkotásait nem tudom nemesebb, csodálatosabb fogalommal illetni.

Van valami, amit, ha nagy ritkán szólok Makoveczről – aminek az az oka, hogy nem foglalkozom modern művészettel, de ha mégis írok vagy beszélek róla, mert meggyőződésem, hogy bizonyos esetekben meg nem szólalni, az írástudók árulása lenne –, meg kell említem. Ez kultúránk egyik botránya. Az egyetemes építészetnek egyik legnagyobb művésze itt él köztünk, és az ország fővárosában egyetlen reprezentatív épülete nincsen. Pedig ő az a művész, akinek, ha csak egy épülete lenne Budapesten, az centrum szerepet kapna, az szakrális pont lehetne ebben a minden szakralitását fokozatosan elvesztő, pedig jobb sorsra érdemes szerencsétlen nagyvárosban. Mikor reprezentatív épületet mondok, nagyon nemes, nagyon kiemelt, nagyon elit, nagyon „arisztokratikus" műre gondolok. Nem gondolok újabb bankházra, irodaházra, még csak nem is valami új kultúrpalotára vagy egy csodás, elegáns lakóparkra, esetleg kormánynegyedre. Ha már Makoveczet akarom látni Budapesten, mégpedig egyetlen alkotásában, az a hétköznapi dolgokhoz annyiban kötődhet csupán, amennyiben a hétköznapok az ünnepekre várnak. Szóval nagyon meg akarom tisztelni magunkat általa.

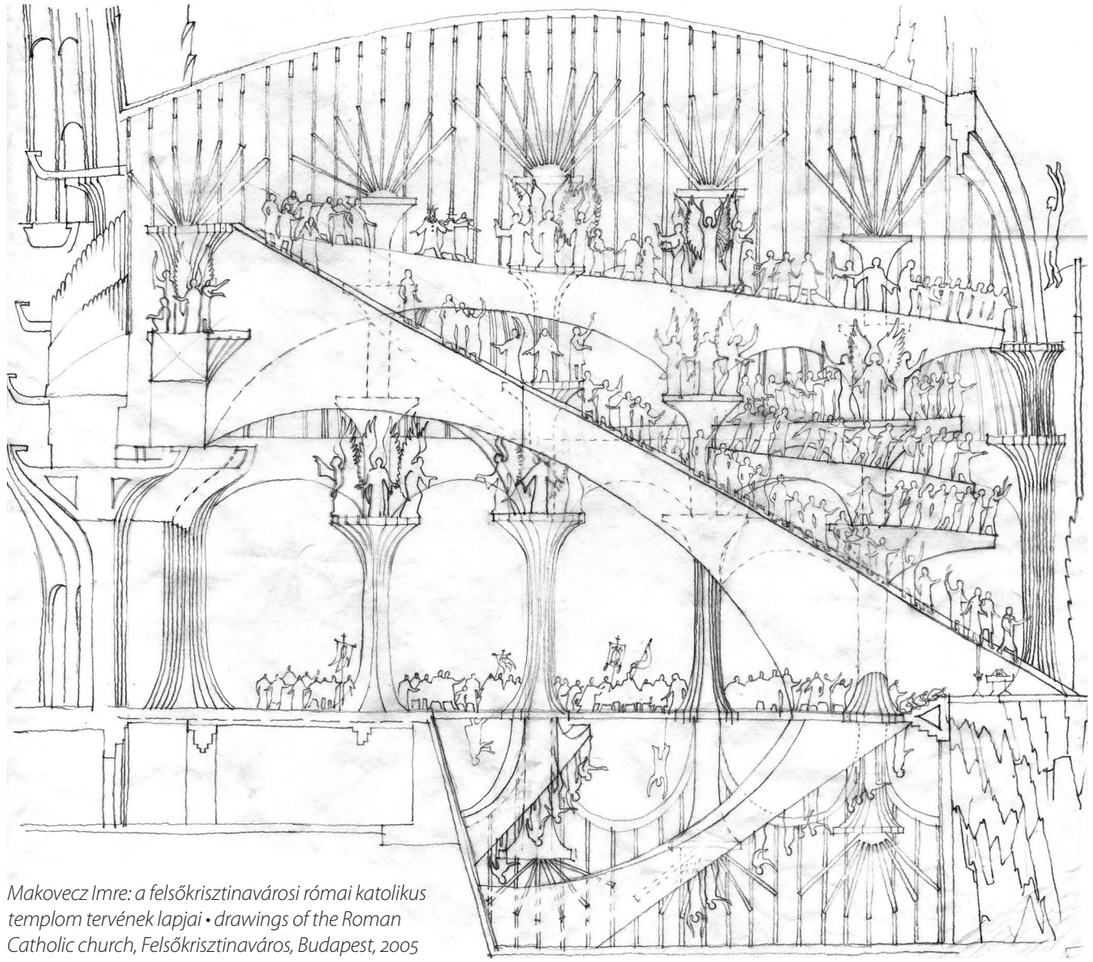

Makovecz Imre: a felsőkrisztinavárosi római katolikus templom tervének lapjai • drawings of the Roman Catholic church, Felsőkrisztinaváros, Budapest, 2005

Amit szeretnék tőle, azt már többször hangoztattam, sőt írtam is róla. Van Magyarországnak egy, a történelemben, a történelem által megteremtett szimbóluma. Egy jelkép, amely évezreden át azt a feladatot vállalta, hogy megtestesítse ezt az országot, képviseljen minden itt élő embert, kifejezze szabadságunkat, vegye tulajdonába ezt a földet, minden értékével együtt, hogy ezzel eltulajdoníthatatlanná tegye, legyen a törvény, az igazság, a békesség és a hatalom jele. Ennyi és ez minden, mert mindannyiunkat és mindenünket megvéd, mert megfogalmazza a hazát. Mert a szimbólum mindezekre képes. A magyar Szent Koronáról beszélek. Ne vegyék kitérőnek, de elmondom, mert idetartozik, hogy annak idején, a 70-es években egyike voltam azoknak, akiknek véleményét, javaslatait az arra illetékesek kikérték, amikor a Korona hazahozatalának lehetősége felmerült. Nem visszaemlékezést akarok írni, hogyan kezdődött ez már a 60-as években, milyen problémák, milyen megoldandó kérdések merültek fel ezzel kapcsolatban. Most csupán felidézni akarom a javaslataimat, azokból is azt, amit elfogadtak – megint csak így fogalmazom – az arra illetékesek. Én persze nem tudom, hogy kik voltak ezek az „illetékesek", de azt tudom, hogy engem Aczél György kérdezett, és tisztelem azért, hogy kiállt a számomra legfontosabb elvek megvalósításáért. Az első volt leszögezni, hogy a Korona nem múzeumi kincs, ne úgy tekintsük, mint múltunk egyik értékes vagy legértékesebb tárgyát. Vállaljuk nemzeti szimbólumként, (mint a skótok Szent András ereklyéje, ami ezért került bele a brit lobogóba) és bánjunk eszerint vele. Ez úgy reprezentálódhat, hogy az Országgyűlés veszi át, az ő tulajdonába kerül, és ezzel hivatalos rangot kap a Szent Korona. Én nem tudom, volt-e vita erről, csak azt tudom, hogy megszületett a döntés: a Koronát a Parlamentben az Országgyűlés elnöke, Apró Antal vette át az Amerikából hivatalosan érkező küldöttségtől, amelyet Vance külügyminiszter vezetett. Így történt. Az elhelyezéséről már inkább volt vita, de ebben is a mi véleményünket fogadták el: a Parlament szelleme akkoriban – véleményünk szerint – nem volt éppen alkalmas a Korona őrzésére, ezért javasoltuk, hogy számára elkülönített centrumot építsünk ki a Magyar Nemzeti Múzeumban, és az átvétel után, megadva a módját, rendőri kísérettel át is szállították oda. Hangoztattuk ennek az elhelyezésnek ideiglenességét, és én magam egy külön kis épület – kápolnához, építészeti vitrinhez, máskor meg az oltár fölé boruló ciboriumhoz hasonlítottam – megépítését tartottam volna megoldásnak. Közben megtörtént a nem sejtett rendszerváltás, és szívből egyetértettem az Orbán-kormánnyal, amikor kiemelve a Koronát a múzeumból, méltóbb helyet talált számára a Parlament kupolája alatt. Méltóbbat, de nem véglegeset.

Makovecz és a „koronakápolna" számomra egybekapcsolódik. Soha nem képzeltem senkit, mint őt, soha nem gondoltam senkire, mint rá, aki ezt megcsinálhatja. Úgy gondoltam, hogy ez akár élete főműve lehetne, bár őt ismerve, minden műve főmű, mert minden amit épített, egyformán fontos volt számára. Nem tudom elképzelni sem, hol találna helyet neki, milyent és mekkorát tervezne, de tudom, hogy a Szent Korona és a többi insignia otthont kapna benne, és Budapest nagyon fontos, nagyon nemes várossá lenne általa, mert egy ilyen épület sugározza magából a szépséget és az erőt. De nem Budapestért fontos nekem. Fontos a Koronáért, Makoveczért, az emberekért, a történelmünkért, a jövőnkért. Fontos, mert szeretem a szépséget, szeretem a művészetet, szeretem az értékeket, szeretem az értékteremtést, szeretem azt, ami nemes, szeretem azt, ami szakralitást hordoz és közvetít.

Szeretem Makoveczet.

Budapest, 2009. 04. 22.

GOD'S ARCHITECT • Somewhat shortened version of Katalin Dávid's essay

I call him God's architect because his buildings make us feel that the Almighty could dwell in them in good faith. They attain this dignity very simply. He creates a home for those who will live in it, which sounds incredibly simple, whereas in practice it is the other way around. Usually, in order to make a home for themselves, those moving into a house accommodate themselves to the pre-fabricated architectural space. On the other hand, in an Imre Makovecz house, his spaces, which are intended to serve not just as a home, come about the other way around, as it were, as if, before coming up with a conception, he wanted to know how the new owners wish to live, move about, how they intend to find a quiet corner or be together, how they intend to shut the world out and how they intend to welcome it, and whether there a chance for intimacy and a chance for openness.

My favourite example is the Stephaneum building at the Catholic University in Piliscsaba. The essence of the whole thing is a gorgeous big aula and a number of classrooms of varying sizes. The essence because of which I bring this up as an example to emulate is that all this is done in imitation of a city. Interior streets and small squares connect the classrooms and rooms, whose windows look out on these secret little pathways; what's more, we pass under balconies, walk up and walk down, because not stories but hills animate this "city". It is very important that the design turns the interior of the huge building into a "miniature world" without detriment to its functionality, thereby expanding and multiplying the special potentials inherent within it.

No wonder, then, that Makovecz's houses provide a dwelling space not only for our physical being but are also for the soul – the whole man. And as we know, only the whole man can embody the "mirror image" of dignity. Enter any of the spaces he has created.

I'd be surprised, or rather grieved, if someone were not to see right away how thoroughly the understanding of man that takes shape in such a building is also the understanding of the "divine" in us, how thoroughly it encompasses the understanding of the sacrality that is in all of us from the moment we turn into human beings. Because in each building it is our existence that is paramount, each one is about the space that shelters our lives. I stop in front of any one of his houses: I glance at it and the house glances back at me, it has a face looking at me. Makovecz shapes them so that they should be alive – after all, they provide a dwelling for lives. If I were to be asked what the certain criterion is for artistic or creative genius, my answer would be that it is what these houses themselves give as an answer, though it is true for all the arts: they discover the divine in man. All of which is, Makovecz, a "run of the mill" working method. After he gained thorough mastery of his profession and was able to work on his own, he couldn't go about it in any other way.

I am leafing through one of the books about him entitled *Architecture as Philosophy* (Axel Menges, Stuttgart, 2005). Here, philosophy refers to the role of the intellect and the spirit, reflection and meditation in the shaping of the original conception, it refers to the fact that functionality and mystery are simultaneously present and fused. The motifs that carry these things appear in abundance in and on his buildings, but not by being appended to them as so many decorative elements. Rather, the building itself is the motif and its details carry, in a demonstrable manner, its central idea. Its domes, towers, windows, doors, pillars, columns, the ribs holding up the ceiling, the vaulting, the arches of the roofs are not just parts of the construction, they are not only forms standing in space, not only its contours or the articulations of the building, but fragments that carry conceptual content, spirituality, the be all and end all of creation. As opposed to decorative elements, the essence of these is that they do not play a subsidiary role in the building as a whole, but are themselves are the building. This is what lends the Makovecz houses their unique totality. Generally, decorative elements can be removed, whereby the building will lose some of its charm, but it will remain intact. Because what we have removed, be it ever so important a part of the artistic conception is, from the point of view of the construction itself, merely contingent. But with Makovecz, if you take the smallest part away that replaces the function of decorative elements, the house will collapse because the philosophy of his building is realized in the building itself. The conceptual takes shape as we collate the details.

Still, I have found a motif that only pretends to be an organic part of the architecture, but this one really does not belong there, because though it is visible, its meaning does not depend on the architect. It is an independent of him as the sky is from the earth, the sun is from the moon, plus the entire cosmos. He cannot manipulate this motif, he can only acknowledge its existence. I am referring to the angels that in one form or another appear on nearly all his buildings. At times we see only their wings, at others we see them in their entirety. In either case, one thing is incontestable: their favourite place on the planet is a Makovecz building. Who are they? We know little about them, but this little is sufficient to name them: they are the messengers of God, the guardians of His throne, and the lords of the heavens. They are strong and mighty, the ones that, since the beginning of time, have trumpeted forth the glory of the Lord of Hosts. With their presence they represent God or, to speak plainly, they offer proof that God is among us. In any case, they like these buildings very much. Perhaps they can sense in them the respect for man, perhaps they see in them the Earthly double of the cosmos, or this is where they wish to bring us God's blessings, or perhaps because, since they must be on Earth, they chose the places where they feel most at home. Except for Makovecz, I have met with this friendly gesture by angels towards an earthly creation only in Béla Kondor, who was visited with equal frequency by the heavenly messengers, asking for space on his canvases. I do not wish to connect or find a relationship in the art of these two men. I am merely stating a fact with which I am describing the character of the angels more than these two men.

There is one more thing I need to say about his art, something that also begs the question of his belonging, of who can say that the art of Makovecz belongs to them. The question is by no means indifferent, for we would like to find an adjective for his buildings whereby we could thus pinpoint where they belong, their native land. Should I say that these Makovecz houses are Hungarian, Central-European or European? I could, and perhaps that is how he himself talks about them, and in this order. Still, I do not wish to appropriate or define his art with any of these adjectives. There is only one adjective I could append to his works, but this one adjective includes and intensifies the previous three: universal. I cannot use a nobler or more wonderful concept to describe the creations of the friend of the angels, of God's architect.

There is one other thing that, when speaking about Makovecz, which is rarely, I feel that I must mention. It is one of the disgraces of our culture. One of the greatest minds of world architecture is living here among us, and there is not one major building by him in the country's capital. Yet he is a creator of such calibre that if he had just one building in Budapest, that building would soon receive a central role, it could be a sacred point in this unfortunate big city that is increasingly shedding all signs of sacrality, whereas it deserves something better. Hungary has a symbol created in and through history. A symbol which for long centuries took upon itself to act as the embodiment of the nation,

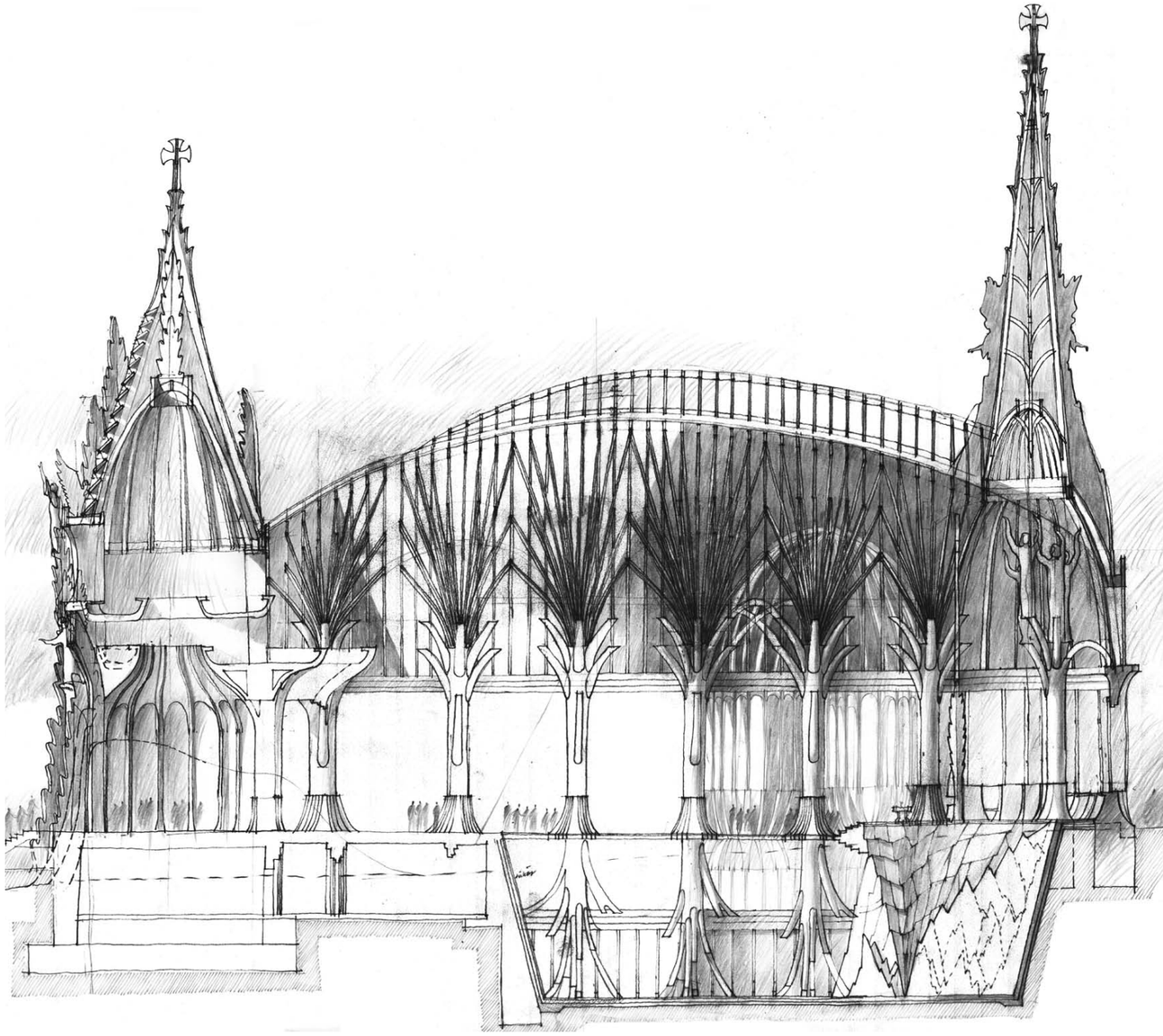

to represent every individual living therein, to express our freedom, and to take possession of this land along with all its values, thereby making it impossible to expropriate; it has taken upon itself to act as the symbol of law, truth, peace and authority. I am speaking of the Holy Crown of Hungary.

Makovecz and the "crown chapel" to me are one and the same. I have never imagined anyone except for him, I have never thought of anyone except for him, who could build it. I believed that it could even be the grandest masterpiece of his life, though knowing him, every one of his designs is a masterpiece, because everything he has ever build was equally important to him. I can't even imagine where he'd find a place for it, what it would be like or of what dimensions, but I do know that the Holy Crown and the other coronation insignia would find a true home in it, and Budapest would become a very important, very noble city as a result, for such a building radiates beauty and strength. But it is not because of Budapest that such a building is important to me. It is important because of the crown, because of Makovecz, because of the people, our history, our future. It is important because I love beauty, I love art, I love whatever entails value, I love the creation of value, I love what is noble, I love whatever contains and communicates the sacred.

I love Makovecz.

(translated by Judith Sollosy)

Dévényi Sándor

SZENT MIHÁLY RK. TEMPLOM, KÉKESD

1999 tavaszutóján keresett fel Kungl János és felesége, Erzsike, akiknek pécsi sorházi lakását 1984-ben terveztem, hogy templomot kell építeni János szülőfalujában, Kékesden. János apjának vízimalma volt a Karasicán (Karasón). Ezt államosították, majd tönkretették, elbontották. A malom telkét kárpótlásból tudták visszavásárolni, s egy kis gazdasági épületet építeni. Így újra bebírókká váltak a kétszáznégy lelkes, félig magyar, félig sváb községben.

Erzsike rögtön szervezni kezdte a falut (ehhez ért): templom kell! A támogatók mellett persze haragosok is képződtek. Sajnos a pécsi megyéspüspök sem lelkesedett az ötletért: majd 2000 ingatlanjuk van az egyházmegyében, azt se győzik karbantartani. De a plébános úr Erzsike mellé állt. Pécsváradhoz tartozik a község, háromhetente van itt mise a kultúrházban. Telket vásároltak a gyűjtött pénzből. A falu közepén van ugyan egy kis domb, ott áll a harangláb is, de oda, a feltételezett középkori templom helyére már nem lehet építkezni: odarakták a pártházat a hatvanas években. Most községháza. Mindezekbe beletörődtem és a nyáron három változatban templomot rajzoltam a telekre.

A polgármester, látván, hogy komoly a dolog, lebontatta a volt pártházat, s felajánlotta a templomépítőknek az ideális telket, az immár üres dombtetőt haranglábastól. Új, immár végleges terv születhetett: a templom két téglafala imádkozó kezeket formál, nyugat felé résnyire megnyitva, itt, az oltár mögötti színesüveg-felület felett lebeg a tető, s a tetőt tartó íves fa taréjszelemen. A keleti, bejárati homlokzat hármas tagolású. Torony nincs, de a bejáratot keretező pengefalak íve az ég felé tör. Az északi és déli falakban változó ritmusú és méretű ablakok vannak, ezekbe egyszer majd színes üveg kerül. A déliekbe piros-kék árnyalatú, az északiakba sárga-narancs.

A templom tömege az oltár, a szentély felé egy ívvel emelkedik, úgy, mint a belső tér is. Az oltár jelentőségét kiemeli a fatartó íve, s a vele harmonizáló vasbeton karzat bordázata. A falak közé, az oltár fölé nagy keresztet feszítettünk, amely a szentségtartóból emelkedik ki. A korpusz, Mária és Szent János szobra XVIII. századi délnémet festett famunka, értékes ajándék.

A képeket Baranyai Bálint, Dévényi Sándor és Lugosi Ágnes felvételeiből válogattuk.

A templom alagsorában közösségi helyiség van konyhával és vizesblokkal. Az építkezést a falu népe és még sokan mások segítették adományaikkal, munkájukkal. Erre továbbra is szükség lesz, hiszen az épület még korántsincs készen. A templomot a kalocsai érsek és a pécsi megyéspüspök szentelte föl 2009 őszén, Szent Mihály napján.

A sok felajánlás mellett a jelentősebb munkákat (gyakran szintén felajánlásként) az alábbiak készítették: kőműves munka: Dívják Tamás, Dipeta Kft. • ácsmunka: Csajka József és Ohn Tamás ácsmesterek • villanyszerelő munka: Tóth Imre lakatos- és villanyszerelő mester, Webs Világítástechnikai Kft. • üvegszerkezetek: Bende-stáb • színes üvegablak: Holtság Károly • befejező szakipari munkák: Hering József építész technikus, Breitenbach Antal szobafestő mester • bádogosmunka: Priskin Antal bádogosmester • bejárati ajtó: Bartók László asztalosmester • kilincs: Seregi György iparművész • szentségtartó szekrény és kereszt: Palotás József szobrászművész és Duga István famíves • környezetrendezés és közművek: Colas Hungaria Kft. • műszaki vezető: Winkler György • A munkákat a Pécsi Egyházmegye részéről Kóbor Miklós főépítész fogta össze

A munkálatokat átlendítette a holtponton és a befejezést megszervezte a kecskeméti Porta Egyesület Farkas P. József vezetésével

Tervező: Dévényi Sándor DLA • építész munkatársak: Rofrits Nándor, Kászonyi Gyula, Borbás Péter és Szabó Gábor vándorépítészek • szerkezettervező: Szován Géza • gépészet: Skrobák László • villamos tervező: Gulyás János • környezettervező: Böjte Tibor

Schneller István

DÉVÉNYI SÁNDOR KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJA

Dévényi Sándor több mint három évtizedes építészeti tevékenységének átfogó értékelésére – tudomásom szerint – még nem került sor. Az általam ismert, róla szóló írások inkább tőle idéznek, semmint értékelnek.

A tudatosan vállalt hovátartozás, a pécsiség, a Kós Károly Egyesülés, az organikus gondolkodású építészet, a markáns közéleti szerepvállalás megannyi párhuzamos szálát egyelőre a létrehozott egyéni sajátos hangvétele és a személyes vallomások, interjúk sora köti össze. Egy kiállításmegnyitó sem vállalkozhat összegzésre, legfeljebb néhány nézőpontot emelhet ki.

Aki kicsit is járatos az építészet területén, a pécsi utcákat járva azonnal felismeri, hogy ez itt vagy az amott egy Dévényi-ház. Pedig Dévényi egyik vallomásában deklarálja, hogy nem fog, nem is akar Dévényi stílust kialakítani. Abból a szempontból igaz ez az állítás, hogy a házain megjelenő *dévényiséget* utánozni is nehéz, nemhogy követni.

Egy közeli munkatársam jegyezte meg viccesen, hogy megkérdezné őt, hogyan tervezne házat egy saját maga által tervezett ház mellé, azaz hogyan illeszkedne a saját maga által megteremtett környezethez. Vagy, hogy fokozzuk a kérdést: milyen lenne egy utca, ahol minden ház Dévényi-ház. Bár ezekre a kérdésekre csattanós válasz a pécsi János utcai két egymás melletti telek beépítése, a kérdés annyiban jogos, hogy a legtöbb művében megjelenő formai játékosság, esetenként tobzódás, nemigen tűr meg ugyanilyen tobzódó viselkedést maga mellett. Legtöbb háza expresszív formajegyeinek elviseléséhez szükség van az utca befogadó közegének semlegesebb hátterére.

Az igazán érdekes az, hogy amíg Dévényi által a mesterének tartott Makovecz Imre épületei szinte mindig szabadon álló helyzetet követelnek maguknak, addig Dévényinek szüksége van a városi szövetre maga körül, ahhoz, hogy remeket alkosson. Legjobb épületeinek lényegéhez tartozik, hogy utcák, kapuk, átjárók, udvarok természetét megértse, s ezt igen sok áttételen keresztül az épület tömegében, homlokzatán vagy éppen rátett formavilágán keresztül megjelenítse.

Nekem ugyanis leginkább városi szövetbe helyezett házai, terei tetszenek, ahol a város szövetébe való illeszkedés Dévényit önfegyelemre készteti. Persze ez az önfegyelem legtöbbször véges – és jól van ez így – hiszen a megtartott ereszvonal vagy statikusnak tűnő faltagolás is megtörik valahol, belerobban az épület világába egy formai kitörés vagy épp villámcsapás.

Dévényi egyik vallomásában beszél arról a kettősségről, amely munkáiban, de szerintem még inkább munkái folyamában megjelenik. Azt mondja, hogy „a magyarban két én lakik… az egyik ősi sámánisztikus, vad, aki szítja belülről, energiákat ad", a másik „alkalmazkodó, szelíd, összegző, aki módszert ad önmagunk kifejezéséhez".

Úgy gondolom, hogy e két pólus valóban jelen van munkáiban, de nem egyenletesen, inkább különböző alakot ölt az életpálya egyes szakaszain. Vannak szertelen, csapongó és néha követhetetlen zaklatottságú házak és formák és vannak nagy összegzések, olyan művek ahol ez a zaklatottság, vadság kisimul és integrálódik egyfajta egészbe, folytatható, valamiképpen ismerős, tradícióba.

Az építészetben – mint minden művészetben – ugyanis szükségképpen megjelenik az ismerős és az ismeretlen, a hagyományhoz kötődő és az újszerű, a világos és a sötét oldal, s a műben jelentős mértékben ezek aránya dönti el, hogy remekmű születik-e.

Lindsay Jones *A szakrális építészet hermeneutikája* c. művében igen fontos megállapítást tesz, és szerintem nemcsak a szakrális építészetről: „az építészet produktív megtapasztalásához szükséges egy megerősítő konzervatív, a rendet biztosító komponens és egy variációkkal zavarba ejtő vagy másképpen kifejezve a másságot vagy idegenséget képviselő komponens. Biztosak lehetünk abban, hogy a (szakrális, de másfajta) épületekkel való párbeszéd nem indul meg az ismerősség egy foka nélkül, de az idegenség vagy innováció nélkül nem történik semmi jelentős.

Dévényi legjobb munkáiban e két tényező kiegyensúlyozottan van jelen. Hozzátehetjük ugyanakkor, hogy ez nem mindig van így, s vannak olyan zavarbaejtő épületei is, ahol ez az egyensúly nem jön létre, különösen a szabadon vagy nem városi kontextusban állók esetében. Egyensúlyos, összegző munkái igénylik a városi környezetet, a kontextust. Annak ellenére így van ez, hogy ő maga azt mondja munkáiról, hogy „mindegyik egyéniség, mindegyiknek önálló története van… minden munkát megpróbálok tiszta lappal indítani". Ezek az egyéniségek ugyanakkor nem egy sztárépítész önkényes, bárhol lerakható tettei, mert mélységesen átérzik nem elsősorban a beruházói igényeket, hanem a hely szellemét. (A beruházóról csak annyit, hogy nem ritkán hangzik a felszólítás: Sanyikám találj ki ide valamit!)

„A város élő szövet, amely fejlődik, él, mozog, története és élettana van. Csak az nyúlhat bele ebbe a szervezetbe, aki annak élettani vonatkozásaival tökéletesen tisztában van" – mondja egy vallomásában, s innen érthetjük meg, a városi házakban, terekben önmagát összegző módon kifejező, bizonyos értelemben alkalmazkodó Dévényit. Számomra ezek a művek a legfontosabbak. A paradox módon korai, de mégis összegző *Villámsújtotta ház*, a „köz-helyként" ismerős *Lakodalmas ház*, a *Munkácsy-udvar* vagy a már említett János utcai beépítések. S hogy a városiasságot jelző kontextus szükségességét még jobban kiemeljem, ezek közé sorolom a pécsi Színház teret, a Jókai teret (de talán még az Aradi vértanúk sétányát is, s amelyeket jobban ismerek, a Lágymányosi híd hídfői által teremtett helyeket, a Gellért teret, vagy az egyik legutóbbit, a Fővám teret).

E terek, mint a város ötödik homlokzatai egyre nagyobb szerepet játszanak a funkcióit lassan elveszítgető városok életében, s Dévényi terei azért egyenrangú társai legjobb házainak, mert ugyanúgy küzdenek a városi kontextus megértésével, mint összegző városi házai. Ezek a terek is egyensúlyba kényszerítik a hely történetének tiszteletét és a kirobbanó formai invenciót.

Dévényi invenciózus formateremtő képességének gyökereit nehezebb megtalálni, mint az előbb már említett összegző vagy kontextus megértő képességét megérteni, hiszen ez utóbbiak történelem és hazaszeretetével, szakmai és közéleti elkötelezettségével magyarázhatók.

Jómagam azt gondolom, hogy a zseniális formai invenció vagy a néha zabolátlan túlformáltság kettős gyökerű, paradox módon egy szinte végtelennek tetsző nyugalomból és egy ki-kirobbanó humorból fakad. Dévényiben ugyanis egy már-már csodálni való mély nyugalom van, amely nem vagy nehezen hagyja magát kizökkenteni saját ritmusából.

Jól emlékszem egykori katona és egyetemi évfolyamtársként milyen blazírt nyugalommal vette tudomásul, hogy körülbelül tíz hónapig nem engedték haza eltávozásra. Míg mi, többiek, megpróbáltunk alkalmazkodni, hogy legalább havonta egyszer hazajussunk, ő továbbra is elkésett a sorakozókról vagy nem tette rendbe menetfelszerelését vagy éppen mással volt elfoglalva. Talán kissé szomorúan, de mégis mosolyogva fogadta a retorziókat. Vagy egy másik élmény, ami egy egyetemi féléves terv beadásához kapcsolódik. A kollégiumban járva, tervbeadási lázban égve figyeltem, hogy ki hogyan áll. Észrevettem Sándort, aki ült a szobájában és egy hatalmas színes motort rajzolt igen nagy műgonddal. Valahogy nem izgatta, hogy lekési a határidőt, magabiztosan tudta, hogy úgyis építész lesz. Hiszem, hogy formaalkotó képességének legmélyén ez a nagy belső nyugalom húzódik meg. Innen ered az ismerősség ellenére mindig érzett újszerűség, valami, ami nem másolható és ugyanakkor nem is másolt, bátor – de néha zabolátlan – formateremtés.

Épületeihez – talán minden kortársánál jobban – szervesen hozzátartozik a szín. Épületei nem mutatnak jól hűvösen elegáns fekete-fehér fotókon. E

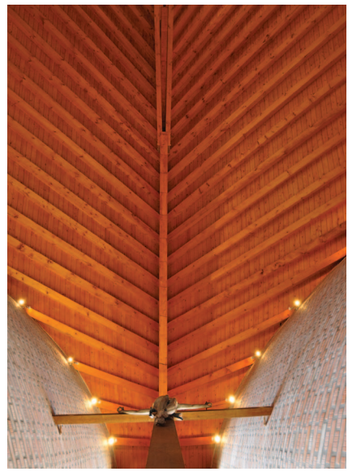

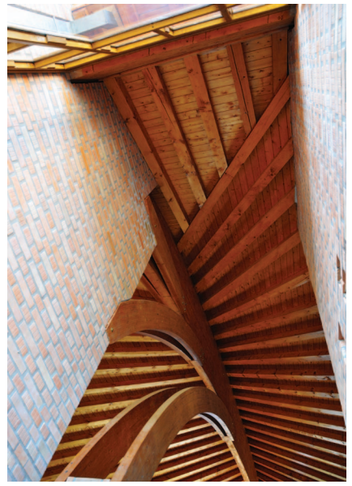

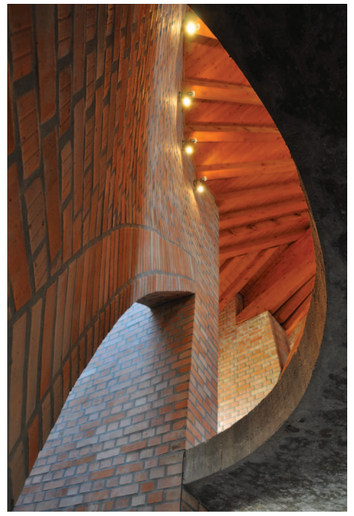

színesség gyökereinél a humor húzódik meg, vagy még inkább a derű.

E kiállításon sok megépült mű és néhány csak terveken létező látható. Ezek közül a Gellért teret, azon belül is a Forrás-házat szeretném kiemelni, mert összegző és továbblépő műnek tartom. A sok vitát, politikai botrányt kavart építmény mérce lehet Dévényi munkáinak megértésében. Nem véletlenül támadta nemcsak a politika, hanem pl. az *Octogon* fiatal építészkritikusa is, bizonyságot téve arról, hogy mennyire nem lehet ezt az építészetet előregyártott klisékbe szorítani. Hiszen ha a *posztmodern* jelzőt akasztjuk rá, ugyanúgy lerázza magáról, mint a biomorf vagy a pusztán formai jellemzőként használt *organikus* jelzőt.

A forrásház a helyén van, benne van a kontextusban, de új helyet is teremt egy közlekedési szempontból szinte lehetetlen helyszínen. Ismerős, mert visszaköszön benne a Gellért-szálló architektúrája, zavarba ejtően idegen és innovatív ugyanakkor, mert nekünk szegezi a kérdést: régi vagy új vagyok, kút vagy barlang, kupola vagy korona, tömeg vagy tér, s a különböző kérdéseket még folytathatnánk. S bár a szín ezúttal hiányzik, itt van a Dévényi számára igen fontos víz és a jelentéshordozó szöveg, amely itt nem dekoráció, hanem a jelenlétet erősíti.

Amikor még senkise voltam, / fény, tiszta fény, / a kígyózó patakokban / gyakran aludtam én. / Hogy majdnem valaki lettem, / kő, durva kő, / hegy lejtőn jég-erezetten / hömpölygetett nagy erő, / és végül élni derültem, / láng, pőre láng, / a szerte határtalan űrben / mutatom valódi hazánk. (Weöres Sándor: Ének a határtalanról)

A Gellért téri forrásház éppen azt az egyensúlyi helyzetet tükrözi, amiről korábban mondtuk, hogy az építészet értelmezéséhez szükséges párbeszédet lehet vele kezdeni, mert ismerős és mégis újat mond, mert ismeretlenség, hozzánk intézett kérdés van benne, s mint ilyen besorolhatatlan a megszokott klisék kategóriák közé.

N&n Galéria, 2010. május 5.

Shortened version of István Schneller's opening speech for Sándor Dévényi' exhibition at the N&n Gallery, 5 May 2010

To my knowledge, there has never been a comprehensive evaluation of Sándor Dévényi's career, which has spanned over three decades. The articles about him that I have read tend to quote from him rather than evaluate his work as an architect. For the time being, the parallel lines between his conscious choice of belonging to Pécs, the Károly Kós Association, organic architecture and his influential role as a public figure are held_together by his unique tone and a series of personal confessions and interviews. When strolling along the streets of Pécs, anyone who is the least familiar with the field of architecture will immediately realize that certain buildings were designed by Dévényi, even though Dévényi once stated that he will not, nor does he intend to evolve a Dévényi style.

It is interesting that while Imre Makovecz's buildings – whom Dévényi considers his true teacher – almost always call for a space around them, if he is to create something outstanding, Dévényi needs the texture of the city around himself. Part of the essence of his best buildings is his understanding of the nature of the streets, the gates, the passages and courtyards, which he then incorporates into the mass of the building, its facade, or the shapes appended to them. I am most impressed by those houses and squares designed by him where the incorporation into the fabric of the city prompts him to practice self-control. Needless to say, this self-control generally has its limits – which is all right – since the line of the eves he's kept or some articulation of the wall that seems to be there for support also limit it, as if an outburst of erupting forms or a bolt of lightning had suddenly invaded the world of the building.

In one of his statements, Dévényi mentions the duality that appears in his works, though according to me, it is more it is in the progression of his

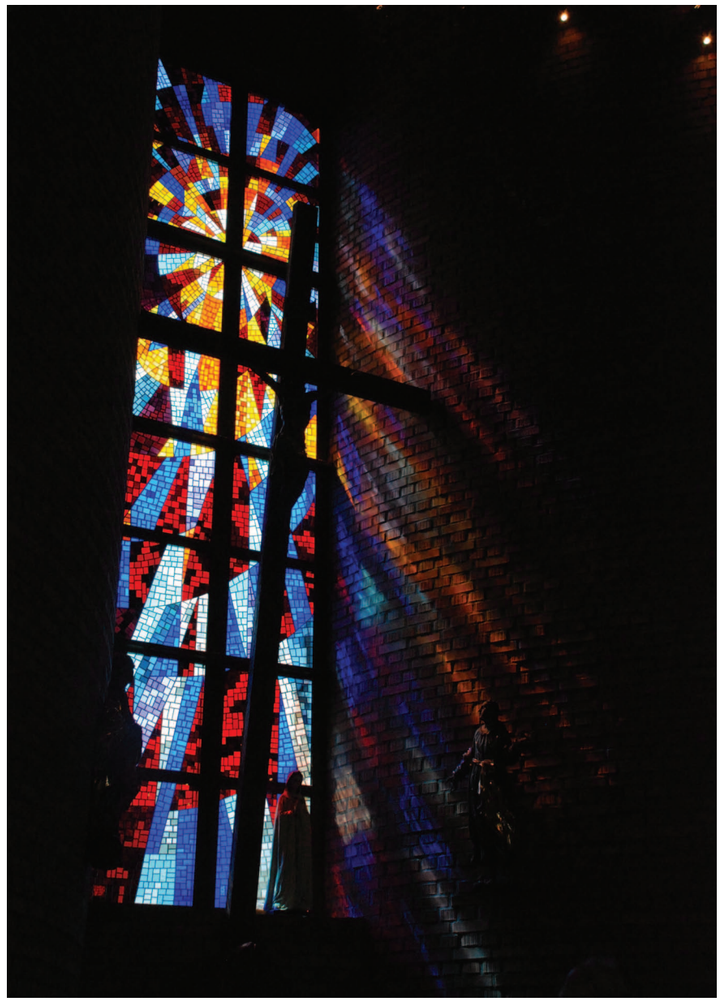

works. He says: "There are two 'I's inside every Hungarian ... one is ancient and shamanistic, wild, firing him from within, giving him energy", and another who is "accommodating, gentle, a synthesizer, who provides him with a way of expressing himself." These two poles are present in his works, though not in equal proportion. Rather they take different shapes in different periods of his career. There are houses and forms that are exorbitant, rambling, at times perplexingly hectic, and there are grand summations, works where this exorbitant state or wildness is smoothed over and is integrated into a sort of hole, a somehow familiar and continuable tradition.

In architecture, just like in all the arts, the familiar and the unfamiliar appear as a matter of course – what is tradition-bound and what is novel, the light and the dark side, and in a work of art, to a great extent it is their ratio that will make it into a masterpiece, or not. In his book, The Hermeneutics of Sacred Architecture, American historian of religion Lindsay Jones makes a profound observation which, I believe, points beyond sacred architecture when he posits that the productive experience of architecture calls for a fortifying, conservative component that insures order, and a component that nonplusses us with its many variations or, to put it another way, that represents and is expressive of otherness or alienation. He says that no dialogue can come about with buildings, sacred or otherwise, without a degree of some familiar elements, nor without strange or innovative elements. In Dévényi's best designs, these two factors are in equilibrium. We could add the critical remark that this is not always so, and he has perplexing buildings where this equilibrium never comes about, especially in the case of free-standing buildings or those not placed in a city context. His well balanced, synthesizing works need a city landscape. And this is true despite the fact that he himself says of his works, "each has a personality, each has its own unique history …

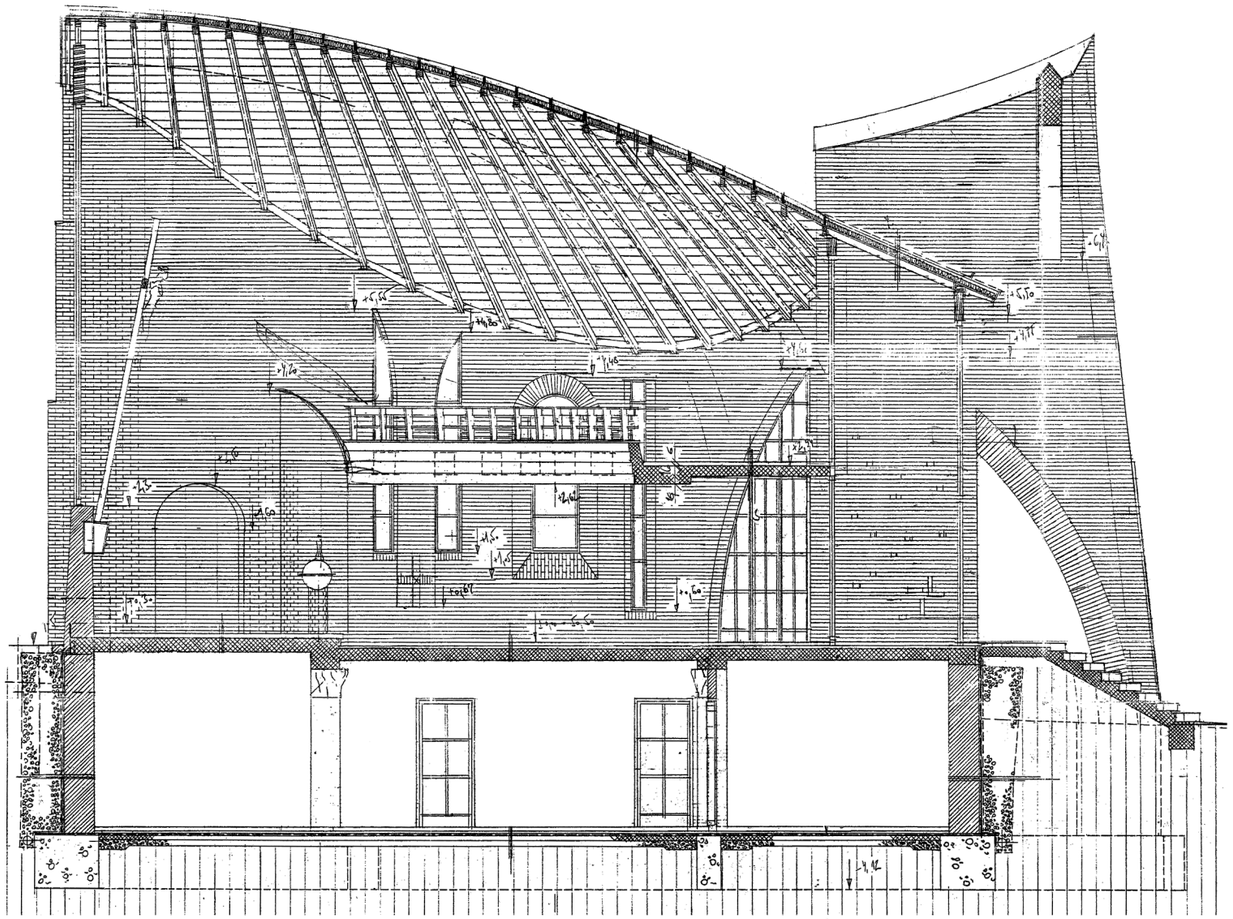

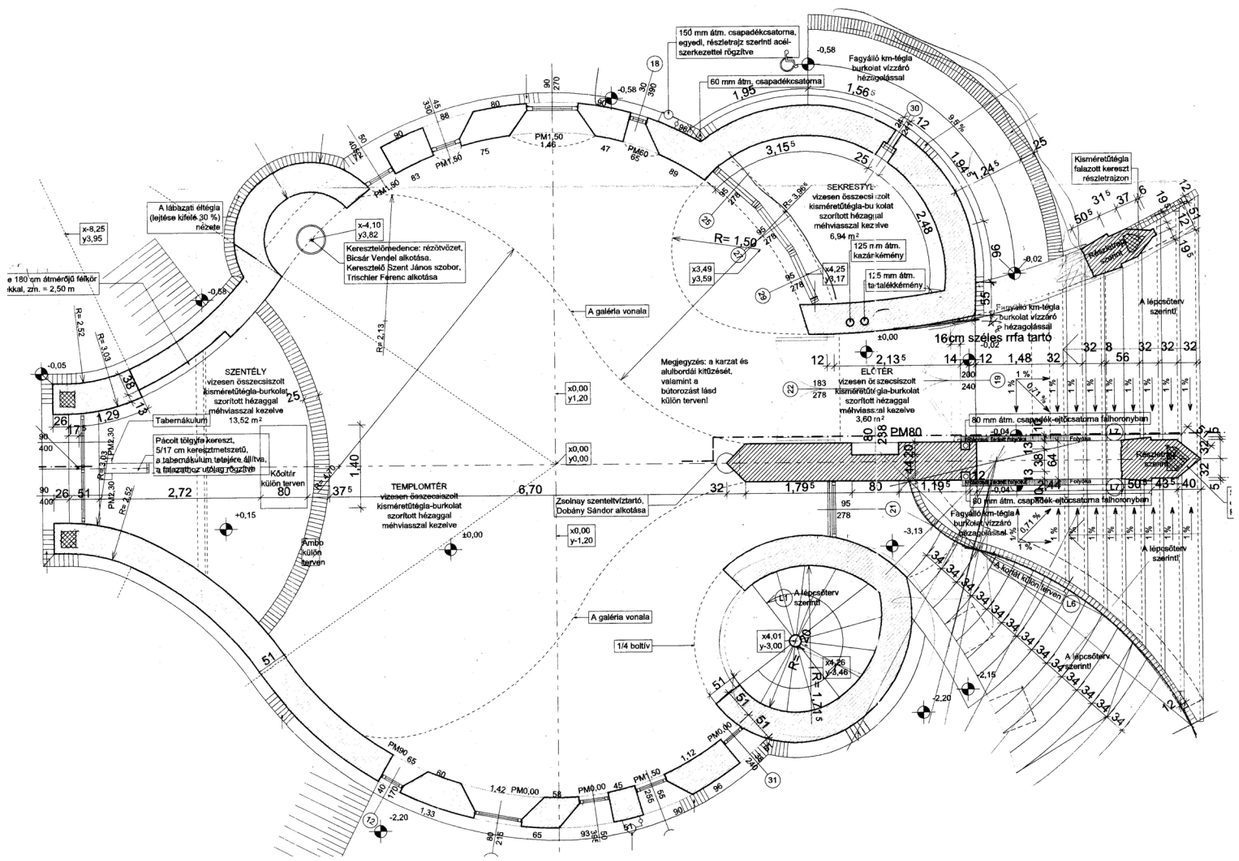

I try to start each of my works with a clean slate." At the same time, these personalities are not the products of a star architect's arbitrary acts that could be placed anywhere at will, because they have a profound sense of the spirit of the place.

I quote: "The city is a live fabric that is developing, is alive, it is in movement, it has a history and a physiology. Before attempting to intervene, one must be absolutely clear about the physiological givens of this fabric." In order to give even more emphasis to the importance of the urban component, let me mention among his works the Theatre Square, the Jókai Square and the Promenade of the Arad Martyrs in Pécs, as well as the ones I'm most familiar with in Budapest, the spaces fashioned by the abutments of the Lágymányosi Bridge, or Gellért Square, or one of the most recent, Fővám Square. These squares, like the city's fifth facades, are playing a greater and greater role in the lives of the cities which, alas, are gradually losing their functions, and this is why Dévényi's squares are on par with his best buildings, for just like his synthesizing buildings, they are struggling to understand the urban context. These squares are also creating a striking balance between respect for the history of the place and sparkling formal invention.

It is somewhat more difficult to find the roots of Dévényi's gift for innovative formal design than it is to understand his just mentioned grasp for synthesis and context, for the latter can be explained by his love of history and country, his devotion to architecture and public life. Personally, I believe that the ingenious formal inventiveness or the at times unbridled shapes have dual roots, originating, paradoxically, in a practically infinite calm and an at times explosive humour. For there is an admirable amount of profound calm in Dévényi, which won't let itself be jolted out of place easily, if at all. Perhaps more than with any of his contemporaries, colour is an organic aspect of his buildings. At the root of this cavalcade of colour we'll find humour or, more to the point, good cheer.

Of his many realized designs I would like to make special mention of the so-called Spring-House on Gellért Square, because I consider it a synthetic and at the same time progressive work. For one thing, the spring-house is where it should be, it's in context, but it is not only where it should be, it also creates a new space in a place that is practically untenable from a traffic point of view. It is familiar because it reflects the architecture of the Gellért Hotel, yet is, at the same time, baffling in its otherness and innovation, because it asks us the question, am I old or new, a well or a cave, a dome or a crown, a bulky mass or a square, and we could go on and on. And though colour is absent this time, we have water, which is so important for Sándor Dévényi, and inside it the text full of significance, a poem by Sándor Weöres entitled Song of the Infinite. The source-house mirrors the state of balance of which we have just said that it can be the start of a dialogue necessary for understanding architecture because though it is familiar, yet can say something new, because it contains the new, the unknown, a question addressed to us, and as such cannot be placed inside our all too familiar clichés or categories.

(translated by Judith Sollosy)

Szűcs Endre

A KÁRPÁT-HAZA TEMPLOMA

Isten segít nekünk, de helyettünk nem tesz meg semmit – mondta Bethlen Farkas polgármester, amikor elhatározta, hogy tesz valamit a szellemi, lelki, ideológiai mocsárban, melyben évek óta élünk.

Verőcén, a Duna-kanyar egyik legfestőibb településén, a Katalinpusztára vezető Lósi-völgyben figyelt fel egy dombocskára, és lelki szemei előtt annak a tetején egy kis templom jelent meg. Elhatározta, hogy megépíti, létrehozva egy kultikus helyet, ahol találkozhatunk, ünnepelhetünk és közösen megélhetjük együvé tartozásunk élményét.

Bízott abban, hogy a hittel, szeretettel és összefogással felépülő templom visszaadhatja a nemzet elvesztett önbecsülését, hajdanvolt büszkeségét, jövőjébe vetett hitét.

Szabó Andrással, az építés későbbi főszervezőjével, motorjával, lelkével a Hősök terén találkozott, ahol a gazdatüntetésen egymás melletti bográcsban főzték a gulyást. Szabó Andrással mi akkor már régen jóbarátok voltunk egy Balaton-felvidéki műemlék-présház helyreállítása kapcsán.

Úgy gondoljuk, ahhoz, hogy egy ház igazán jó legyen, építtetőnek, tervezőnek és kivitelezőnek egy hullámhoszszon kell szárnyalnia, a közös művet szívvel, lélekkel kell babusgatniuk, mint egy gyermeket. Ebből gyakran barátság születik. Így kerültem bele én is ebbe a csapatba, kézenfogva a nálam ragadt, baráttá és munkatárssá vált vándort, Tóth Pétert.

Amikor először kimentünk a helyszínre, és megpillantottuk a varázslatos völgyből valószínűtlenül kibukkanó dombocskát, ugyanazt az ütést éreztük, mint a polgármesterünk. Te, Farkas, nem kutatott itt már valaki? Nem találtak valamit? Ezt a dombot a Jóisten is templomnak teremtette – mondtuk.

Csodálkozni fogsz, járt itt egy sámánokból álló társaság, és a legöregebbik a botjával lebökött egy pontra a domb tetején, és azt mondta, itt egy kultikus hely kisugárzását érzi – felelte Farkas.

Borsózott a hátunk, mert a kis domb kelet-nyugati tengelyének ez a keleti végpontja volt, ami nyugodtan lehetett szent hely.

Eszembe jutott Kralovánszky Alán régész barátom, Isten nyugosztalja, akivel, mint műemléki szakmérnökis iskolatársammal végigjártuk a Felvidék és Erdély kis falusi templomait. Tőle tanultam, hogy minden valószínűség szerint ezek – a falutól távol eső, magányos kis templomocskák (mint a Kézdivásárhely feletti Perkő és sok székelyföldi kápolna) a szentistváni tíz falu temploma előtt is szakrális helyek lehettek. Ezt bizonyítja sok ásatás is, ahol a középkori templomaink alapozásában a kereszténységet megelőző szertartások nyomait, kellékeit – mint tojáshéj, kutyacsont, kakaskörröm stb. – találtak. Persze az is lehet, hogy a keresztény templom építésének megkezdése előtt, biztonságból, az ősi vallásnak is áldoztak.

Így aztán mindezeken elgondolkodva, a hely kiválasztásában megnyugodva összeállt a négyesfogat, építtető, szervező, meg a két mesterember. Zsaluzásból maradt meszes, habarcsos deszkákból összeácsoltuk a templom kontúrját tornyostul. Megnéztük az útról, a völgyből, oldalról, mindenhonnan, hogy az a táj tökéletességéhez illeszkedjék, ne legyen se nagyobb, se kisebb, mint amilyen oda illik. Olyan legyen, mintha mindig ott állt volna.

A megbízás úgy szólt, hogy a kápolna katolikus, református és evangélikus szertartáshoz egyaránt szolgáljon. Nem lévén ennek kialakult kánonja, ikonográfiai rendje úgy gondoltuk, majd mi kitaláljuk, hogy a sok magyar embernek mi a kedves, mi a fontos, mi az, ami mindenkit megszólít.

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma… – mondja imájában katolikus, protestáns egyaránt. Ha az ember elindul kelet felé Burgenlandból, át Pannonián, át az Alföldön, az erdőn túlra, Transszilvániába és leereszkedik a Tatros völgyébe, Gyimesbe, mindenütt megtalálja a nagyszüleink idejében még szinte minden portához hozzátartozó kenyérsütő kemencét és szőlőlugast. A keresztény hit alapeleme a kenyér és a bor.

A kenyérsütő kemencék leggyakoribb változata kis egyhajós árpádkori templomainkból ihletődött. Boltozott

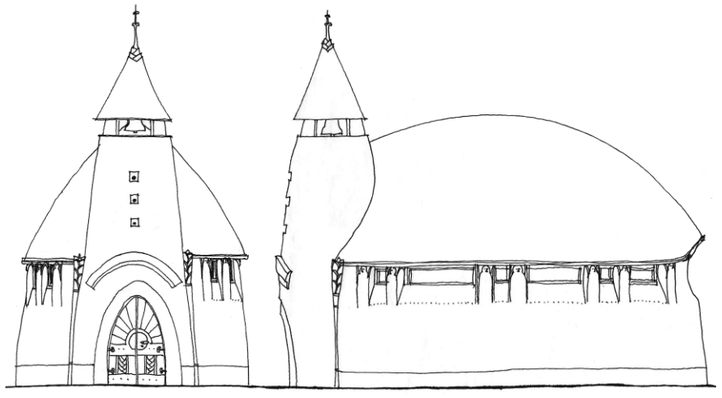

belseje a templomok boltozott hajója, kéménye a templomok tornya. Kis időbeli játékkal visszaváltoztatjuk a kemencét újra kápolnává, így születik meg a kemencekápolna.

A természetes pala héjalás alatt megbúvó templomocska falai kívül-belül hófehérek. Tornyát stilizált, organikusan formált, hármashalomból kinövő kettős kereszt ékesíti. Ugyanez a kereszt jelenik meg a belsőben is, a bontott tégla két színével jelezve a halmokat és a keresztet, s kijelölve a templom főtengelyét. A tengely ráfut az oltárasztalra, egy szép, régi malomkőre.

A belső boltozat üvegablak-sorra borul, melyen eleink díszítőművészete jelenik meg fénybe öltöztetve. A főtengelyben az álmában égbe emelt Emesét látjuk a turul ölében, akitől a monda szerint az Árpád-ház származik, mely család 400 éves uralkodása alatt a legtöbb szentet adta Európának és a világnak. Ezt a köralakú medaillont, mint ékkövet a lánc, fűzik egységbe az oldalablakok. A főmotívum a rakamazi és nagyszentmiklósi kincsből, a láncszemek egy-egy tarsolylemezből, veretből, övdíszből ihletődtek.

Sokunknak gyermekkorában ott volt a könyvespolcán a magyarok őstörténetéről írott mesekönyv, melynek borítóján Csaba királyfi lovának patkói csillagözönt festenek az égre. Nagyanyám mondta mindig, mikor szombatonként a csillagfényes éjszakában, kendőbe csavarva hozott a nyárikonyhában berendezett fateknős fürdőszobából a nagyházba, hogy az ott a Tejút, melyen Csaba királyfi ellovagolt és talán majd azon tér egyszer vissza, meghozva nékünk a szabadságot. Aztán a szüleink megmutatták a marosvásárhelyi kultúrpalota csodálatos üvegablakait, melyen századfordulós művészeink, Toroczkai, Nagy Sándor, Körösfői-Kriesch, Róth Miksa teremtették meg a magyar mitológia és a bámulatos székely balladák képi világát. Itt csodálkoztam rá a Csaba királyfi születését ábrázoló ablakra, melyen az édesanya, Réka asszony áhítattal nézi kisfiát, amint a nyitott ablakon át bezúdulnak a csillagok, köszönteni a kis jövevényt, és amely csillagokon majd ellovagol a magyar mitológia örökkévalóságába.

Ez a mű ihlette a templom mennyezetének díszítését. Az égbe emelt Emesétől csillagösvény vezet a boltozat központjához, Babba Máriához, a Boldogasszonyhoz, Szűz Máriához, aki ölében tartja a kisdedet; akinek Szent István felajánlotta a koronát, megalapozva a keresztény Magyarországot.

Ezzel a történelmi-formai játékkal próbáltuk kemence-templomunkat mindenki számára érthetővé és szerethetővé tenni. Megkíséreltük a régmúltat a múlttal, a közelmúlttal és a jelennel összekapcsolni. Kacérkodtunk a születés, az eltávozás, az elmúlás, a megdicsőülés, a megváltás, az átváltozás, az öröklét és visszatérés; összegezve a földi és az égi minőségekkel, mert nem tudunk „ökumenikusul".

A templomot Trianon 90. szomorú évfordulóján, 2010. június 4-én adtuk át az ott összesereglett többezer magyarnak. Fél ötkor szólalt meg először a kis harang, hogy eztán minden délben a nemzet dicsőségére, és fél ötkor trianoni tragédiájára emlékeztessen.

A templomot püspökeink nem szentelték fel arra hivatkozva, hogy „újpogány" elemeket tartalmaz. Ezt sajnáljuk. Nem vitás, az építés gyorsasága miatt nem egyeztettünk egyházi hatóságokkal, s azért sem, mert úgy tudjuk, ökumenikus püspök még nincs. Ám megnyugtat a tudat, hogy a római Szent Péter bazilika magyar kápolnájának ornamentikája is honfoglaláskori magyar motívumokból merít. A csodaszarvas-ábrázolásokkal teli szentélyt II. János Pál pápa személyesen szentelte fel 1980. október 8-án.

Meggyőződésünk, hogy az ősi magyar hitvilág „pogány" jelzője nem lehet pejoratív, az ősi hit vezette azt a népet a Kárpát-medencébe, a nagy hegyeken túli csodálatos, termékeny medencébe. Ezt a nagy kalandot, nőkkel, gyermekekkel, jószágokkal, nagyon keményen meg kellett szervezni. Az akkori vezetők, a táltosnak irányítása mellett ezt a feladatot csak nagy hittel és akarással lehetett teljesíteni. Nekem szerencsém volt László Gyulát ismerni, és kiskamasz koromban elméleteivel találkozni. Ő mondta, hogy, ha volt, ha nem Szent István előtti kereszténység, egy biztos, hogy a magyarok Emese anya-kultusza készen találta népet a Mária-kultuszra.

Mi mindenesetre a nemzet és a kereszténység iránti mély hittel és elkötelezettséggel alkottuk ezt a hajlékot.

Még egy gondolat: nem lehet meghatottság nélkül beszélni arról, hogy szinte minden első kísérletre, simán, gördülékenyen ment. Nagyon-nagyon kevés pénzzel. Régi munkatársunk, Heimann Ferenc, a csodálatos „boltozóember" két alkalommal volt Verőcén másfél-másfél napot. Ezalatt készült el a teljes boltozat és a külső-belső vakolás. Mindez felajánlásból, 15 emberrel. Se szeri, se száma a gyönyörű történeteknek. Szinte egy órán belül történt, hogy megállt egy autó a dombon és egy szerény, *elnézést, hogy itt vagyok* ember megkérdezte, lesz-e itt burkolómunka, mert ha igen, szívesen megcsinálná. Kisvártatva megállt egy újabb autó, amelynek gazdája azt kérdezte, festeni kell-e, mert ő elvállalja. Nem tudnék olyan felsorolást készíteni, hogy ki ne hagyjak senkit segítőink közül. Ezért csak a főbb munkákat végzők listáját mellékelem.

•

Főszervezők: Bethlen Farkas és Szabó András • építészek: Szűcs Endre és Tóth Péter • statikus: Bach Gabriella • építész munkatársak: Magó Vámossy Zsuzsa, Füzes András • villamos tervező: Dulna Tibor, Nyári Ilona • üvegművész: Borbás Dorka és Gonzáles Gábor • díszítőlakatos: Policsányi István, Sipos János, Szűcs Kenéz • díszítőszobrász: Petrás Mária, Petrás Alina, Szűcs Apor • kőműves: Heimann Ferenc és csapata, Sipos Ferenc • ács: Filyó Mihály és csapata • asztalos: Knizner asztalos Kft. • festő: Bertók Zoltán

•

A vándorévek végére kívánni sem lehetett volna szebb feladatot egy templomnál. Nagyon köszönöm mesterem, Szűcs Endre megtisztelő nagyvonalú bizalmát, hogy ehhez a munkához szerzőtársának fogadott.

A Vándoriskolát azzal a szándékkal kezdtem, hogy a végén önálló irodában folyatom a munkát vándortársaimmal. A Mérműben mindez lehetséges, azzal a biztonsággal, amit negyven év szakmai tapasztalata jelent. Remélem, sokáig dolgozhatok itt.

Tóth Péter

BESZÉLGETÉS CSERNYUS LŐRINCCEL

A Csernyus Lőrinc munkáit bemutató könyv tavaly jelent meg. Ebből az alkalomból kértük, hogy néhány témában egészítse ki a kötet anyagát, mutassa be legújabb, abban még nem szereplő épületeit, illetve tájékoztasson arról a most folyó akcióról, az árvizi újjáépítésről, amelynek egyik irányítója.

Hogy került sor arra, hogy középiskolában taníts építészettörténetet? Hogyan, mit és milyen eredménnyel tanítottál?

Körülbelül öt éve kértek fel az Óbudai Waldorf Alapítvány kurátori tagságára. Akkor rajzoltam meg az iskola fejlesztésének és bővítésének engedélyezési és kiviteli terveit. Az első ütem el is készült. Vélhetően ennek is köszönhetően esett rám a megtisztelő felkérés. Kurátorként, és természetesen szülőként is (három gyerekem jár az iskolába) állandó résztvevője voltam és vagyok az állandóan a napi változásokhoz igazodó és az antropozófiára épülő oktatási programról szóló megbeszéléseknek. A jelenleg művészettörténetet oktató tanárnő, Kontra Ágnes egyéb elfoglaltságai miatt engem kérdezett meg a tantestület, hogy tudnék-e építészettörténeti epochát tartani. Természetesen igent mondtam.

Minden év megkezdése előtt van egy személyes beszélgetés a szülőkkel, hogy hogy képzelik el a jövőt. Én mint kurátor és szülő, többször jeleztem, hogy ha szükséges, mivel a BME építészkarán oktatok, segíteni tudok a tanításban. Így ért a felkérés, hogy tartsak egy építészettörténeti epochát. (Epocha: három héten át naponta két órás foglalkozás). Az egyetemi oktatás és a Vándoriskola vezetői tapasztalata alapján azt gondoltam, hogy „rutinból" menni fog. Nem így történt. Napi két óra koncentrálás és rákészülés nem egyszerű. Érettségi előtt álló diákoknak építészettörténetről beszélni, hogy az a figyelmüket felkeltse, tudván, hogy nem építészként képzelik el jövőjüket, új feladat volt a számomra. Az alábbi óravázlatot állítottam össze:

Az epocha középpontjában az építészettörténet áll. Mezei Árpád tanulmányát vettem kiindulópontnak. Az építészetnek sokak szerint (például Mezei Árpád) két alaptípusa van, ez a gondolat nagyon alkalmas a kiinduláshoz. Mikor az emberek maguk számára menedéket kezdtek keresni, ennek kétféle attitűdje alakult ki. Elsősorban Európáról beszélek, de a gondolat nincs ellentétben más földrészek történetével sem. Az egyik mentalitás a meleg éghajlaton, a tengerparton élő emberé, akinek árnyékra és biztonságra van szüksége és a menedék készítéshez rendelkezésére állnak az erdők. Ők a cölöpház építők, a kivágott fákat beleállítják a földbe, úgy, hogy azok fölmerednek az ég felé, ezekre lehet vízszintes platót és ferde tetőt helyezni. A magatartás lényege, hogy az ember felállít egy tiszta, jelként is értelmezhető mesterséges szerkezetet, ami által az ereje, alkotóképessége, fantáziája világosan megjelenik. Ez férfias mentalitás; az alapvető gesztus, hogy én megépítem a magam házát. Az embereknek össze kell fogniuk, hogy az eszmét, az elképzelést megvalósítsák.

A másik fajta menedék az északi, hegyek között élő emberé, akinek elsősorban a hidegtől kell védenie magát és a barlangban próbálja a túléléshez szükséges feltételeket megteremteni. Olyan helyet keres, amely őt védő burokként öleli körül, amely az ellenséges erőket kizárja. Az egész építészettörténet két alaptípusa tehát a cölöpház és a barlang. Ez a két magatartástípus: a férfias, magát a környezet átalakításában megjelenítő, és a nőies, a környezettel azt gyengéd eszközökkel formálva azonosuló. Ez a kétféle magatartás ingamozgásként váltja egymást a történelemben. A cölöpház és a barlang között ingázik az európai építészet története: az antik építészet, a görög-római kultúra áll vertikális és vízszintes szerkezeteivel az egyik oldalon, és annak megszűnése után ismeretlen vagy kevéssé azonosított forrásokból alakul ki az új középkori építészet, a román és abból később a gót stílus a másik oldalon. A gótikát nehezebb a romanikával, ilyen szempontból azonos módon értékelni, ebbe nem akarok most belefogni, ahogy az egyiptomi építészetet sem vonom bele ebbe a leegyszerűsítő sémába. A gótika után az ember újra felfedezi az antik világot, ezzel visszatér a cölöpház típusához, a reneszánsz végül átalakul a barokkba, amelyet újra a barlangszerű terek jellemeznek. A barokk megtagadásával kialakul a klasszicizmus, az ismételt visszatérés az antik formákhoz, és a klasszicizmus ellenhatásaként létrejön Európa közepén a romantika. A romantika elsősorban a román és a gót építészethez nyúl vissza rövid virágzása során. Gyorsuló ritmusban fedik át most már egymást a korszakok, a romantikát követő historizmus építészetéhez tartozik a neoklasszicizmus, egy átfogó, a hazai építészeti gyakorlatra vonatkozó fogalmainknál átfogóbb európai stílusirányzat: vissza újra az antikvitás szerkezeti formáihoz. Ezt tagadja meg a 19. század végén a szecesszió, bármely nevén is nevezem, a lágyan hajló vonalak, a mozgás művészete, a környezet és alkotás harmóniáját kereső, az Arts & Crafts mozgalom révén a középkorhoz visszanyúló építészet. A szecesszió és vele együtt látszólag az egész építészettörténet megtagadásaként jön létre a modernizmus, amelynek antik eszményeit felismerni elég, ha Le Corbusier-re hivatkozom, az ő öt pontja a modern építészet ismérveiről világosan illeszthető a cölöpépítészet mentalitásába. Végezetül az organikus építészetet elemeztük, majd szó volt a települések, városok fejlődéséről. Két napot a Duna-part rajzolásával és elemzésével töltöttünk. Erről kellett esszét is írni a diákoknak. Az utolsó napon gyertyával rajzoltunk ábrákat a levegőbe.

A fogadtatás alapvetően jó volt. Bemutatok néhány, az epochán született rajzot.

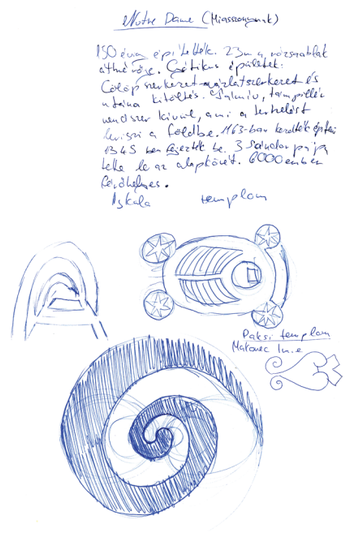

Makovecz Imrének előző számunkban bemutatott, törökországi Thököly Imre emlékművével összefüggésben jártál a helyszínen. Mit tapasztaltál?

Idén májusban tíz napot töltöttem életemben először Törökországban. Az ottani Thököly Imre Török-Magyar Baráti Társaság kérte fel őt az emlékhely-emlékmű megtervezésére. Ez el is készült. Ennek alapján egy sokkal nagyobb arányú beruházásra szánta el magát Karatepe önkormányzata. Az emlékhely mellé kultúrházat és szállásépületet kíván megépíteni. Imre nekem adta tovább ezt a feladatot. Ottlétem alatt előadást tartottam az izmiti építészkaron a magyar organikus építészetről. Valamint megállapodtunk Murat Ulug építésszel az együtt működésről. Minthogy Thököly Imre és Zrínyi Ilona a magyar népet és hagyományait képviselte İzmitben, az volt a kívánságuk, hogy magyar építész alakítsa ki a tervezési koncepciót. A helyszínen döntöttünk a telek kiválasztásáról. A Márvány-tengerre néző dombságról, van szó, ahol egyébként maga a fejedelem is vadászott. Együtt határoztuk meg a tervezési programot is. Ennek alapján vázlatos telepítési tervet is készítettem, amin közösen fogunk tovább dolgozni. Hangsúlyozom, hogy ebben az esetben nem adaptálásról, hanem közös munkáról van szó. Törökországban újból szembesültem a média galádságával. Kintlétem alatt csak legnagyobb szerettetel és barátsággal találkoztam, valamint az iszlám vallás pozitív oldalával. Ennek részletezése sokkal több helyet igényelne.

Munkáid között a legkülönösebb a „Csesztregélő" szabadidő központ a neolitikus építészetet bemutató kempingjével és a gyönyörű arányú és szerkezetű István-Gizella kettős harangtoronnyal. Ennek az együttesnek a fejlesztése lezárult?

Mindig nehéz évek távlatából visszanézni egy történetet. Csesztreg egy kis hetési falu a magyar-szlovén határ közelében. Azon települések közé tartozott, melyek nehezen tudnak saját erőből talpon maradni. Mínuszos költségvetések, a fejkvóták nem fedezik az intézmények fenntartását stb. Ilyen helyzetben egy „épeszű" polgármesternek nem jut eszébe az alábbi történetbe belefogni: 1994-et a család évének választották. Ebből az alkalomból Bagó József polgármester egy harangtornyot szeretett volna állítatni Szent István és felesége Gizella, az első magyar keresztény család emlékére. A munkával irodánkat bízta meg. Az elkészített terv lényege az volt, hogy a két embert, a férfit és a nőt nem egy, hanem két egymásba fonódó toronyban kell ábrázolni. A kettős torony szerkezete fából van és fazsindellyel borítottuk. A helye a faluban a Kerka patak mentén lett volna. Azért használok feltételes módot, mert egy ideig úgy nézett ki, hogy semmi sem lesz az egészből. Az önkormányzatnak nem volt elég pénze és semmilyen pályázaton nem is tudtak szerezni.

1998-ban a környéken régészeti ásatások során neolitikus házak maradványira bukkantak. Ennek kapcsán merült fel az ötlet a polgármesterben, hogy létre kellene hozni egy olyan szabadidő központot és kempinget, ahol különböző történelmi korok épületeiben lehetne lakni, és ezáltal megismerni annak kornak a szokásait és építészetét. A két neolitikus ház egy szigetre kerülhetne, mivel a Kerka felduzzasztásával egy tó jönne létre a

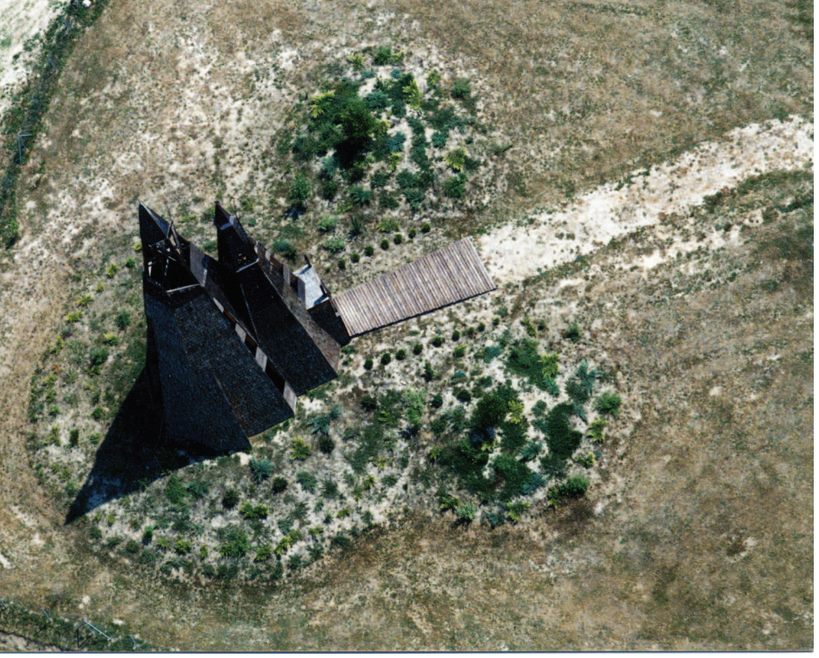

tervezett kemping területén. A szigetre tutajokkal lehet eljutni. A két épület a korabeli, azaz vaskori építési technológiával készülne, egy az egyben bemutatva azt az építésmódot, amit akkor használtak. A földbe ásott, sűrűn elhelyezett faoszlopokat vékony ágakkal fonták át, majd agyaggal, sárral betapasztották. A tó partján helyezkednek el a magyar középkor lakóházai természetesen, hagyományos technológiával építve. Az épületek mindegyike 5–6 személy befogadására alkalmas. A tágabb körben találhatók a sátras, lakókocsis területek, valamint a hozzá tartozó kiszolgáló épületek (konyha, mosdó, szauna). Ezek csak nyári rendszerben működnek. Ezért építészeti megjelenésük is ezt hangsúlyozza. Az egész együttes központja a fogadó épület, amely több funkciót is betölt. Elsősorban ez a kemping főbejárata és recepiója, valamint a földszinten található a szomszédos futballpálya öltözőblokkja. A tetőtér panzió rendszerben működik. A körbejáró galéria egyszerre közlekedő a szobákhoz és lelátó a sportesemények idején. Építészetileg a dolog érdekessége, hogy egy évek óta ott álló elkészült alapozásra kellett ráültetni a leendő épületet. Csesztreg egyik legfontosabb értéke, hogy mezőgazdasági és állattartó épületei sokkal jobb állapotban maradtak fenn, mint a lakóépületek. Gyönyörű vakolt és látszótéglás épületek találhatók a hátsó udvarokban. Ezek metamorfózisa a fogadóépület.

A vázlatterv készítése alatt merült fel a PHARE pályázat lehetősége. Alaposabb utánjárás és persze a tervek módosítása után Brüsszelben befogadták a pályázatot. Így 2000-ben megkezdődhetett az építkezés. Természetesen az önkormányzat a lehetőségein felül vállalt, de végül sikerült az előírt határidőre átadni az egész területet.

A történet itt kanyarodik vissza a kettős harangtoronyhoz. Már épültek a kemping épületei mikor az Önkormányzat pályázatot adott be a Millenniumi Kormánybiztosi Hivatalhoz. A Hivatal ötmillió forinttal támogatta a torony építését. Az eredeti költségvetés tizenhárom és tizennégymillió forint között volt. Az Önkormányzatnak maximum ötmillió forint állt rendelkezésére. Részben az eredeti tervek módosításával (25m-ről 20 m-re csökkent a magasság) részben pedig erdélyi ácsok alkalmazásával sikerült elérni, hogy a rendelkezésre álló pénzből meg lehessen építeni. A faanyag és a zsindely is Erdélyből származik.

Az eredeti elképzelést megváltoztatva István és Gizella tornyát is a kemping területén helyeztük el egy kb. két méter magasságban kiemelt földtalapzatra. 2001 július elsején a millenniumi emlékzászló átadásával avatták fel a szabadidő központot és a kettős harangtornyot. A kemping azóta is működik.

Csengerben hosszú évek óta a főépítészi jelenléted mellett folyik a település fejlesztése. Mik a legutóbbi változások?

Ritka az olyan történet, életszakasz, amely több mint huszonnégy éven át folyamatosan zajlik. Csenger ilyen az életemben, sőt, életem meghatározó része. Az eredeti településfejlesztési program szerint történnek a jelenlegi beruházások is. Nemrég tették le az új egészségház alapkövét, melyet pályázati pénzből kívánnak megépíteni. A tervezést az elhunyt Heil Tibor kezdte el, az első ütem a legelső épületek egyike volt a megújuló városban. A bővítés most Makovecz Imre terve szerint készül. Az általam közel húsz éve tervezett általános iskolának tavaly készült el a teljes felújítása és energia-korszerűsítése. Folyamatban van egy gyógyfürdő építése és az egész város fűtési rendszerének melegvizesre való átállítása. A központban több terv készült a nem önkormányzati tulajdonban lévő, de már nem használt épületek felújítására és újrahasznosítására.

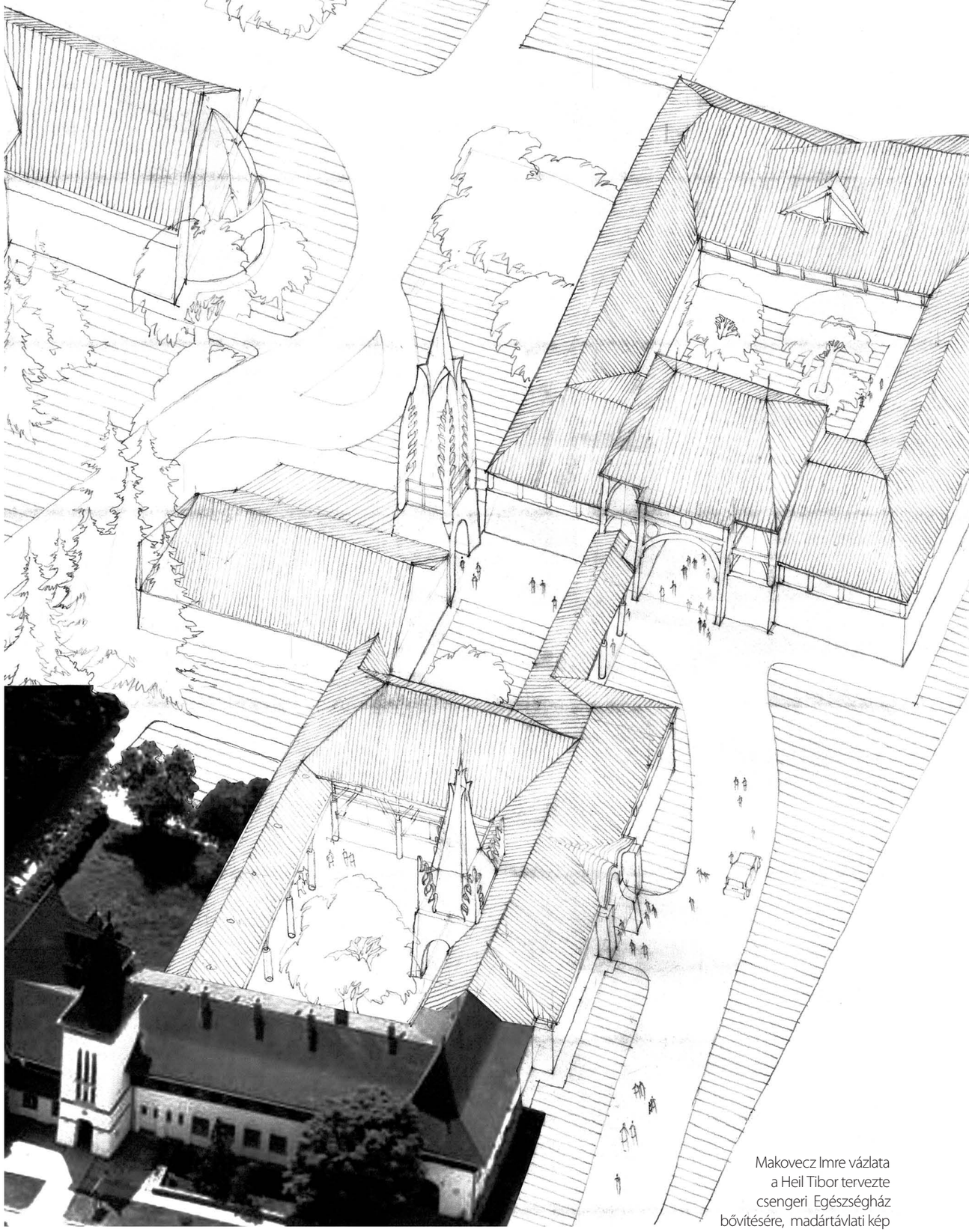

Makovecz Imre vázlata a Heil Tibor tervezte csengeri Egészségház bővítésére, madártávlati kép

Milyen terveid megvalósulása várható a közeljövőben?

A Solymári Önkormányzat felkérésére készítettem el a Lustige Zwerge nevű nemzetiségi óvoda bővítésének terveit. A jelenlegi két foglalkoztatós óvodából kellett három csoportszobás, a jelenlegi előírásoknak megfelelő létesítményt megtervezni.

Bonyhádon hosszú előkészítés után került sor szakorvosi rendelő és sebészeti épület bővítésére és felújítására. Pályázatról volt szó. Két teljesen eltérő stílusú épületet kellett összekötni és tetőtér ráépítéssel ellátni. Idén augusztusra készül el.

A makói Kálvin téri iskola bővítéséhez és felújításához a legelső vázlatot, mint pályázati tervet, mintegy hat évvel ezelőtt készítettem el. Hosszú ideig csönd volt, majd 2008 decemberében gyorsan kellett egy módosított vázlattervet, rögtön utána engedélyezési és kiviteli tervet készítenem.

Alsónyéken a meglévő, egy foglalkoztatós óvoda tornaszobával való bővítése volt a feladat. 2004-ben készült az engedélyezési terv, és most jutott a megvalósítás küszöbére.

A fenti négy építkezésben egyvalami közös. A pályázati tervek és beruházások az érvényben lévő bürokratikus előírások következtében az egészséges élet és szellemi alkotás mindennapjaival össze nem egyeztethető módon valósulnak meg.

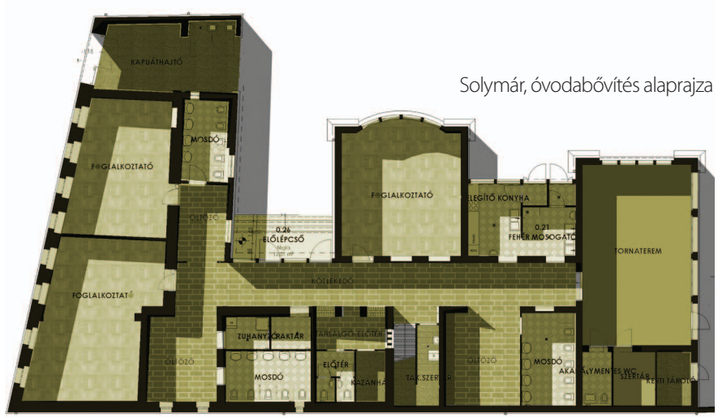

Solymár, óvodabővítés alaprajza

Tervezek még egy közép-európai Waldorf központot *Waldorfia* néven az ÓWA megbízásából. Első üteme, egy Waldorf-inkubátorház már engedélyezés alatt van. A második és harmadik ütem vázlattervei készülnek.

A Kós Károly Egyesülés egyike volt azoknak a szervezeteknek, amelyek a 2001-es beregi árvizet követő rendkívül gyors és eredményes, építészetileg is példaértékű újjáépítést megvalósították. Az idei árvíz pusztítása után milyen feltételek között folyik az újjáépítés, mi lesz ebben az Egyesülés szerepe?

A 2001-es és a 2010-es árvíz között alapvető különbségek vannak. 2001-ben az ár koncentráltan érkezett és falvakat vitt el a víz. Idén nem így történt, és nemcsak az árvíz, de az időjárás, a szokatlan csapadékmennyiség is okozott károkat. A pusztítás időbeli lefolyása sokkal hosszabb volt. Nagyon különböző mértékben károsultak a katasztrófa sújtotta települések.

2010-ben a kárrendezést a Kormányrendelet szerint az Önkormányzatoknak kell végrehajtaniuk. Ez sokkal nagyobb felelőséget jelent.

2001-hez képest két hónappal később érkezett az ár, viszont az újjáépítési véghatáridő ugyanaz maradt.

És nem utolsósorban: az ország jelenlegi gazdasági és morális helyzetét nem lehet összehasonlítani a 2001-es állapottal.

Az árvíz közvetlen veszélyének elvonulásával azonnal jelentkeztünk az újjáépítési munkára, ennek a tárgyalási és kárfelmérési folyamatnak a során született az alábbi levél, amely jól dokumentálja a helyzetet:

Bonyhád, szakorvosi rendelő és sebészeti épület, bővítése és felújítása

A makói iskolaépület részlete

Vázlatok a Waldorf-irodaházhoz

Belügyminisztérium, Dr. Bakondi György miniszteri biztos részére

Tisztelt Kormánybiztos Úr!

Megbízása és a korábbi egyeztetés alapján június 21-én megtekintettük az alábbiakban felsorolt településeket: Ónod, Sajópetri, Sajólád, Alsózsolca, Felsőzsolca, Boldva, Edelény, Szendrőlád és Szendrő. A helyszínen látottakat rövid összefoglalásban ismertetjük.

Ónodon a település Sajó felőli alacsonyabban fekvő részein járt víz (Vár környéke). A házakban kívülről látható károk nem keletkeztek, elsősorban telkeket érintett az ár. Sajópetriben a híd közelében lévő területen néhány telken járt víz, épületeket nyomot hagyóan nem érintett. Sajólád néhány utcáját, amelyek a Sajó-parthoz vannak közel, érintette az ár. Elsősorban a telkeket, kevésbé a házakat, nagy jelentőségű épületkárok nem tapasztalhatók. Alsózsolcán a Sajópartra lefutó telekvégek voltak víz alatt, néhány ház lábazatát és pincéjét érintette a víz. Ezeken a településeken az élet szemmel láthatóan visszatért a régi kerékvágásba.

Egészen más kép fogadott bennünket Felsőzsolcán. A legtöbb kár koncentráltan ezen a településen keletkezett. A város keleti, újabb beépítésű részének kivételével mindenhol víz alatt volt. Az ár nem a Sajó töltése felől öntötte el a várost, hanem a 3-as főúton keresztül jött és végigsöpört a teljes településen. 2200 épületből 1700 épületnél volt víz. A pincék mindenhol megteltek, a vályogházak összeroskadtak. Az alacsonyabban fekvő részeken a házakba betört a víz és több száz épületben okozott kárt. 175 jelentős épületkárt regisztráltak, ezek az épületek nem javíthatók. A teljesen összedőlt házak száma 40. Az összedőlt és tönkrement házak a településen egészén megtalálhatók, minden utcában van néhány. Számuk vélhetően tovább fog nőni. Legnagyobb részben vályogból épültek, terep közeli padlószinttel.

A házak tulajdonosai nem rendelkeznek közös jellemzővel, talán csak annyi állapítható meg, hogy nem a tehetősebbek közül valók.

Boldván a Bódva-parti terület került víz alá, kb. 120 telket érintett az ár. Jelentősebb épületkár kívülről szemlélve nem tapasztalható. Az ár inkább a telkeket érintette. Edelényben a Bódva a város jobb partján, a település fölött tört át és végigvonult a kastély melletti vonalig, ahol a kastélyt övező árok vezette el. 330 házat ért víz, ebből 150–180 épületben vannak károk. 25 ház dőlt össze és még 5 fog várhatóan tönkremenni. Szendrőládon a Bódva-partra lefutó telkek voltak vízben, valamint a település északi részén levő cigánytelep házai. Itt sem látható összedőlt vagy megroskadt ház, de épületkárok történtek. Szendrő városban 250 épületet érintett az ár, ebből 140–150 házban vannak épületkárok, 17 épület dőlt össze, mind vályogházak.

Nincs összesített adatsorunk a borsodi árvíz épületkárairól, de úgy becsüljük 240–260 épület újjáépítéséről kell dönteni. A többi lakóépület csak részleges károkat szenvedett. Ezek részletes felmérése és megoldási javaslatai még nem készültek el. Mindenképpen külső szakemberek bevonása szükséges, mivel az érintett települések jelenlegi hatósági szakemberei egyedül nem képesek megoldani gyorsan és hatékonyan a helyreállítási és újjáépítési feladatokat. Az újjáépítés helyi erővel lehetetlen és a biztosítások sem nyújtanak rá fedezetet. Csak a kormány segíthet.

Javaslatunk a következő:

Az újjáépítést központilag vezetett, erős és gyakorlott kézzel igazgatott módon lehet végrehajtani. A helyiek segítséggel és irányítással a feladatoknak csak egy részét képesek elvégezni. Felsőzsolcán már csak a romok eltakarítása is gondot okoz.

Szükség van a szerkezeti és szabályozási tervek gyors felülvizsgálatára és egyes esetekben módosítására. Ehhez megfelelő külön rendelet szükséges.

Az építés-hatósági munka és előírások külön szabályok szerinti elrendelése is elengedhetetlen. Gyorsítás és egyszerűsítés nélkül az újjáépítés nem végrehajtható. (Bontás, hulladéklerakás- kezelés, engedélyezés, használatba vétel stb.)

Meg kell újítani és építészeti karakterében át kell dolgozni a beregi újjáépítésben használt 17 tervet, és a szükséges módon néhány tervvel kiegészíteni.

Az árvízi helyreállításra megbízott, gyakorlott főépítészt kell biztosítani a településeken, hiszen a kis településeken nincs hozzáértő hatóság és szakember.

A közbeszerzési törvénynek a katasztrófával érintett területeken való alkalmazását is át kell alakítani.

Pontosan körülírt keretek közötti kárpótlási mód és érték meghatározása szükséges, mert ezt helyben nem fogják tudni kezelni. Az ezzel kapcsolatos előkészítést – irányítva – a helyiekre kell bízni, de a döntést nem lehet náluk hagyni.

Külön kell gondoskodni a közösségi, önkormányzati épületek felújításáról, annak kereteiről és módjáról. Gyors döntésekre és lebonyolítási módra van szükség, mert júliustól novemberig csak öt hónap áll rendelkezésre.

A Kós Károly Egyesülés több mint száz építésze minden építészeti feladatban rendelkezésre áll. A munkák megkezdésére biztosítja az ajánlati terveket, 10–15 gyakorlott főépítészt tud összefogva munkába állítani és 10–15 fiatal építészt (a KKE Vándoriskolájának építészeit) tudja a helyszíni feladatok ellátására egységes irányítással bevetni.

Az Egyesülés folyamatos kapcsolatot tart a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Építész Kamarával, annak elnökével, Rudolf Mihállyal és a helyi építészekkel. A megkezdett együttműködést folyamatosan fenntartjuk a megyei kamarával és Mányi Istvánnal, akinél a 17 beregi árvízi terv (kiviteli tervek a szakági munkarészekkel együtt) digitális formában összegyűjtve rendelkezésre áll. Megkezdtük a tervek átdolgozását a helyi építészeti hagyományoknak és sajátságoknak megfelelően, valamint az azóta megváltozott szabályok alapján.

Kérjük tájékoztatásunk és javaslataink megismertetését a döntés-előkészítőkkel és döntéshozókkal, bízunk a korábbi tapasztalatok szerinti kiváló és sikeres együttműködésben.

Budapest, 2010. június 21.

Makovecz Imre
Kossuth- és Ybl-díjas építész

Csernyus Lőrinc
építész, a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának vezetője

Zsigmond László
Ybl-díjas építész, a Kós Károly Egyesülés igazgatója

Július 21-én Dr Mengyi Roland országgyűlési képviselővel egyeztettünk a kivitelezés menetéről és annak megszervezéséről. Egységes álláspont körvonalazódott egy „mini-Bereg" létrehozásáról, azaz kivitelezői konzorciumot kell felállítani és egységes négyzetméterárra vetítve kell az építendő házak alapterületét meghatározni. Mellékeltünk egy füzetet melyben konkrét helyszínekre készült adaptálható terveket mutattunk be (mintegy 40 db). Az összes érintett telket 40 vándoriskolás, építészhallgató és az Egyesülés építészei mérték fel adatlappal és fotódokumentációval. Ennek lényege, hogy a tervek konkrét helyszínekre készültek, szemben a megfoghatatlan országos tervpályázattal, melyet a koordinációs bizottságból az ott jelenlévő országos főépítészen kívül senki nem javasolt. Az alábbiakban a Vándoriskola mestereinek és növendékeinek néhány tervét mutatjuk be.

Jánosi János: Felsőzsolca, Arany János utca 34.

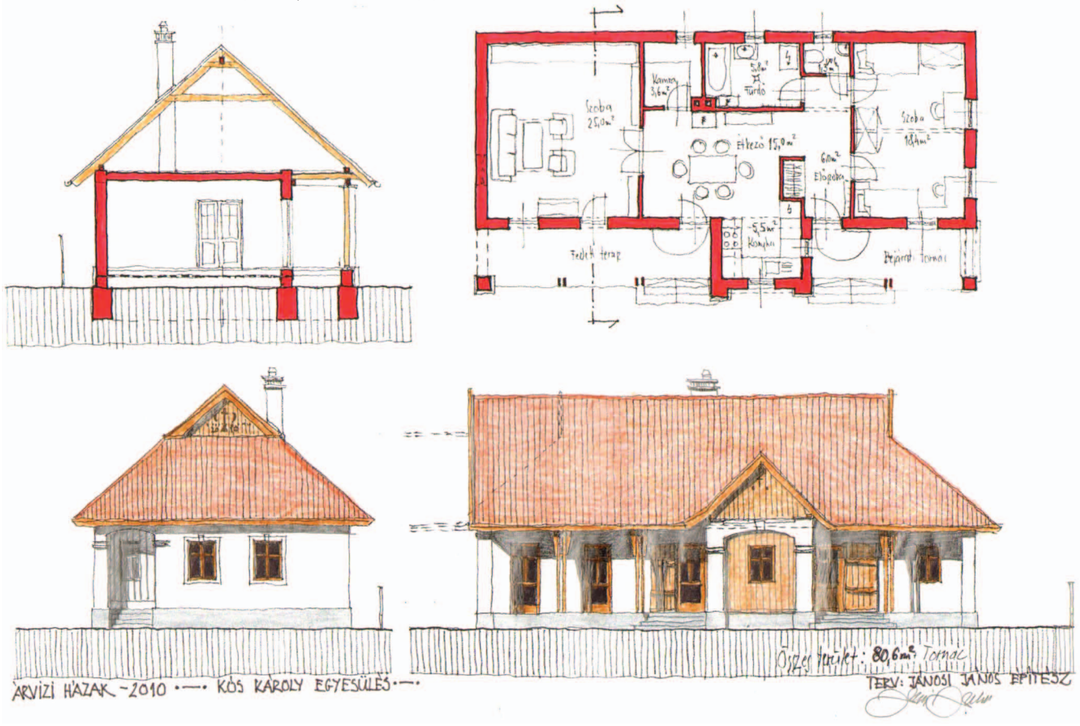

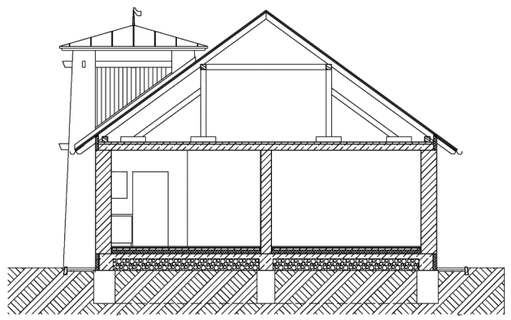

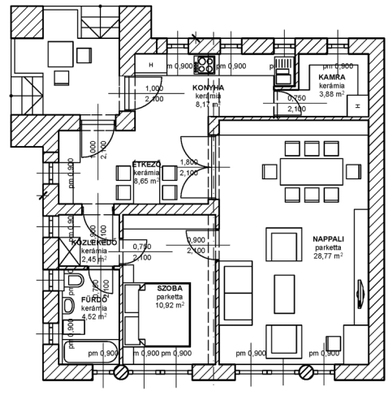

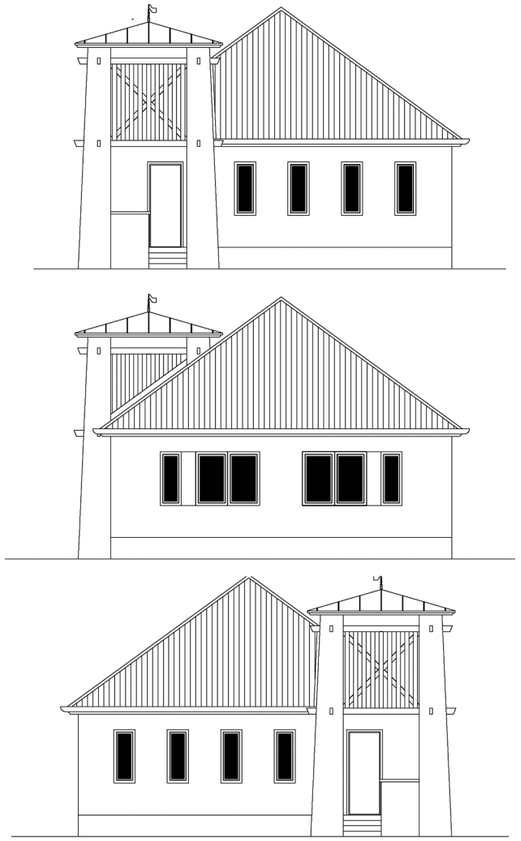

Sáros László: Felsőzsolca, Ady Endre u. 19.

Zsigmond László: Felsőzsolca, Mátyás király utca 10.

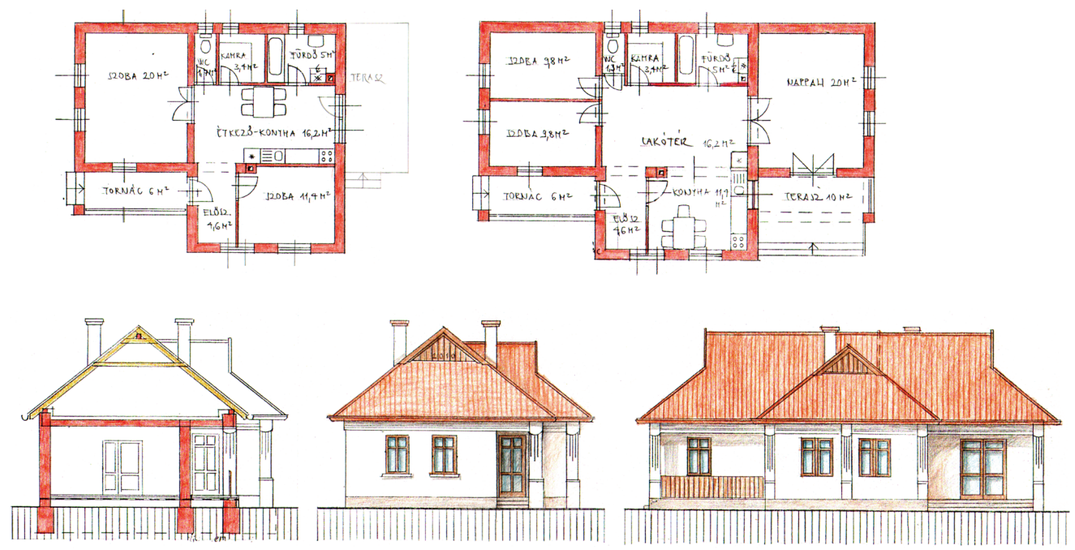

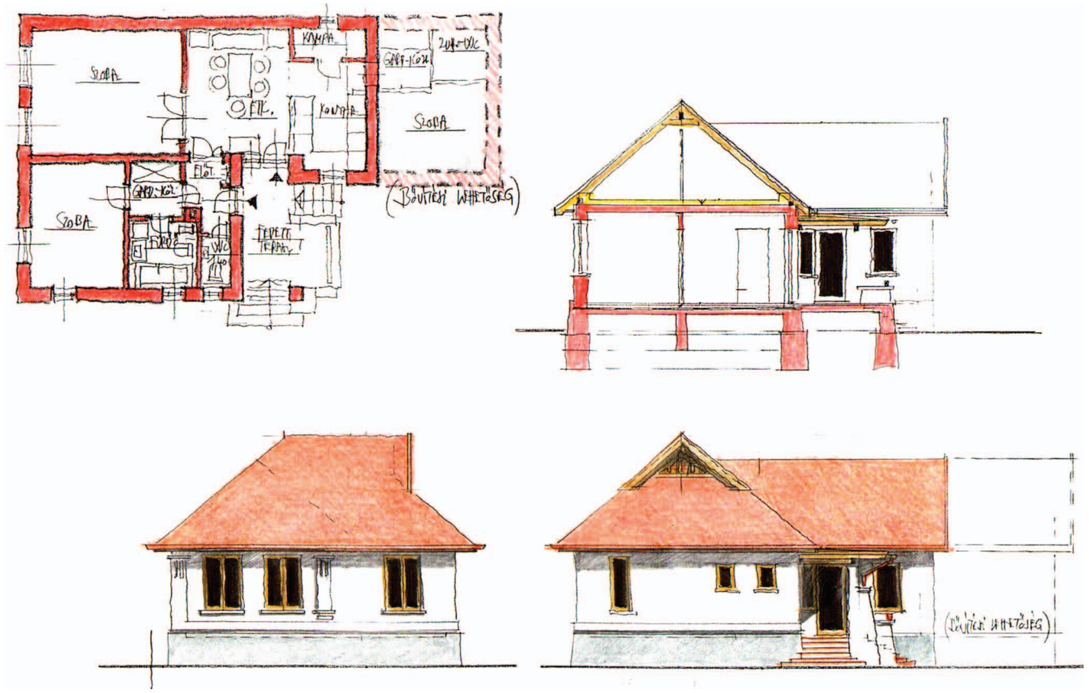

Bata Tibor: Felsőzsolca, Arany János utca 53.

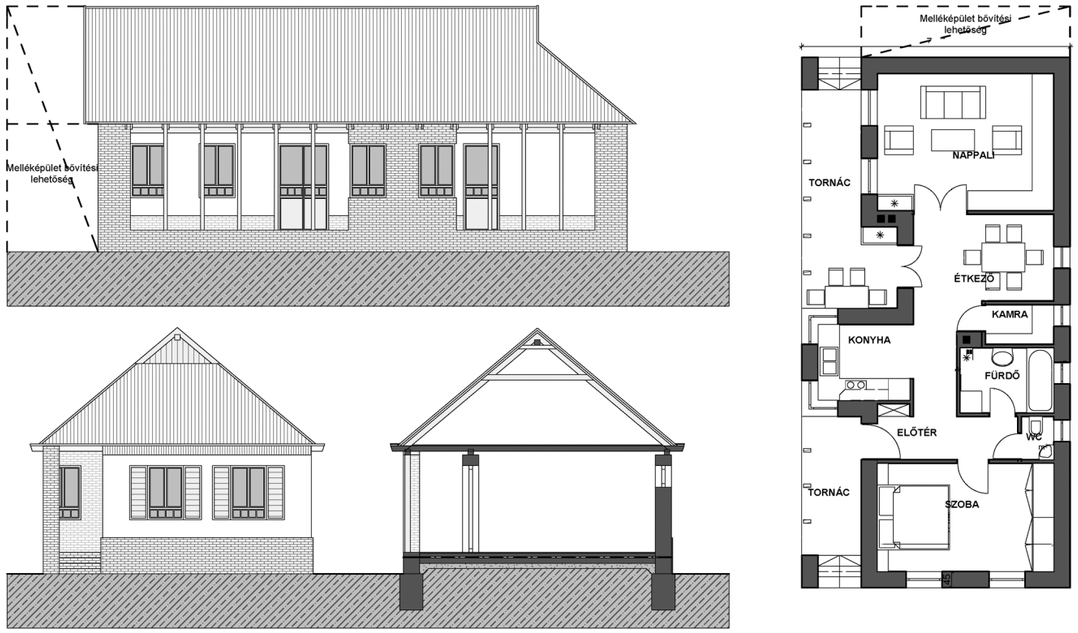

Fülöp Tibor vándor: Felsőzsolca, Arany János utca 34.

Czégány Sándor: Felsőzsolca, Árpád fejedelem utca 11.

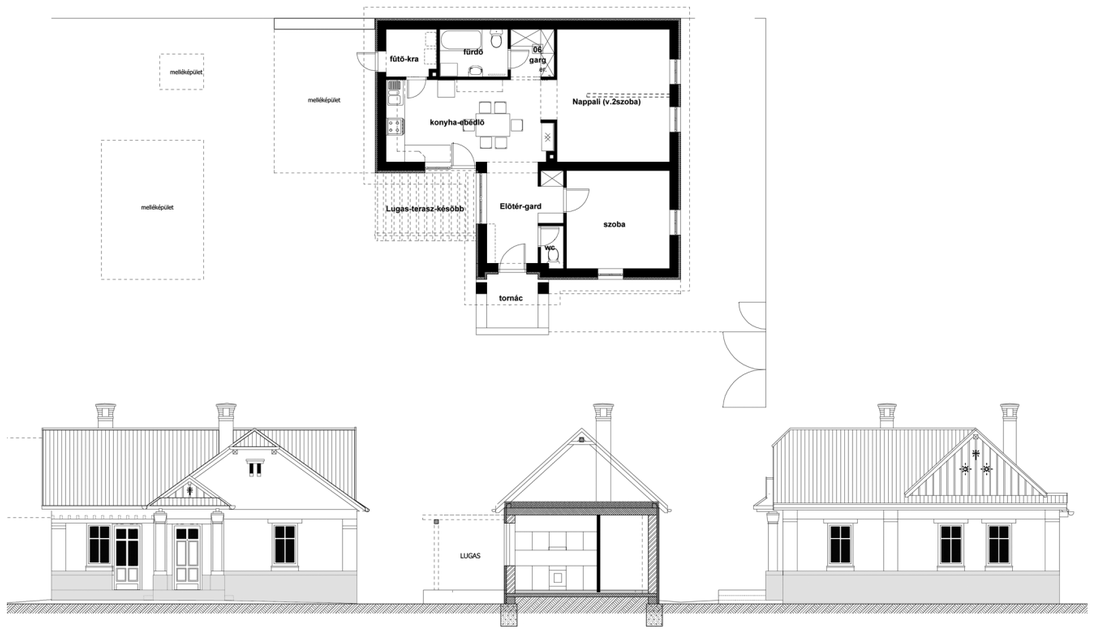

Nagy Mariann vándor: Felsőzsolca. Kölcsey utca 7.

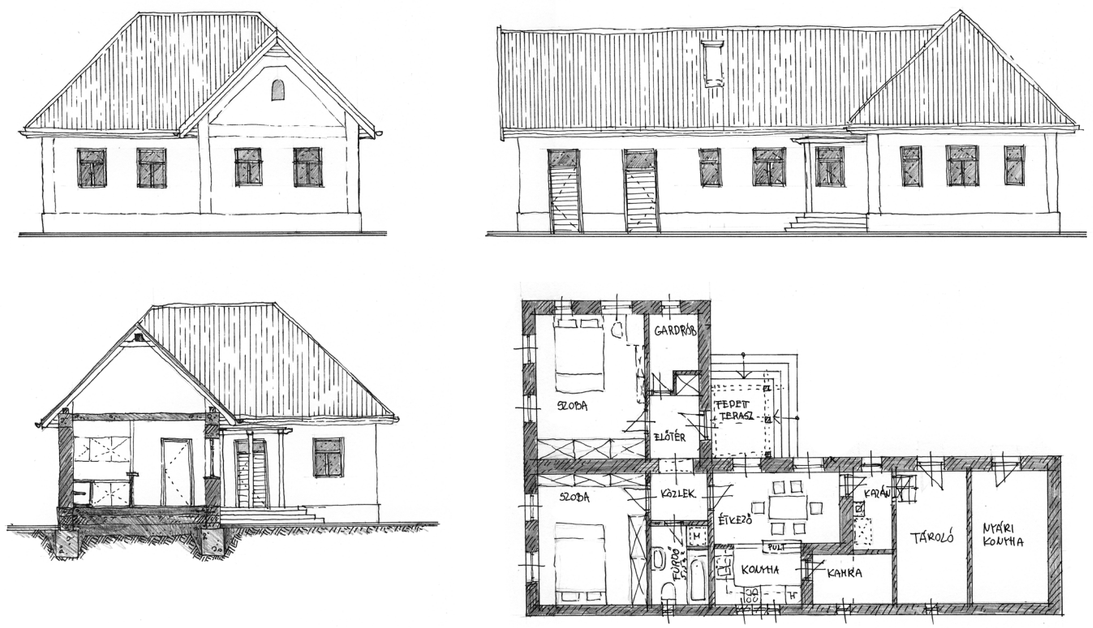

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÚJ TAGJAI

A **TRILIT ÉPÍTÉSZETI ÉS KONSTRUKCIÓS IRODA** 1991-ben alakult. Alapító tagjai korábban egy osztályon dolgoztak a Típustervező Intézet nevű állami vállalatnál. A Kft. létrejöttét a Magyarországon ez időben zajló gazdasági átalakulás és a tagok baráti munkakapcsolata alapozta meg. Az alapító építészek családtagjai szintén szakmabeliek, ami meghatározta a cég életét, fejlődését és szervezeti alakulásait. A Típustervező Intézet fő profilja az építőipari szerkezetfejlesztés és az építészeti tervezés volt.

A **TRILIT** alapítóinak saját irodájuk létrehozásával lehetőségük nyílt az addig rejtett szakmai érdeklődésük kibontására, amit új cégük elnevezésében is szerettek volna kifejezni. *Tri* jelentése: három, *lithosz* jelentése: kő; azaz együtt: három kő. Ez látható a logónkon is. Hárman alapították és mai napig három tulajdonosa van a cégnek.

A brit szigetek megalitikus építészetének egyik emléke a Dél-Angliában található Stonehenge, amely egyenként 26–40 tonnás kövekből épített, kör alakban elhelyezkedő trilitekből áll. A hármas kőtömbök némelyikét 320–390 kilométer távolságból szállították az építés helyszínére. A belsejében öt trilit alkotott egy kisebb kört. Ezek a kapuépítmények egy fekvő kőgerendát hordozó két álló kőoszlopból állnak. A két kőoszlopon nyugvó kőgerenda az építés archetípusa, egyben az építés titkának szimbolikus megtestesítése.

A megalitikus építészet ilyen emlékei a Föld több pontján megtalálhatók. Az európai megalitikus kultúra kiemelkedő jelentőségű lelőhelyei a Földközi tengeri Máltától Spanyolország Atlanti óceáni partjain át Dél-Skandináviáig terjednek. Építésük idejét Kr. e. 3500–1500-ra teszik. A kőtömbök szállítása és azok összeépítése napjaink technikai felkészültsége mellett sem lenne kis teljesítmény. A megalitikus építőkultúrák e vonatkozásban párhuzamot mutatnak a piramisépítő kultúrákkal, melyek társadalmi berendezkedése és mozgatóerőinek működése még mindig sok talányt hordoz. Rendeltetésükről sincs egységes vélemény. A kutatók elképzelései szerint temetkezési, vallási, gyógyító, a megtermelt értékeket begyűjtő-újraelosztó és asztronómiai központként működhettek, és sok legenda övezi keletkezésüket. Az egyik szerint Stonhenge-t Merlin, a nagy varázsló építette, de az atlantiszi kultúra menekültjeinek építménye is lehet, mellyel a megsebzett Földanya energiamezőit állították helyre.

A megalitikus építmények – köztük a trilitek – tükrözik az emberi élet kettősségét. Felölelik az építés fizikai és metafizikai síkjait. Robusztusságukkal kifejezik a materiális lét törvényszerűségeit, tisztázatlan rendeltetésükkel az ember létéből, szellemiségéből fakadó talányt.

A **TRILIT** Építésziroda tagjai a tervezés széles skáláját felölelő munkáikban törekszenek megtalálni e két aspektus helyes arányát, egyben a jó építészetet, mely görcsös stílusbeli elkötelezettség nélkül használható, gazdaságos és nem utolsósorban esztétikai örömet nyújtó tereket, épületeket alkot.

A **TRILIT** tagjai:

- 1991–1996 Dr. Draskóczy András, Földi Zoltán Attila, Hudeczné Till Krisztina
- 1996–2007 Dr. Mátéffy Anna, Földi Zoltán Attila, Hudecz István
- 2007–2009 Draskóczy Gergely, Földi Zoltán Attila, Hudecz István
- 2010: Draskóczy Gergely, Földi Zoltán Attila, Kuli László
- Közvetlen munkatársaink: László Pál, Tóth Zsófia
- Építész munkatársak: Bagó Bernadett, Csibi Zoltán, Kalivoda Árpád, Károssy István, Menyes Péter, Németh Ágota, Rákossa Sándor, Tuskán Péter

DRASKÓCZY GERGELY (1974)
Tanulmányok: BME Építészmérnöki kar 2000 • 2008-tól a Főépítészi Szakmérnöki Képzés hallgatója

Szakmai tevékenység, elismerések: BME évfolyamszintű tervpályázat TNT Logisztikai Kft. raktárbázisának rekonstrukciója, megosztott I. díj, 1997 • Tolna Megyei Levéltár, Önkormányzat, Könyvtár tervpályázat, A & D Studioban építész munkatárs, I. díj, 2000 • MÉK, családi ház mintaterv pályázat, I. díj, 2006 • Hotel Parlament, Budapest, V. ker., KIMA Stúdióban társtervező, Budapest Építészeti Nívódíja, dicsérő oklevél, 2006 • 2007-től É1 építész vezető tervező

Tanulmányaim mellett rendszeresen dolgoztam a SZIMA Stúdió-ban és a TRILIT Építészeti és Konstrukciós Irodában. 2000-től az A&D Stúdió (Lázár Antal), majd 2002-től a KIMA Stúdió Építész Iroda (Németh Tamás, Kruppa Gábor) állandó munkatársaként tevékenykedtem. 2007-től vagyok a TRILIT Kft. társtulajdonosa. Budakeszin élek családommal.

Draskóczy Gergely: Budakeszi, családi ház

FÖLDI ZOLTÁN ATTILA (1964)
Tanulmányok: BME Építészmérnöki kar, 1988 • 2008-tól a Főépítészi Szakmérnöki Képzés hallgatója

Szakmai tevékenység, elismerések: 2000-től vezető tervező • Vecsési lakóház, Az Év Háza pályázaton Az Építés Fejlődéséért Alapítvány különdíja, 2000 • Diploma után a Tervezésfejlesztési és Technikai Építészeti Intézet (volt TTI) munkatársa voltam, majd magántervezőként dolgoztam tovább. A TRILIT Építészeti és Konstrukciós Iroda alapító tagja vagyok. Családommal Máriahalmon élek.

Földi Zoltán Attila: Diósd, családi ház

KULI LÁSZLÓ (1968)
Tanulmányok: YMMF, Budapest, Magasépítési szak, 1992 • YMMF, Építésztervező szakmérnöki továbbképzés, 1995 • A Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája, 1999.

Szakmai tevékenység, elismerések: Építéstudományi Egyesület diplomadíja, 1992 • Magyar Köztársaság Ipari- és Kereskedelmi Minisztériumának diplomadíja, 1992 • Nemzetközi Építészeti Biennálé résztvevője, Velence, 2000 • 2006-tól vezető tervező

Diploma opponens, Szent István Egyetem, Ybl Miklós Műszaki Kar, szakmérnöki továbbképzés. 2006–2007; Korrektor, Szent István Egyetem, Ybl Miklós Műszaki Kar, szakmérnöki továbbképzés, 2007 • Településfejlesztési Bizottság elnöke, Budajenő, 2006-tól • Tervtanács tag, Piliscsaba, Zsámbék, Budakeszi, 2007-től • Budajenői ravatalozó, Pest Megye Önkormányzatának Építészeti nívódíja, 2009.

A Vándoriskola elvégzése után magántervezőként dolgoztam tovább, majd néhány volt vándorépítész kollégámmal megalapítottuk a Vándorépítész Kft-t, melynek 2009-ig voltam a tagja. Ez év elején csatlakoztam a TRILIT Építészirodához. Családommal Budajenőn élek.

Kuli László: Budapest, családi ház

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÚJ TAGJAI

TÓNUS Építész és Mérnöki Kft., Keszthely

Miután Sánta Gáborral összeházasodtunk, Keszthelyre költöztünk, és a Forma Kisszövetkezetben dolgoztunk Jankovics Tiborral. Így nem Makovecz Imre holdudvarában kezdtünk a visegrádi táborokban töltött nyarak után, hanem Csete Györggyel és Dulánszky Jenővel. Gábor legfontosabb három munkájában Jenő volt a szerkezettervező alkotótárs. Ezek a mandalaépítési munkák fémjelezték a pályánk első 10 évét. Mikor önálló irodát alapítottunk, kikerültünk a Kós Károly Egyesülésből. A munkaterületünk pár évre áttevődött a településrendezési tervek készítésére.

Az utóbbi időben új terepen próbáljuk ki magunkat. Gábor elutazott Kambodzsába, új kapcsolatokat épített ki ott működő magyar és nemzetközi szervezetekkel. Jelenleg Mauritiuson a trópusi építészetet tanulmányozza Gaetan Siew és Well Lampotang mauritiusi építészek irodájában. Én pályázatokkal keresem a kenyerem. Két érdekes műemlék felújításon, kiegészítésen dolgozom, az egervári Széchenyi-Nádasdy kastélyon és a keszthelyi Georgikon Majormúzeumon.

Ars poeticánk, hogy az apró és a nagy dolgok közötti különbség viszonylagos, valójában egyetlen fontos dolgunk van, az életben megadatott időnk minél teljesebb kihasználása. Munkáink során sokféle emberrel kerültünk kapcsolatba, és máig keressük azt a partnert, aki teremtő képzelettel törekszik intelligens és élhető környezet létrehozására.

Az Egyesülés 20 éves jubileumi kiállítása idején kerestük újra a kapcsolatot régi barátainkkal. Jó volt látni a sok szép munkát, a kortársak alkotásait. Nagy érdeklődéssel olvastam a 2009/3 számban megjelent cikkeket. Mivel rengeteg határterületet voltam kénytelen bejárni, fájón tapasztaltam, hogy pl. a Helyes Gábor cikke kapcsán kavarodott vitában ugyanaz zsigeri félelem és elhatárolódás jelent meg, amit egyetemi éveink alatt begyakoroltunk. Hosszú, nehéz út volt ezeket kigyomlálni magamból. Ezt illusztrálják az elmúlt 10 év során készült várépítésmeditációim is.

Mai helyzetünkre két írást szeretnék ajánlani, amelyek segíthetik a fent elmondottak megértését. Az egyik Ottlik Géza *Buda* című regénye. A másik a *Ji King Méreg* című verse Karátson Gábor által magyarra átültetve és magyarázva.

Csángó Zsuzsa

A VÁRÉPÍTÉS MŰVÉSZETE

I.

jelszó: uroborosz

A jelszó a legfontosabb. Persze az igazit nem árulom el, azt ki kell találni, ami nem könnyű, mert gyakran megváltoztatom. A falak most így majdnem az égig érnek, amit nem szeretek, mert nem süt be a nap. Szerencsére az égtől nagyon messze van a fal teteje, amikor az omlás veszélye nélkül már nem lehet tovább építeni. Az első kritikus feladat a fal méreteinek meghatározása. Könnyebb dolgunk van, ha egy kész védműbe költözünk bele, de akkor ott tartózkodásunk idején végig álarcot kell viselni. A láthatatlan fal a legravaszabb építmény, mert azt akármekkorára tudjuk növelni tetszésünk szerint. Érdekes jelenség szemtanúi lehetünk akkor, ha a magasba törő falakat egyszerre építjük körbe, vagy párhuzamosan, és ezek egyszerre dőlnek le, véletlenül egymás felé, megtámasztják egymást, és a végső összeomlás helyett helyes kis barlang alakul ki. Na ennek igazán örülök. Ez valami nagyszerű dolog, amit be is lehet rendezni.

Jó itt bent.

Kívülről csak elképzelni tudom a váramat, egy nagy vagy kicsinek látszó kőkupac, de belülről határozottan kellemes. még a nap is besüt a kövek közötti kisebb réseken. Sajnos ezeken én nem férek át. Az átjárás biztosítása hosszú, fáradságos és veszélyes munka. Fennáll a veszélye annak, hogy minden tovább omlik, és már nem lesz elegendő hely mozgásra, csak annyi, amennyit összelapítva kitöltök. Tehát most sokkal óvatosabban és körültekintőbben dolgozom. A nyílás végül ugyanolyan formájú lett mint a fejem feletti. Kör alakú.

Jó itt kint. Kimegyek, bemegyek. Mire kell a jelszó? Őrt állíthatnék, aki mindenkitől megkérdezi a jelszót és csak akkor engedi be, ha tudja. Ez jó. Akkor most bemegyek és lefekszem aludni.

De mi lesz, ha az őrök elunják magukat, és nem vigyáznak rám? Most inkább kimegyek, úgy is kell gyűjteni ezt-azt. A külvilági hányattatások nem tartoznak szorosan a témához, ezért mellőzöm a leírást. A vár a fontos, amit építek, illetve magától épül. Megpróbálhatjuk a bejáratot labirintussal álcázni. Ez persze csak kívülről látszik labirintusnak, belülről minden terület jól látható és használható, de az áthaladás a jelek segítségével lehetséges csak.

II.

Várat minden körülmények között tudnunk kell építeni. A lehetséges helyszínek közül vizsgáljuk meg az ingoványt, mint tevékenységünk leggyakoribb közegét. Sziklaszilárd elképzelést kell kidolgoznunk, ami megvilágítja a körülmények rejtett valóságát és a vár alapját képezheti.

Ingoványban a talaj süppedős, kutat ásva 4–5 emelet mélységben találunk teherbíró réteget. Messzi környékre lehulló csapadék mind ide folyik össze, magával sodorva a könnyű és apró dolgokat. A völgybe települő erdő megszűri ezt a folyamatos áramlatot.

Az ingovány elszigetelten is kialakulhat egy medence aljában, de az ilyen helyeket kerüljük, várépítésre nem megfelelőek. Kisebb-nagyobb vízfolyások melletti területek alkalmasabbak, mert a nedvesség nem csak szűk környezetünkből gyűlik össze, hanem külső források is táplálják. Ekkor állandósul a víz jelenléte.

Az ingoványt általában nem szeretjük. Könnyen és véglegesen elmerülhetünk benne egy rossz lépéssel. Gazdag állatvilága irtózattal tölt el (békák, siklók, szúnyogok), még a növényeknek is éles pengét alkot a levele, ami kellemetlen sebeket ejt a kezünkön-lábunkon, ha óvatlanul, védő öltözet nélkül keveredünk a sűrűjébe

III.

Az özönvíz óta a hegytetőkre is építünk várakat. Talán az Ararát hegyén partot fogott bárka emlékére.

A fedélzet az udvar, kamrákat, ciszternákat építünk a hegy gyomrába, a parancsnoki híd itteni elnevezése, úgy emlékszem donjon. Ez magyarul öregtorony. Itt lakik a vár ura és úrnője.

Legalkalmasabb építőanyag a fa, amit a hegyen bőven találunk. A külső falakat kővel és földdel kell beborítani. A kő erős védelem érzetét kelti, pedig egy ilyen kis helyre bezárva, a vészkorszakot csak a teremtőben bízva lehet átvészelni. Ezek a váraink azért is olyan sérülékenyek mert, ha váratlan tűzvész vagy gyújtogatás kiégeti a vár belsejét, a több emelet magas falak magukban használhatatlanná és veszélyessé válnak.

A hegy tetején álló építmény Bábel tornyát is eszünkbe juttatja. Ennek megépítése rendkívüli áldozatokat követel. Határ Győző szerint a szállító munkásokat is építőkövekként befalazták. Vérrel kevert habarcs volt a legjobb kötőanyag.

A hegyre épült várakat mindig láncolatban építették. Egyikből el lehet látni a másikba, fényjelekkel üzenni egymásnak. A legendák alagutakról is tudnak, de a hálózatnak csak rövid szakaszai ismertek.

IV.

A légvárépítés mindannyiunk kedvenc elfoglaltsága. A légből kapott dolgok kiváló építőanyagként szolgálnak a bástyák megerősítéséhez, de talán még ennél is alkalmasabbak az ellenfél távoltartására a várfalaktól.

A bástyákat időnként át kell alakítani a kor követelményeinek megfelelően. Lehet ívesre kiképezni, akkor a célzások könnyen lepattannak róla, vagy amelyik telibe talál, az felszívódik a falban. Ez a kör alakú bástya szép vasárnap délutánok kitartó átlustálkodásával alakítható ki. A füles bástyák az éjszakai töprengés termékei az álmatlanság kiélesíti érzékeinket, az ellenséget megpróbáljuk minél hatékonyabban megsemmisíteni az egész fronton. Hatalmas készleteket halmozunk fel a lövedékekből, ami sajnos egyben könnyen sebezhetővé tesz bennünket, mert a harcművészetben jártas ellenfelek könnyen felrobbanthatják az egész fegyvertárat.

Légvárat azonban elsősorban nem a harc kedvéért építünk. Legjobb egy titkos átjárót kialakítani, amelyen át a titkos jelszóval szabadon közlekedhetünk. A védelmet akkor elhanyagolhatjuk és a belső terekre fordíthatjuk figyelmünket.

Az első, ami észrevehető, hogy milyen könnyen tudunk mozogni, eltűnnek a szilárd dolgok körülöttünk. A forgószél nem félelmetes meteorológiai jelenség, hanem a nagycsarnok tartóoszlopai. A falak légfüggönyből vannak, amikből illatfoszlányok szakadnak le és szóródnak szét körülöttünk.

Mindenütt falak vesznek körbe, ajtókat, ablakokat nem látunk, mégis váratlanul újabb és újabb terekbe kerülünk. Sosincs teljes némaság, valami mindig motoszkál, neszez. Az állandó csengés-bongásból nem mindent veszünk észre, de, ha sokat tartózkodunk a várunkban, megismerjük hangjait. Kedvenc szobáinkat is a hangokról ismerjük meg. Ha jó hallgatnunk azt, ami körülvesz, nyugodtan pihenhetünk, de ha disszonáns jelenségeket tapasztalunk, végig kell járni minél több helyet. Ez mozgásba hozza a falakat, ezért ügyelni kell a mozdulatainkra. Talán tánclépésben kell haladni, vagy bonyolult keleti mozdulatokkal kell kordában tartani esetleges mozgásunkat?

V.

A várak mértékegysége a tűzerő. 1 tűzerő egység megegyezik kb. 10 m^3 fa tűzerejével, ami békés időben egy család évi tüzelő igénye a fűtést és a főzést egyaránt számítva. Jele: ◊. A nagyobb és kisebb egységek jelölésére az időmértéket használjuk. Az alapegység egy órának felel meg.

Nem csak a tűz forrását jelölhetjük tűzerővel, hanem a neki ellenálló éghetetlen tömeget is. A hétköznapokban használt kályhák tűzereje 1–10 ◊´ (tűzerő másodperc), a keramikusok égető kemencéjének tűzereje viszont ◊´ (tűzerő percekben) mérhető. Váraink legalább 1 ◊ napra kell tervezni, ami 1–2 m vastag vályogfalnak felel meg, de számottevő erősségről csak 1 ◊ hónap megléte esetén beszélhetünk.

Nagy kérdés, hogyan tudjuk a megfelelő tűzerőt biztosítani? Nagy szükségünk lehet olykor tűzerő transzformátorra. E transzformátorok (mármint Homo sapiens) már a történelem hajnalán léteztek, de működésük eléggé kiszámíthatatlan mind a mai napig, bár a piackutató szakemberek hatékonyan tudják a termelés irányát pozitív irányban befolyásolni. A keletkező tűzerő sokak szerint világégéssel fenyeget, és a transzformátorok megsemmisítésében látják az egyetlen megoldást, amivel megelőzhető ez a katasztrófa.

Mások, akik jobban ismerik a transzformátorok működését, inkább az átprogramozás mellett érvelnek. A mértékegységek elemzéséből látható, hogy a passzív és aktív tűzerő átváltásának

aránya kb. 1:3600, de ez az arány tovább növelhető.

Furcsa elgondolni, hogy belső tűzerőnk (ami passzív tűzerőnek számít) akár végtelen is lehet. Tehát ha ezt növeljük, a fent említett arány akár 1:∞ is lehet.

VI.

Sok éve már, hogy elmélyedtem a várépítés művészetében, és biztos vagyok benne, hogy a zarándok vára az egyik legkülönlegesebb építmény, amit az ember létrehozott. Ez ugyanis a mesék csodálatos repülő várkastélya.

Alapvetésként elfogadjuk, hogy minden emberi tevékenység célja a várépítés A korábbi várépítés-gyakorlatok a lehetséges építőanyagok szemszögéből vizsgálták a témát. A zarándok azonban elindul valahonnan, zsebében fonálra felfűzött üveggyöngyökkel és nem áll meg sehol hosszabb időre, miféle várat épít az út során?

A leghosszabb zarándokutat ismereteim szerint Aranykabóca Mester tette meg, Kínából Indiába, a Keselyűhegy Mennydörgő Hang nagy kolostorába a szentkönyvekért menendő. Tizennyolcezer mérföldes útját csodákkal övezve, de félelemmel telve járta végig, a viszszautat viszont ő és kísérői repülve tették meg.

A fáradtságos és végtelennek tűnő utazás során mindenből gyöngyöt kell készíteni, amit találunk, de a magunkkal vitt gyöngyök is nagy segítségünkre vannak. Naponta többször sorra vesszük a készletet, mindre ráolvasunk hosszabb, rövidebb imádságot.

A vár formája a lehető legtökéletesebb, ami a világon létezik, gömb, illetve kicsit tojásdad a gyors forgástól. Egyetlen mód a bejutásra, ha magától megnyílik előttünk. A sok kis gyöngyöt gyengéden gondolatban egyesíteni kell. Mikor a várépítő eléri célját, maga az építmény körbeöleli és felrepíti.

Ezt az érzést a napsütötte, szikrázó Balaton látványához tudnám hasonlítani, mikor a Bakony erdei után megpillantjuk a Tihanyi-félszigetet.

Csángó Zsuzsa

Mandalák – Világmodellek

Ha végigtekintünk a világ évezredes építészeti örökségén, akkor a legtöbb fennmaradt mű nem az alkotó művész vagy az építők dicsőségét hirdeti, hanem az építők személyén túlmutató nagyobb hatalom, a világot rendező elv és értelem emlékművei. Elménk arra teremtetett, hogy modellek által ragadja meg a valóságot és az építészetünk is ebből a késztetésből fakad.

Amikor létrehozunk egy teret, mely korábban nem létezett, magától értetődően egy új világot alkotunk, melynek meglesznek a maga törvényei. Ha roszszul építünk, ezek halott és merev törvények lesznek, ha harmóniát és rendet építünk, a tereink is életre kelnek, áramló erőt és energiát adnak nekünk. Ha tehetem mindig az ég felé megnyitott centrális térrendszereket tervezek. Mandalaalaprajzokat.

A mandalák égi minták, a világot rendező akarat földi tükröződései. A kisméretű festett mandalákat a keleti szerzetesek használják meditációs gyakorlataikhoz, de az indiai és kambodzsai városalapító tudós papok is ilyen minták szerint építettek nagy méretekben. Nagyon megnyugtató a rendezett és pontosan az égtájak szerint tájolt centrális térsor tervezőnek, építtetőnek egyaránt. Érdemes kipróbálni.

Sánta Gábor

A szemközti oldalon fent: a régészeti kutatóközpont szállásépületének, lent: étterme távlati képe

Egy zárulás, egy tárulás
a neve legyen VÁLTOZÁS.
Jövés menés szüntelen
a TALÁLKOZÁS legyen.
Idelép és odalép
amit látunk, az a KÉP.
Az Égi minta
(*Ji king* – Karátson Gábor fordítása)

Jaya KohKer projekt • Kutatóközpont programterve Kambodzsába

Gyógyul a kút
De vizét nem isszák
Gyász az én szívem
Lenézik a tisztát
Pedig lehetne
élni már
Életet merni
Ahogy éled a nyár

(*Ji King* – Karátson Gábor fordítása)

Ahányszor Kambodzsára gondolok, mindig az az elképesztő akarat és következetesség jut eszembe, ahogyan a régi khmerek az urbanizáció problémáját kezelték. Néhány száz év alatt a város – mindig ugyanaz az égi város, Angkor – költözött, bolyongott, mozgott ide-oda a térségben. Kicsit olyan volt az egész városépítés, mint a víz útja. Árad-apad, elfolyik, feltör valahol máshol, ragyogva szétterül a földön, aztán elpárolog – viszszaszáll az égbe. És valami mégis itt marad.

Bár nem beszélünk sokat erről, de valamennyiünket ez a költőiség ragad meg. Hogy miért? Mert ez a mozgás, a víz örökké nyughatatlanul áradó, simogató jelenléte az az üzenet, ami mindannyiunk számára egyszerre érzéki és egzisztenciális kérdés.

A víz egyszerre erős és mégis hajlékony, alkalmazkodó őselem. A víz zabolátlanul félelmetes, de békés csendességében is tekintélyt sugárzó. Az élet a vízben született, testünk nagy része is víz. Hol van az a forrás, ami egy középkori város újjáéledéséhez nélkülözhetetlen? Ezt a forrást kell meglelnünk – magunkban és egymásban.

Az épület a víz tiszteletére szánt műalkotás legyen még akkor is, ha a terület ma vízhiánnyal küzd. Akkor is, ha éppen a víz hiányát, ennek okait és következményeit kutatja az itt folyó munka. Célom hogy az épület üzenete, jelrendszere, erőtere az elveszett vizet elérje, összegyűjtse, így a vízvesztés folyamatának megfordításához az első lépést megtegye. A tetők tölcséres formája a khmer hagyományokhoz hűen vízgyűjtő felület. Csak a monszunesőkre számíthatunk.

Az építészetnek két értékes formája létezik, az időtálló, jelértékű, kemény építészet és a generációkkal együtt pusztuló, megújuló lágy építészet. Harmonikus környezetet az a kultúra teremt, ahol ez a két ág együtt él, egymás mellett, egymást kiegészítve alakul. Ilyen volt a középkori európai kultúra és ilyen volt a középkori khmer királyság környezetalakítása is. Szellem nélkül nincs kultúra, de tőke nélkül nincs maradandó kultúra. A kemény és a lágy dolgok egymást kiegészítő kettőssége olyan gondolat, amit az ember csak gazdag élettapasztalatok bonyolult szintjén tud átlátni és mélységében megérteni.

Létezhet jelentős és mégis lágy építészeti szemléletű ház, különösen a kambodzsai éghajlaton jól megvalósítható, ha a ház megfelelően hűvös klímáját azzal biztosítjuk, hogy falai élő sövényből épülnek. Az egész épület egyetlen kertészeti remekmű, középen egy átriumban a vízgyűjtő medence, körülötte a tető a vízgyűjtő felület, a sövénylabirintus kellemesen leárnyékolja a tereket, azok a helységek, amelyek zárhatóak lesznek,

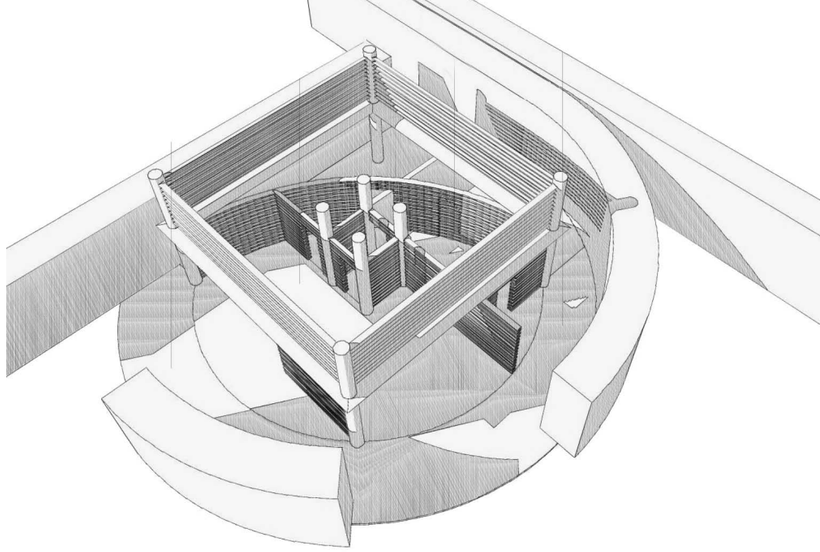

a sövényen belül üvegfalakkal is lehatárolhatók. A koncepcióm lényege a külső és belső terek klasszikus khmer építészetből ismerős átláthatósága, átjárhatósága, amit a sövény rostjaiban áramló víz tesz védetté. Jelzésszerű utalások fogalmazhatóak meg ezen az építészeti nyelven arra a költői jelenségre, hogy a növények a régi templomhegyek ellenségeiből e házban megszelídítve oltalmazókká, enyhet adó védelemmé válhatnak.

A kutatóközpont feladata, hogy egy állandó és egy időszakos személyzetet kiszolgáljon. Az átmenti szállásigénnyel érkező kutatók 2–12 hétig tartózkodnak a helyszínen. Hosszabb távon célszerű egy jól működő, trópusi körülmények között az elmélyült munkához nélkülözhetetlen, korszerű lakótelep megépítése a kutatóbázis közvetlen környezetében.

Egy kisebb falu lélekszáma lesz a kutatóközpont várható egyidejű népessége. A munkán kívül eltöltött időhöz, a közösségtudat építéséhez a munkahelyeken és a privát szállásokon kívül szükség lesz a társasági élet helyszíneül szolgáló térre is. Az étkezés helyszíne kínálkozik ilyen többfunkciós fórumnak, ami egyszerre kantin, klub és kapcsolatok építésének helyszíne is. Pozíciója a biztonsági okokból védett, zárt, belső terület és a feltáró út között célszerű.

A tervezési koncepció szerves része a telep kertészeti kialakítása. Ez nem csupán az épületek határolását, árnyékolását és klímavédelmét szolgáló sövényekre terjed ki, hanem a parkoló autók árnyékolását szolgáló fák telepítésére és az itt lakók élelmezését kiegészítő gyümölcsöskert ültetésére. Ezt a szándékot tükrözi a teljes együttes visszafogottan egyszerű építészeti formanyelve, a házak növényzet közt megbújó, a természeti környezetben feloldódó arculata. Ezzel összhangban a választott építőanyagok is természetes, könnyen alakítható szerkezetek lesznek.

Mauritius, 2009. október 26.

Sánta Gábor

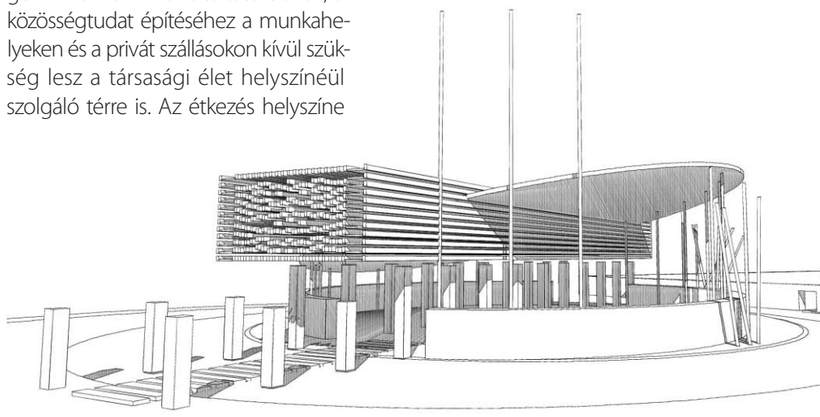

Varga Géza

VELEMÉRI RAJZOS SINDÜK

ELŐSZÓ

Az idei könyvfesztiválra jelent meg az Írástörténeti Kutatóintézet kiadásában Varga Géza: *Így írtok ti magyar őstörténetet* című tanulmánygyűjteménye. A szerző igen tekintélyes csokorba gyűjti az utóbbi években a magyarság eredetével, kora-középkori történetével foglalkozó könyveket, tanulmányokat, újságcikkeket, hogy a saját műveiben részletesen kifejtett elméletével szembesítse azok téves, megalapozatlan állításait. Saját elméletei a székely rovásírással és annak más ősi írásokkal való összefüggéseiről hozzáférhetők saját honlapján www.tar.hu/vargageza/ további bővebb információkkal együtt. Új könyvének megjelenésével egyidőben látott napvilágot egy másik tanulmánygyűjtemény, amelyben a szerzők eloszlatni és megcáfolni igyekeznek mindazokat a „tévhiteket" és „tévtanokat", amelyek a magyarság őstörténetével kapcsolatban az utóbbi években elterjedtek és szemben állnak a történettudomány „hivatalos" álláspontjával. Ez a kettős premier és egyéb kiadványok hosszú sora mutatja, hogy továbbra sem oldódik az ellentét az akadémikus és az amatőrnek nevezett szemlélet között, holott a két álláspont közötti szakadék és a vele járó indulatok mélyen érintik és torzítják a nemzeti önképet.

Varga Géza második otthonául választotta a templomáról nevezetes őrségi települést, Velemért, ahol a néprajz számára általa felfedezett „írásos" cserepekből, a sindükből és azok jelrendszerének analógiáiból hozott létre gazdag múzeumi gyűjteményt. A múzeum saját házának, egy eredeti szellemében felújított, bővített paraszthházának a tetőterében kapott helyet. A vele szomszédos régi parasztház a szűkebb régióból összegyűjtött berendezésével és azt kiegészítő darabjaival vendégház és tájház egyszerre, többek között egy helybéli fafaragó életművének legjelesebb műveivel. Az udvar mélyén, saját tervei szerint épített meg egy új vendégházat, amelyetarányai, motívumai, hagyományhoz való kötődése és ugyanakkor józan funkcionalitása, tájba illeszkedése miatt mutatok be örömmel, mint kiváló építészeti alkotást. Formálásmódjának tisztasága miatt sokan vélik szakrális épületnek – a legjobb értelemben tükrözi azt a meggyőződést, hogy a jó épület mindig nyitott a szakralitás felé. Varga Géza őrségi kulturális munkája mindenesetre közvetlenül összefonódik elméleti tevékenységével. Vendégházában pihenni egyúttal írástörténeti kutatásaival kapcsolatos alapos elmélyülést is lehetővé tesz. Alábbi írása a saját múzeumát mutatja be.

Gerle János

Varga Géza: veleméri vendégház (Gerle János felvételei)

Az egyik sajátos népművészeti ágról, a házilag égetett tetőcserepeken (helyi szóhasználattal: *sindükön*) alkalmazott, esetenként ősvallási eredetű jelkincsről alig szerzett még tudomást a néprajztudomány. A körmendi múzeum hét mintás cserepét leszámítva (amelyek között az 1800-as évek elejéről származó példány is van) tudtommal a közgyűjteményekben nincs hasonló, s Nagy Zoltán cikkein kívül a szakirodalomban sem hagytak még nyomot.

A rajzos sindük lelőhelye

1996 nyarán, majd azt követően az Írástörténeti Kutatóintézet által évente szervezett nyári néprajzi táborok alkalmával végzett kutatások során több különleges példányukra bukkantam az Őrségben. A házilagosan égetett cserepek elsősorban a néhány, még megmaradt boronaházat fedik. Ezeket a házakat mostanában emészti el az idő a cserepeikkel együtt.

Hasonló cserepekről tettek említést az elcsatolt Muravidék néhány közeli településén is, ahol a jobb gazdasági lehetőségek miatt már korábban felváltotta őket a gyári cserép. Egyetlen adat utal arra, hogy a jeles cserepek divatja valaha az egész magyar nyelvterületen el volt terjedve. A székelydályai templom utóbbi években zajlott felújításakor – mint arról Medve Sándor egy beszélgetésünk során beszámolt – újra cserélték a templom 4-500 éves tetőcserepeit is, amelyeken virágra emlékeztető ábrák voltak. Sajnos, nincs tudomásom arról, hogy ezekből a régi székelydályai cserepekből akár egyet is megmentettek volna.

A Szlovéniához csatolt őrségi falvakban ma is emlékeznek mintás cserepekre, de ilyet már nem tudtak mutatni. Ezek díszítése csupán egy X volt. Ahol került pénz a tető megújítására, ott csak az emléke maradt e sajátos művészetnek. A régi sindüt kidobták, tókák gödrének feltöltésére, földutak javítására használták fel. Veleméren, valamint a szomszédos Szentgyörgyvölgyön és Gödörházán még találhattam néhány mintás cserepet. Azonban a gödörházi példányok is Velemérről kerültek oda a tulajdonos emlékezete szerint.

A rajzos sindük kora

A veleméri és környéki sindük némelyike 1920-as és 30-as évszámokat hordoz. Ezek azonban a profán minták közé tartoznak, azaz az archaikusabb minták lehetnek korábbiak is. Egy tetőátrakással foglalkozó szentgyörgyvölgyi mesterember szerint van olyan jól égetett cserépkészlet a környéken, amelyik már a harmadik házat szolgálja, s ennek alapján két-háromszáz évesre becsülte a legöregebb cserepeket. Kérdés, hogy mennyire hiteles ez a fajta számítás? A megbízhatóságát támogatná, hogy a népi emlékezet esetenként meglepően régi, építkezéssel kapcsolatos adatokat őriz. Nyolcvanéves szomszédasszonyom ma is tudja, hogy a száz éves házát annak idején 40 000 téglából építették; hogy a téglapajta építési költségeinek legnagyobb tétele a fugázás volt (nyilván a hozzá felhasznált sokkal jobb minőségű anyag és a szakmunka igénybevétele miatt); s hogy a falábakon álló pajtáján a cserepeket utoljára 1912-ben rakták át.

Az említett két-háromszáz év a néprajzosok szerint igen korai időpont lenne, mert a szalmatetőt az ismereteik szerint csak az 1800-as évek végén váltotta fel a cseréptető divatja Körmenden is. Feltételezik, hogy előbb a városokban terjedt el ez a divat, s csak azt követően jelent meg a falvakban. Lehetségesnek kell tartanunk ugyanakkor, hogy a tető anyagának szalmáról és zsindelyről cserépre való váltása az ország különböző területein nem egyszerre történt. Néhány cseréppel fedett épület (közöttük falusi templom) évszázadokkal korábban is volt már Magyarországon; s az ismert fazekasközpontokban, mint Velemér is volt a közelmúltig, hamarabb megjelenhettek a rajzos tetőcserepek.

A rajzos sindük jelenségéből az ősvallási eredetű minták a legkorábbiak. Ez a jelkincs a párhuzamok és a mondanivaló alapján többezer éves.

Miért az Őrségben maradtak meg a rajzos sindük?

A rajzos sindük hagyománya nyilvánvalóan nem lehet korábbi, mint a tetőcserép alkalmazásának divatja. Előzőleg e jelek más tárgyakon (például fazekasedényeken, hímzéseken, tojásmintákon) szerepelhettek. A jeles tetőcserepek előfutárának tekinthetjük például a honfoglaláskori fenékbélyeges edényeket is. Ez a mintázási hajlandóság a jelkészlet folyamatosan alkalmazása miatt maradt meg Veleméren, az évezredes fazekasközpontban.

A cserepek kép- és formavilága, technikai színvonala is gyakorlott művészre vall: agyagművességben jártas

1. ábra • Veleméri rajzos sindü az égigérő fa *ős* értelmű ábrázolásával (fent) és mintájának párhuzamai (lent): a hettita hieroglif írás *isten* szójele és a székely írás *us* (ős) jele

parasztemberek (helyi szóhasználattal: *gerencsérek*) készítették őket. A veleméri gerencsér-hagyományok segítették ennek az időtálló tetőfedési eljárásnak a meghonosodását a Belső Őrség falvaiban, s ugyanezért maradt fenn a rajzos sindü is napjainkig.

Ma is van olyan idős parasztember, aki még emlékszik a sindüvetés gyakorlatára; sőt az építőanyag-árak emelkedése újra felvetette a házi cserépkészítés gondolatát. A környéken ehhez ma is adott a jó minőségű agyag, az égetéshez szükséges tűzifa és a technológia ismerete. A rajzos sindük megmaradásához hozzájárult a határsáv intézménye is, amely az 1900-as évek második felében megállította az Őrség gazdasági-kulturális fejlődését. A bekövetkező általános elszegényedés miatt a régi tetők kicserélése halasztódott, s a rajzos sindük néhány évtizedes haladékot kaptak a sorstól.

A sindük mintakincse

Az archaikusabb darabokon rovásjelpárhuzamokkal rendelkező szimbolikus rajzok vannak, de nincs évszám és a készítő neve sem fért el rajtuk. Az alkotó számára szentségtörésnek tűnhetett saját nevének megörökítése a vallásos jelentőségű ábrázoláson. Ha mégis feljegyezték a nevüket, akkor e célra külön cserepeket használhattak, de ezt is a vélhetően későbbi cserepeken. Az újabb stílusúnak tűnő cserepeken ugyanis évszámok, nevek, kezdőbetűk, feliratok, vagy a naponta elkészített cserepek darabszámai jelennek meg. Az egyik sindün a környék népművészetének egyetlen emberábrázolása található.

A minták a cserép alsó, padlás felől látható részére kerültek. Csupán egy sindüminta került a hódfarkú cserép felső oldalára, amelyik tehát a felhők felé fordul, s inkább csak az égből látható. Egyszerű mintája a székely „b" rovásjellel, a világközéppel azonosított Bél fiúisten szimbólumával megegyezik, amelyet felülnézeti világmodellek belsejében látunk megjelenni. Mivel az ég madarai mit sem törődnek a cserepekre írt rovásjelekkel, arra gondolhatunk, hogy készítői a magyarok rovásírást ismerő Istenének szánták őket. Ez az esőverte, égre néző minta – ellentétben a többivel – nem domború, hanem belemélyed az agyagba s ezért az árok alja esőben vagy hóolvadáskor megtelhetett vízzel. Ennek ellenére nem fagyott szét és jó állapotban maradt meg.

A kúpcserepeket szokásosan egy vagy több hullámvonallal díszítették, de van zöldmázas kivitelű és néhány madárszoborral díszített is. Egy ilyen agyagmadár töredékeit őrzi Balogh István Péter festőművész, egy másik elveszett madaras cserépről pedig beszámoltak a szomszédok. E madarak talán az egykori „rigászat" fénykorában kerültek a veleméri házak ormaira. A századforduló és a második világháború között Budapesten jó pénzt adtak a rigókért, s az őrségi erdőkben egy ügyes ember naponta akár száz darabot is megfoghatott közülük. Ehhez egy magányos fa csúcsára, fából faragott és kifestett madarat erősítettek, alá pedig – kalitkában – egy csalimadarat tettek. A csalimadár hangja a fára csalta a többi rigót, akik az enyvvel bekent ágakra ragadván végül a városi otthonok kalitkáiba kerültek.

Vannak felirattal ellátott cserepek is. A nehezen olvasható és gyakran tükörképszerű feliratos cserepek némelyikét aligha készítették az utókornak. Arra gondolhatunk, hogy a sindüvetők ezzel tették vidámabbá a munkát. Azaz a feliratot nem az örökkévalóságnak szánták, hanem a pillanatnak. Erről (és a feszített munkatempóról) árulkodik e feliratok igénytelen külalakja, odavetettsége is. A megmaradás lehetősége azonban a leírt szavaknak – mint például: *Három kislány markot szed* – a pillanatnyi súlyát is fokozta.

Vannak monogramos és számokat tartalmazó cserepek is. Az előbbiek áruvédjegyként, a számosak pedig számolócédulaként (a napi termelési adat nyilvántartására) szolgálhattak. Más esetekben azonban (s a kifejezetten szép és gondos kivitelezés is ezt támasztja alá) az alkotó és a nagy munka emlékét örökítették meg egy-egy rajzos cseréppel. Nyilván a házban lakó későbbi generációknak, a leszármazottaknak szánva. Ennek megfelelően az *A. J.* monogram néhai Antal János pajtájáról, Tóth Sándor neve pedig a Tóth-ház pajtájáról került elő. Tóth Sándor fazekasra Velemér mai lakói már alig emlékeznek, az emlékezet felfrissítését e feliratos cserép tette lehetővé. Egy gödörházi adatközlő említette, hogy a Tóth-házban valamikor fazekas élt. Vass Sándorné pedig, kedves szomszédasszonyom még emlékezett rá, hogy gyermekkorában az édesanyja említett egy néhai öreg gerencsért, aki a szomszédban lakott. Ő (Tóth Sándor) készíthette a megmaradt sindük többségét.

A sindük készítése

A házépítő családok a tóka helyén ásott agyagból kiégették maguknak a téglákat és a cserepeket, de néha eladásra is termeltek. A padláson talált cserépkészítő sablon és az elbeszélések alapján a technológia a következő volt: egy sindü nagyságú deszkát fémszalaggal szegélyeztek olyan módon, hogy a fémszalag pereme magasabban álljon, mint a deszka lapja. E lapra kevés homokot szórtak, majd agyagot tettek bele. Ha a homokba rajzoltak valamit, akkor annak a negatívja megjelent a cserépen is.

A mintába préselt nyers agyaglemezt a sablonból az udvaron egy szintén homokozott felületre borították száradni, majd kiégették. Az egyenetlen száradás miatt a nyers cserép közepe felpúposodhatott, ez ellen a szélek alátámasztásával (a cserép szélének a szomszéd cserépre rakásával) védekeztek. A jelek szerint száradás közben néhány tyúk, macska vagy kutya is végigsétált a képlékeny agyaglemezeken.

A cserepek rajzolatait bemélyíthették a sablon fájába is – ilyen mintás sablon azonban nem került elő. A rajzos cserepek előállítása esetenként sokkal egyszerűbb is lehetett. Az ismétlődő homokszórás során ugyanis a nedves homok olyan vastaggá vált a deszka felületén, hogy abba a kéz ujjaival, vagy valamilyen eszközzel mintát lehetett rajzolni, amelyik néhány következő sindün is megmaradt. Más cserepeken (például a kúpcserepeken) a mintát belekarcolták a nyers cserépbe.

A rajzos sindük ősvallási szerepe

A tetőcserepeken lévő archaikus minták többsége a székely rovásjelek rokonságába tartozik, azokról pedig tudjuk, hogy kőkori ősvallási jelképekből alakultak ki. A veleméri rajzos sindük is az ember és az Isten közötti kapcsolat eszközei voltak. Erre gondolhatunk abból is, hogy az adatközlők szerint leggyakoribb, X alakú jelet a néprajz óvó-védő jelként tartja számon. E célt szolgálhatta a tetőn, s aligha tehette volna, ha nem az égiekhez címezték volna az ábráját. A székely rovásírásban ez az X alakú jel a „b" hang jelölésére szolgál, korábban Bél fiúisten jelképe volt. Hozzá szól a jelével ellátott tetőcserép.

Néhai Kolossa Elek, kedves veleméri szomszédom még elmesélte nekem azt, amit 1944-ben gyermekfejjel hallott két öreg veleméritől. Ezek akkor az 1928-as viharról beszélgettek, ami igen nagy pusztítást végzett a környék falvaiban. Egyikük, Antal József, azt mondta, hogy az ő tetőit e hatalmas vihar azért kímélte meg, mert a cserepeire az „Isten valamicsodája" van rajzolva. A vihar nagyságára és a népi emlékezetre jellemző, hogy az 1990-es évek végén tartott muravidéki (szlovéniai) előadásaim egyikén egy fiatal tanítónő elmesélte, hogy a nagyapja sokszor említette neki ezt az 1928-as vihart, amely után a padláson tárolt gabonát az udvarról kellett összeseperniük. A hasonló élmények generációkat erősíthettek meg abban a hitükben, hogy a sindükre érdemes rárajzolni az óvó-védő jeleket.

Az *1. ábrán* látható rajzos sindüt az Antal-porta pajtájának romjai között találtam, ahol ez a minta – amennyire meg tudtam állapítani – összesen négy példányon szerepelt. Az adatközlőim említették, hogy a jeles cserepek elhelyezésének kötött rendje volt – de már nem tudták ezt a rendet leírni. Ha a pajta romjai között talált jeles cserepeket jól mértem fel, akkor lehetséges, hogy a négy rajzos sindü a pajta négy sarkán látta el a feladatát. Mivel másfajta jeles cserép nem volt a hatalmas pajtatetőn, ez a minta lehetett az, amelyikről 1944-ben a gazdá-

2. ábra • Veleméri rajzos sindü az égigérő fa szabír *ős ten* értelmű ábrázolásával és mintájának írásjel-párhuzamai: a székely *nt/tn* (Ten); a székely *tprus* (tapar/szabír ős); és a kínai *következő nemzedék*

juk beszélt. Az égigérő fát ábrázolja, amelynek a tetején a hettita hieroglif írás „isten” szójele látható. Ugyanez a jel a székely rovásírás „us” (ős) szójelével is azonos. Berze Nagy János népmesekutató szerint a magyar nép az égigérő fával azonosítja az Istent, s ezt a felismerését a veleméri sindü igazolja. Az égigérő fa az égboltot támasztja alá, megakadályozva ezzel a világ pusztulását – ami megmagyarázza a fa kiemelt tiszteletét.

A pajtán vagy 50 évig nem javították a héjalást, s a folyamatos beázástól lassan elkorhadó gerendák egy csendes eső hatására megadták magukat az enyészetnek, és az épület némi recsegés-ropogás közepette összedőlt – tanúsítva, hogy a legkitűnőbb jelképek is csak segíthetik, de nem pótolják a gazda szemét és munkáját.

A „szabír isten” jele a tetőcserépen

A székely rovásírás kutatásának egyik visszatérő kérdése, hogy mi lehet a nikolsburgi ábécéből ismert *tprus* jel jelentése. Az ábrán látható veleméri rajzos sindü (amelyből több változat is található a veleméri Sindü-múzeumban) segít tisztázni ezt az írástörténeti kérdést.

Patkanov tanulmánya nyomán Simon Péter ismerte fel, hogy a tprus jelnév a *tapar us* „szabír ős” mondatot takarja – azaz a tprus jel ugyanúgy népünk mítikus ősapját jelképezi, mint az *1. ábrán* látható veleméri sindü égigérő fája. Szekeres István a kínai „következő nemzedék” jelben ismerte fel a *tprus* rovásjel megfelelőjét, de a hasonlóság magyarázatát tévesen adta meg. A kínai jel az égigérő fát ábrázolja, amelynek az ősvallási elképzelés szerint az ágain honolnak a születendő gyermekek lelkei.

Máté Zsolt is hibás hipotézissel kapcsolja a székely írás *nt/tn* (Ten) jeléhez a tprus jelet – azonban az összevetés a téves indoklás ellenére is jogos.

A cserép is, meg a jelek is egyaránt az égigérő fát ábrázolják, ami az archaikus veleméri cserepek leggyakoribb témája. A fa csúcsa a cserép lécbe akasztható bütykéig, azaz a „megtartó erőig” nyúlik fel. Ez is jelentést hordozó körülmény lehet, mert az ősvallási hagyományban a fa csúcsán van az Isten helye.

Világmodell a tetőcserépen

A *3. ábrán* látható sindü rajzolata egy felülnézeti világmodell. A közepén lévő X alakú jel a székely írás „b” (Bél, belső) jelének népi változata, a néprajztudomány által ismert rontáselhárító jel. Azért alkalmas e szerepre, mert az ősvallás isteni triászának egyik tagját, Bél fiúistent, a viharok rettenetes urát jelképezi. Hozzá szólt, az ő irgalmáért esedezett ott fenn a veleméri tetőkön.

Bél isten jele az Éden négy folyóját ábrázolja térképszerűen. A folyók között a székely írás körbe zárt kereszt alakú „f” (Föld) jele mutatja a folyók által tagolt világ tájait. A világmodellnek pontos párhuzama ismert a nepáli magarok jelkincséből.

A rajzos sindük megtekinthetők a veleméri Sindü-múzeumban.

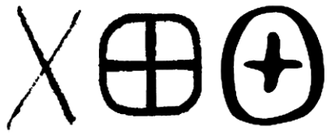

3. ábra • Veleméri rajzos sindü felülnézeti világmodellel és írásjel-párhuzamaival

DÍJNYERTES PÁLYATERV • TURKU, 2011

A projekt neve: **ORKO**
Megrendelő: Turku Kulturális Főváros 2011 Alapítvány, Turku, Finnország • Tervezők: Tarnai Titusz, Jellitsch Péter, Christian Tonko • Munkatársak és tanácsadók: Aino Korvensyrjä, DI Peter Bauer, Prof. Dr. Horst Neudeck, Dr. Matthias Zessner, Dr. Thomas Hein,

ÁLTALÁNOS LEÍRÁS

Hidropónikus pavilon • kultúra és ökológia
Ha az ember a közös létezésünk milliárdnyi kapcsolatából és kölcsönhatásából születő kultúra ünneplésére alkalmas pavilont kíván építeni, igen fontos, hogy világosan megmutassa e közös létezés alapjául szolgáló kötelékeket. Mi tart össze bennünket? Milyen alapokra építkezhetünk? Turku – és sok más európai város – esetében a folyó és a tenger adja ezt az alapot. A víziutak az elmúlt évszázadokban és évezredekben lehetővé tették a kultúrák találkozását, s ezek mentén keletkeztek az első települések, amelyek virágzásnak indultak és gazdag városokká terebélyesedtek. A kikötők az eleven, pezsgő kommunikáció színterei voltak az emberiség kultúrtörténetében. A víz természetesen nemcsak alap, amelyen civilizációk fejlődhetnek ki, de az ökoszisztémának is létfontosságú, nélkülözhetetlen eleme; elképzelhetetlenül bonyolult rendszer, aemlynek létezését és működését általában magától értetődőnek tekintjük. A közelmúltban azonban észre kellett vennünk, hogy a víz alapú ökoszisztémák valójában menynyire sérülékenyek; hogy az emberiség szaporodása és ipari fejlődése mennyire megterhelte és károsította őket, és újra kellett értékelnünk tőlük való függésünket nemcsak kulturális, de biológiai értelemben is – azon felismerés alapján, hogy az emberiség és a vízi élet egyformán egy magasabbrendű organizmus részei.

Művészet és tudomány • művészi tevékenység és tudományos kutatás
Víz, algák és digitális AV-technológia – a kísérleti zenei és vizuális produktumok olyan alkotóelemek, amelyek szoros játékban egybeszövődve szolgálnak egymás hátteréül. A művészi tevékenységet segíti az az egyedülálló lehetőség, hogy az alkotók egyben részt vehetnek a kultúra és környezet viszonyának újraértelmezésében is.

Párbeszéd és erő • eszmecsere és közvetlen cselekvés
A kulturális fővárosban zajló konferencia, ahol sok-sok, változatos intellektuális és világszemléleti álláspontot képviselő ember találkozik, nagyszerű alkalmat kínál a gondolatcserére, barátkozásra és egymás minél jobb és mélyrehatóbb megértésére – ám lehetőséget kínál a véleménykülönbségek világos megfogalmazására, az ellentétes szemléletek ütköztetésére is. A szellemi folyamat medrének, s egyben az esemény világítótornyának és jelképének is szánt építészeti struktúra üzenete ebben az értelemben is a közvetlen cselekvés kényszere: *itt és most kezdődik a jövő*. . . Azért vagyunk itt, hogy a bemutatkozások, beszélgetések és viták során felülvizsgáljuk idő- és térbeli helyzetünket, s hogy a nagy közös vállalkozásra való indulást megünnepeljük. Azért vagyunk itt, hogy jelentős változtatások kezdeményezői és véghezvivői legyünk.

A pavilon helye
A pavilon kulcsfontosságú helyet foglal el; azon a ponton áll, ahol a Keleti-tengerbe ömlő Aurajoki-folyó torkolatvidékén jelentős foszfát- és nitrátfelhalmozódások alakultak ki. A szennyeződés elsősorban a mezőgazdaságban használt talajjavítókból, műtrágyákból származik, és súlyosan károsítja az ökoszisztémát: a magas nitrátkoncentráció az algák rendkívüli mértékű elszaporodását eredményezte, s ez a víz oxigéntartalmának jelentős csökkenéséhez vezetett. Az a lehetőség, hogy Turku városában egy, a vízhez kötődő pavilont építsünk, alkalmat nyújt egy biológiailag aktív kísérleti szerkezet létesítésére, amelynek célja, hogy az ökoszisztéma részévé váljon, hozzájáruljon a biológiai egyensúly visszaállításához, s egyben olyan teret, helyszínt is teremtsen, ahol egymással párhuzamosan, egymásba ágyazottan, s egymást erősítve futnak a kulturális és ökológiai folyamatok. Az építészet válasza ebben az értelemben egy sajátos, hibrid médium; a világ művészi és tudományos érzékelésének és megértésének eszköze, amely szervesen ízesül a városokat egyesítő ünnepségekhez, és a vízi élőhelyek biokémiai folyamatainak segítésével hozzájárul az emberi tevékenység nyomán felborult egyensúly visszaállításához is.

Biokémiai reaktor • bioaktív médium
Az algák képezik a tengerek és óceánok táplálékláncának első szintjét, s a földi élet talán legfontosabb szerepet játszó élő szervezetei, minthogy a légkör oxigéntartalmának jelentős hányadát is ők állítják elő. A tengervíz mezőgazdasági tevékenységből származó foszfátokkal és nitrátokkal történő „trágyázása” gyakran teremt rendkívül veszélyes helyzeteket. A túlszaporodó algák kiszorítják a többi tengeri szervezetet, s a helyzet szélsőséges esetben környezeti katasztrófához is vezethet. A kísérlet során az algákat arra használjuk fel, hogy megkössék a vízben lévő nitrátokat és foszfátokat.

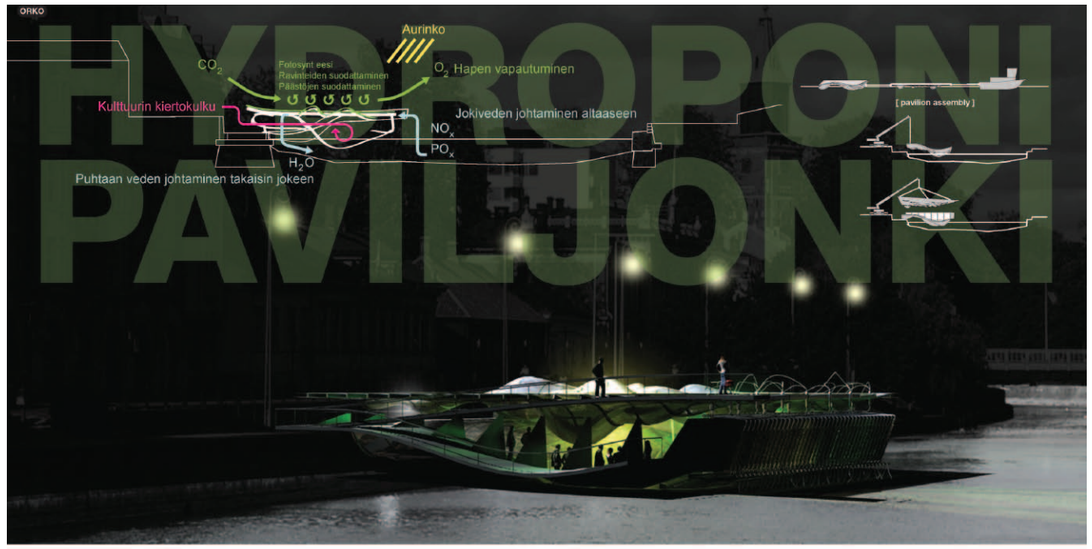

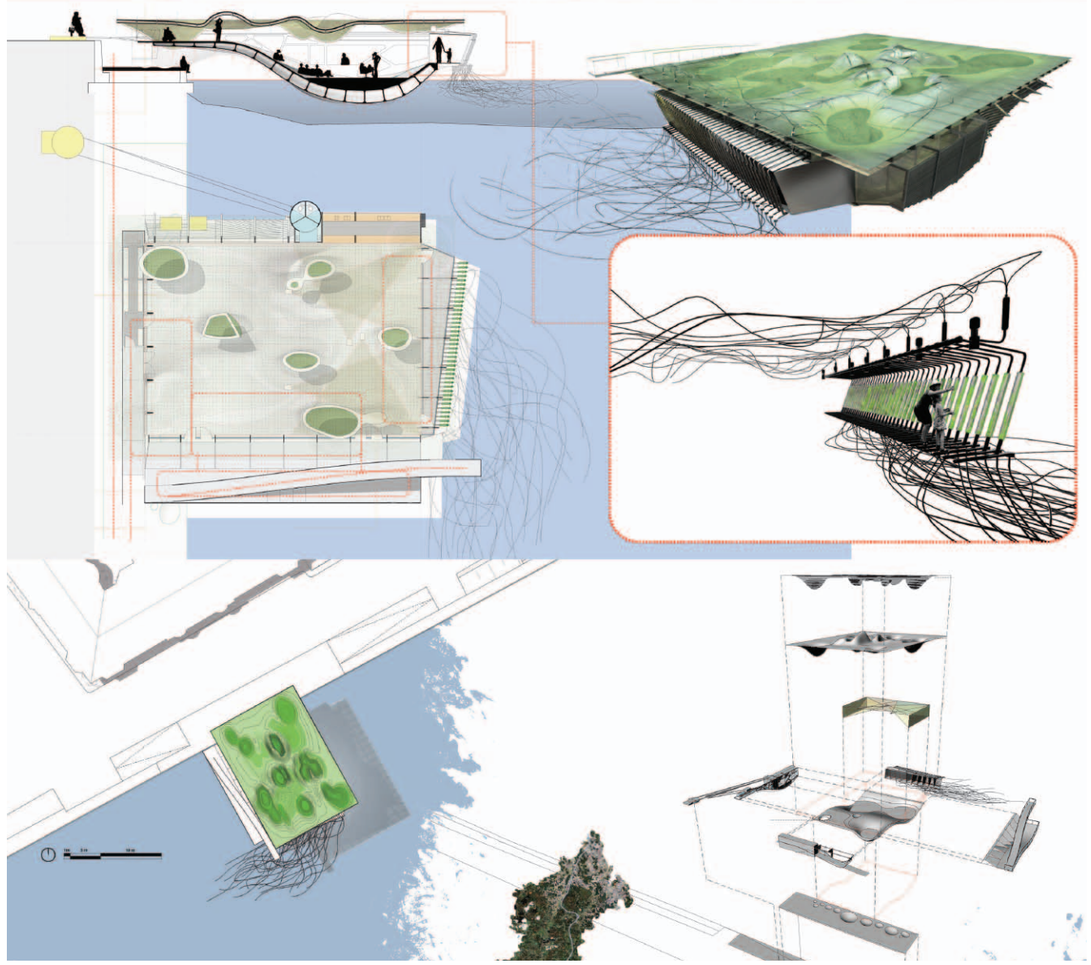

A fitoplankton nagy mennyiségben képes megkötni ezeket a szennyezőanyagokat, s ennek felismerése nyomán a pavilonban bemutatott folyamat azt sugallja, hogy készíthető lenne egy kísérleti „vízreaktor", amelyben a folyó vizét zárt medencékben, algakultúrák közreműködésével lehetne megtisztítani.

Kiállítási tér

A hidropónikus pavilon a steril, fehér kockaként felfogott és kialakított kiállítótér koncepciójának elvetését is jelképezi. A folyó egy részét a szó szoros értelmében néhány méterrel a járószint fölé emeljük, és atmoszférikus teret teremtünk a két átlátszó minőség között. Alul az Aurajoki-folyó folyik, a fölötte elhelyezkedő medencékben pedig az általa táplált algák élnek és szaporodnak. A pavilon a fenséges cseppkőbarlangokra vagy egy bálna nyirkos hasára emlékeztető környezetet kínál a klasszikus kulturális intézmények megszokott, semleges terei helyett. A célkitűzés ebben az esetben nem kevesebb, mint hogy újrarajzoljuk a művészetet és kultúrát szolgáló épületekről alkotott fogalmakat.

RÉSZLETES ISMERTETÉS

A pavilon – híd a folyóhoz (egy pillérrel a szilárd talajon) – a szárazfölddel való kapcsolat – felfüggesztés

A folyópart az a hely, ahol két elem találkozik: az egyik, amelyben élünk, a másik pedig, amelyben gyönyörködünk. Az általuk képviselt ritmus is eltérő: az egyik állandó (legalábbis hozzászoktunk, hogy annak tekintsük), a másik szüntelenül változik. Ha belebocsátkozunk a tengerbe, testünk lassan felveszi annak lüktető ritmusát. Elalvás előtt, s később, amikor álmodunk, érezzük a hullámok mozgását; valahol a gyomrunk táján vagy a belső fülben tárolódnak a lüktető, ősi egyensúlytalanság emlékei.

A reaktorpavilon három kihorgonyzási pontja közül egy a szárazföldön, kettő a vízben helyezkedik el. kapcsolatot teremt két világ között; egyszere képez hidat és kaput, s mérsékli a part és a víztömeg életritmusa és mozgása közötti különbségeket. A három ponton felfüggesztett sík vízszintes minőségét megeleveníti, táplálja és szüntelen mozgásban tartja a város és a folyó, amelyek hatásaira teljes szerkezetével folyamatosan válaszol. A vízmedencék síkja a hullámzás hatására enyhén billeg; róla a víz hol a folyóba, hol a partra ömlik, s apró patakokat támaszt, ahogy visszacsorog.

Az alacsonyabban fekvő partrész új védő és támasztóburkolatot kap; a felületre erősített szerelvények rugalmasan tartják a vízen lebegő szerkezetet. A part és a vízben lebegő szerkezet között egyfajta gömbízület képezi a kapcsolatot.

A reaktormedence

Egy elkülönült tárolómedence létesítésének technológiai igénye a folyó és a város kapcsolatának újszerű, és egészen eredeti térszervezési megközelítését követeli meg. A folyó egy „darabjának" elkülönítését a kiemelt víztest bemutatásának feladata követi: a formájával és a vastagság szerint változó fényáteresztő képességével való játszadozás megoldása, a Nap felé emelése, a világ rajta keresztül való szemlélése, s mindezek által a kulturális ünnepi rendezvények résztvevőinek megajándékozása a fény, a víz és az élet gyógyító összjátékának élményével és látványával.

Ez a forma képezi a rendezvényterem mennyezetét. A tér alkalmas kísérleti zenei előadások, videóbemutatók, színielőadások, digitális vizuális programok rendezésére, s e programok mindegyike erősíti a készülőben lévő jövő, a máris megkezdődött jövő érzését; egy olyan jövő előérzetét, amely az egyének és közösségek parányi hozzájárulásaiból épül, s amelyben legyőzhetőek lesznek az ősi történelmi ellentétek és az együttműködés más akadályai.

A vízmedence – egy négyszögletű víztest, amelyet kiszakítottak a folyóból és a rakpart síkjának magasságáig emeltek fel – a folyóval való egyenrangúság és a hozzá való közelség szokatlan (vizuális) élményét kelti a járókelőkben. A felemelt medence a folyó vizét tartalmazza, s a mederével rokon topográfiája a változó mélység és átlátszóság játékát eredményezi: a mélyebb részek, ahol sűrűbb a zöldalgapopuláció, erősebben szűrik meg a fényt, a medence sekélyebb részei többet engednek át.

TÉRSZERVEZÉS

Központi auditórium

A parthoz kihorgonyzott reaktorpavilon tere nagyméretű auditórium, amelyben hetven személy foglalhat helyet. A tér a tevékenység és a szemlélődés zónáira oszlik. Az enyhén ívelt, lejtős felületeken a hallgatóság és a vendégek helyezkedhetnek el; a központi plató az előadóművészeké és esetenként a táncolóké. A pavilonban a legkülönbözőbb kulturális események rendezhetők.

Funkcionális modulok

A vízen lebegő platformhoz oldalról minden technikai és kiegészítő funkció ellátására négy modul csatlakozik. A nyugati oldalon elhelyezkedő étkező és bár az auditóriumot és a kávézót szolgálja ki; itt találhatók a mosdóhelyiségek. A körkörös keleti egység teraszt és a tető megközelítését szolgáló lépcsőt tartalmaz; a terasz csónakok fogadására, kikötésére is alkalmas. A déli modul a bejárati rész pénztárral és üzlettel, valamint az illetékteleneket távol tartó rámpákkal. Az északi egység tartalmazza az érzékeny berendezéseket: a folyó vizét egy sor szivattyú és szűrőberendezés köti össze a tető reaktormedencéivel, és a koncerteket, hangkísérleteket és videóinstallációkat szolgáló audiovizuális felszerelés is itt található. A mennyezetet az algamedencék képezik, s alatta a fitoplankton által megszűrt napfényben zajlik mindenfajta kulturális tevékenység.

A belső tér szellőztetését a keleti és a nyugati modul látja el.

(M. B. fordítása)

Trom Kata

MARKO POGAČNIK BUDAPESTI PROGRAMJÁRÓL

Nagy örömünkre nyolc év után május 21. és 23. között Marko Pogačnik ismét workshopot tartott Budapesten. A péntek esti előadáson saját fejlesztésű geomanciai technikáiról mesélt, melyek lényege, hogy a föld- és egyéb energiák érzékelése nem valamilyen eszköz segítségével történik, hanem maga a saját középpontját és lelki egyensúlyát megtalált ember válik képessé a minket körülvevő minőségek befogadására és közvetítésére. Az előadás fókuszában a párhuzamos, illetve sokdimenziós valóságok álltak: a lét különböző síkjait megtestesítő emberi, állati és növényi világ, az elementálok, dévák, kozmikus és tellurikus energiák, a különböző tudatossági szinttel rendelkező dimenziók egymást átható létezése. Inspiráló volt hallani, hogy ezek az avatatlan szemmel láthatatlan világok mennyire összekapcsolódnak egymással, hogy létük és fejlődésük egymás nélkül valójában lehetetlen. Marko Pogačnik munkájában azt hangsúlyozza, hogy a rejtett dimenziók bemutatása mögött fontosabb szándék húzódik meg: annak átadása, hogy az emberi tudatváltás és holisztikus szemlélet nélkül az emberiség nem tudja betölteni a Földön neki szánt szerepet.

Legújabb, magyarul még kiadatlan könyvében munkáját a „szent földrajzzal" való együttműködésként jellemzi:

„Szent azt jelenti számomra, hogy a mai geomancia feladata nemcsak az, hogy az emberek érdeklődését felkeltse a különböző helyek és tájak éteri, érzelmi és spirituális szintjei iránt, hanem hogy mélyebb, szeretettel telibb és felelősségteljesebb kapcsolatot alakítson ki a Földdel, a kozmosszal és minden látszó és láthatatlan lénnyel."

A hétvégén ennek szellemében bejártuk Budapest néhány olyan pontját, ahol a kozmikus és Gaia energiák találkoznak, illetve ahol az emberek számára könnyebb az átjárás a mindennapi valóságunk és a fent említett realitások között. Különböző meditációs és érzékelési gyakorlatok segítségével hangolódtunk rá az egyes helyszínek minőségére, tartalmára. Megismertünk olyan technikákat is, amelyek segítségével gyógyítani, harmonizálni lehet helyeket és oldani az emberi beavatkozás által a fizikai, gondolati és érzelmi síkon okozott sérüléseket. A hétvége gyakorlatai arra is rávilágítottak, hogy nyitott szemmel és szívvel járva hogyan vehetjük észre a különböző (zavartalanul áramló vagy valós funkciójukban gátolt) energiák térbeli megnyilvánulását például növények különböző formáiban, szobrokban.

Szombaton Budán, a Vérmezőről indulva a Várban dolgoztunk. A helyszínek a Zsigmond kápolna romjai és a Mátyás templom melletti park voltak. A napot a gellérthegyi sziklakápolnában való meditáció után fent a hegyen zártuk, összekapcsolva a Gellért-hegyet (tűz minőség) a Margitszigettel (víz minőség) egy tengely vonalán, amelynek a Parlament is része.

A második napot a Dózsa György úti '56-os emlékműnél megtalált hármas természettemplom energetizálásával kezdtük, majd a Hősök terén meditáltunk minden régi, idejétmúlt gondolatforma transzformációjáért. Ezután a margitszigeti Japán-kert érintésével a víz, mint minőség energiáival foglalkoztunk. Lezárásként Szent Margit sírjánál a szeretet különböző szintjeinek formai megjelenéseit figyelve találtunk rá két egymásba növő fára.

A lelkes résztvevők erőteljes impulzust kaptak arra, hogy más típusú figyelemmel és jelenléttel járják a várost és a természeti tájat, és felismerjék a várost behálózó láthatatlan dimenziók és energiavonalak kapcsolatrendszerét. Reményeink szerint jövő májusban folytathatjuk a tanulást és a közös munkát Markóval.

(Szentiváni János felvétele)

Marko Pogačnik

A GEA-KULTÚRA MANIFESZTUMA

Az alábbi kiáltványt Marko Pogačnik a 2009. augusztusi piliscsabai konferencián ismertette.

Az emberiség összeházasodott Geával, a Föld lelkével. Úgy fogalmazhatunk, hogy ágyunkat megosztjuk egymással. Iránta való szeretetünket mégsem gyakoroljuk. Vajon nem ez rejlik minden ok mélyén, amelyek következtében katasztrófák sorát kell átélnünk a föld átalakulása során?

A geomanciai tudás, amely segíthetne megértenünk, hogy az emberi lény teste milyen bensőséges módon kötődik a Föld testéhez, szinte teljesen eltünt a kultúránkból. Mégis, lépésről lépésre visszanyerjük a vitális energiarendszerekről való ismereteinket, amelyek nemcsak az emberi testet hatják át, hanem a földi táj-organizmusokat is. Sőt folyamatosan tudatosítjuk, hogy a természet intelligenciája ugyanaz az intelligencia, mint amely képessé tesz bennünket a gondolkodásra, érzelmeink kifejezésére és a materiális világban való alkotó cselekvésre.

Ennél is fontosabb a közös végzet, amelyet megosztunk Geával, hiszen fejlődésünk összefonódása megkerülhetetlen. Hogyan várhatnánk el, hogy Gea változatlan maradjon, miközben az embernek, mint a bolygó társteremtőjének megadatott a szabadság? Nem várhatjuk, hogy az emberek ugyanazok a szellemi lények maradjanak, miután megkapták az újratestesülés adományát itt a Földön és megtapasztalhatják önmagukat, mint akik belekötődnek az anyagi világba.

Nyilvánvaló, hogy a mély rokonságnak, amely összekapcsolja Geát és az emberiséget, van egy sorsszerű dimenziója, amelyet nem lehet pusztán a racionalitáson alapuló eszközökkel kezelni, mint amilyen a globális felmelegedéssel kapcsolatos jelenlegi ökológiai és gazdasági megközelítés. Az eszközök és megközelítések széles spektrumát kell megteremtenünk, beleértve a tudatunk minden szempontból történő fejlesztését, hogy megújíthassuk az emberiség és Gea közötti viszonyt és kapcsolódhassunk a Földlélek lényegéhez.

Az elmúlt évtizedekben az alábbi, a Föld lényéhez hangolt kultúra felé vezető, globális szintű lépéseknek lehettünk tanúi:

Új ökológiai tudatosság és mozgalom reprezentálja az első alapvető lépést, igazolva, hogy az emberiség meg akarja változtatni a földhöz fűződő viszonyát.

Ezt követik különféle próbálkozások, hogy kialakuljon a Föld többdimenziós természetére vonatkozó tudatosság. Ezeken az erőfeszítéseken kívül kialakult a geomancia művészete és gyakorlati tudománya a holisztikus ökológia sajátos formájaként. A geomancia célja, hogy modern kultúránkat képessé tegye az életerők mozgásának megértésére és a lét eddig alig ismert dimenzióinak érzékelésére.

A jelenlegi ökológiai és gazdasági válság, amellyel civilizációnknak szembe kell néznie, egy harmadik lépés megtételét igényli, hogy létrejöjjön egyfajta partneri kultúra a bolygónkon. Újra fel kell fedeznünk és gyakorolnunk kell az embereket és a Földet összekapcsoló, szereteten alapuló dimenziókat és azokat a mindennapi életben folyamatosan meg kell nyilatkoztatnunk. Új kultúrát kell teremtenünk a Földön, amely lehetővé teszi az emberi faj és a bolygó továbbélését egyaránt, beleértve annak minden teremtményét és dimenzióját. Nevezzük ezt a formálódóban lévő jövőbeli kultúrát *Gea-kultúrának*.

Hogy képesek legyünk a Gea-kultúra megvalósítására, át kell alakítanunk dogmatikus, racionalitáson alapuló szemléletünket magáról a Földről és arról, hogy mik vagyunk, és meg kell változtanunk a kulturális normáinkat a következők szerint:

1. Az utolsó kétszáz év alatt az emberiség (lassan és fájdalmas módon) megtanulta, hogyan győzze le a faji elkülönítést. De vigyázat! Nem élhetünk békében a Földdel, ameddig más lakóihoz úgy viszonyulunk, mint idegen lényekhez. Növények, állatok, ásványok, beleértve elementáris tudatosságukat, nem válhatnak a rabszolgáinkká. Ők az élet különféle szintjeit képviselik, amelyeken keresztül társunk, a Föld megpróbál együttműködni velünk. Gea különféle arcait képviselik, amelyeken keresztül ő a globális kultúránkkal kommunikál. Az emberek között működő demokratikus intézmények helyett új attitűdre van szükségünk, új törvényekre, amelyek a kialakuló új kultúra minden tagjának méltó és védett helyet biztosítanak a globális társadalomban.

2. Nem lehet új és kielégítő partneri viszonyt kialakítani az ember és a Föld között, ha az ember nem törekszik arra, hogy azzá legyen, ami a lényege szerint. Az első lépés az önismeret. Meg kell tanulnunk továbbá, hogy folyamatosan hordozzuk belső békénket, önnön központunk és földeltségünk tudatát. És ne habozzunk megtenni a harmadik erőfeszítést, saját cselekedeteink etikai alapjainak kifejlesztését, ami vezethet minket az átalakulóban lévő globális világ napi kihívásai között.

3. Elviselhetetlenné vált a szakadék ég és Föld, a szellemi és anyagi világ között. A Föld már régen megszünt a szellemi világ éretlen gyermeke lenni. A Földet, Geát önálló kozmosznak kell tekintenünk, amely önmagában teljes, beleértve a saját szellemi dimenzióit.

A lét következő szintjén a Föld-kozmosz a teljes univerzum holografikus eleme.

4. Nem lehet új és kielégítő partneri viszonyt kialakítani az emberi kultúra és a Föld között, ha nincs meg az akarat a hagyományos vallásos felfogás átalakítására, amely nem ismeri el a Föld isteni lényegét és Gea teremtő mivoltát. Az ember megérett arra, hogy felelős és szabad döntést hozzon a világegyetem isteni lényegével való viszonyáról, ahogyan az önmaga lényegével való viszonyról is. Meg kell tennünk a következő lépést is, hogy megtaláljuk az utat a Föld és Gea lényeinek szentségéhez, szellemileg és a gyakorlatban is. A kommunikáció iránti akarat, a szívünk és értelmünk megnyitása, a más lényekkel történő együttélés elfogadása ennek a szent ösvénynek az alapjai.

5. Megkérdőjelezhetetlen, hogy alkotó módon hozzá kell fognunk a nevelés fennálló rendszerének átalakításához. Óvni és táplálni kell a gyermek természetes érzékenységét a lét különféle dimenziói és szintjei iránt. A racionális képességek fejlesztése másodlagos. Az emberek, akiknek az élet különféle szintjei iránti érzékenységét bátorítottuk és fejlesztettük, természetesen válnak a Föld szerető társaivá és a Föld-kozmosz megteremtésében együttműködő partnerekké. Ennek az érzékenységnek része a tudatosság növekvő és megerősödő tisztasága.

6. A Föld a kivételes termékenység és életerő bolygója. Ha az emberiség jelentős része éhezik, akkor a Föld nyújtotta források nincsenek megfelelően kihasználva. Hogy megváltoztassuk ezt a tragikus helyzetet, nem elég egyszerűen módosítani azokat az alapelveket, amelyek szerint a gazdaságunk működik. Emberi lényekként és globális kultúraként is össze kell gyűjtenünk minden bátorságunkat és bölcsességünket, hogy meg tudjunk nyílni a sokdimenziós Föld különböző szintjei felé. Ezek a dimenziók képviselik Gea életerőinek kimeríthetetlen tartalékait. Ehhez természetesen le kell győznünk a racionalitás gátját és az előítéleteket a valóság úgynevezett finom dimenzióit illetően. Támogassunk minden erőfeszítést az új tudományos paradigma megteremtésére, amely tiszteletben tartja a természet, a Föld és az emberek sokdimenziós minőségét.

7. A Föld tudatos lény a maga végzetével és feladatával a Világegyetemben. Gea, a Föld lelke nem képes fenntartani és megóvni az életet a bolygó felszínén, ha az életerő és elementáris tudatosság csomópontjai, amelyek sok táj-organizmusban és helyen megjelennek, nem tudnak szabadon lélegezni és az ő terve szerint működni. (Az, hogy civilizációnk semmibe vette Gea életének ezeket a szempontjait, megbénította sok ilyen hely megfelelő működését.) A geomancia művészete és tudománya révén az emberi kultúra betekintést nyerhet a Föld életenergia organizmusába és elementáris tudatosságába és a bolygó létének szakrális dimenzióiba. De ez az újonnan felfedezett tudás semmit sem ér, ha nem gyakoroljuk elsősorban az alábbi területeken:

- Kifejleszteni és gyakorolni a természet, a Föld és lényei tudatosságának és lelkének érzékelését és elismerését.
- Óvni a Földnek azokat helyeit, amelyek meghatározó jelentőségűek a földi élet számára és tisztelni szentségüket.
- Támogatni Gea, a Föld-lélek lépéseit, amelyeket a valóság új terének megteremtésére tesz és ezáltal elkerülni a földi életrendszerek pusztítását.

(fordította Gerle János)

GEA-CULTURE, A MANIFESTO

Humanity is married to Gea, the Earth soul. In a sense we share the same bed with her. And yet we do not cultivate our love for and with her. Might not this be the reason behind the reason, explaining why we are experiencing multiple catastrophes hidden under the scenery of Earth Changes?

The geomantic knowledge that could help us understand how intimately the body of the human being is related to the body of the Earth is nearly lost within our culture. However, bit-by-bit we are regaining experience of the vital energy systems that permeate not only the human body but also the organism of the Earth's landscapes. Even more, we are becoming aware that the intelligence of nature is one and the same intelligence that enables human beings to think, to express emotion and to create within the conditions of the materialized world.

Even more important is the common destiny that we share with Gea, given the reality that our respective evolutions have been intertwined. How can we expect that Gea would not change, given the freedom that human beings have as co-creators upon the planet? One would not expect that humans would remain the same spiritual beings after receiving the gift to incarnate upon the Earth and to experience themselves as living beings grounded in matter.

It is obvious that the deep relationship and connection that exists between Gea and human beings carries a fateful dimension that cannot be "managed" solely by formal measures based upon rational concepts, for example current ecological and economic approaches to address global warming. We need to create a whole spectrum of tools and approaches, including the development of all aspects of our consciousness, so that we can renew the relationship between humanity and Gea and relate to the essence of the Earth soul.

Over the last decades we have been witnessing the following steps being made on global level towards a culture tuned to the essence of the Earth: A new ecological consciousness and movement represents the first basic step, signalling the will of humanity to change its attitude towards the Earth planet. The next step involves diverse efforts to create an awareness of the multidimensional nature of the Earth and her creation, including human beings as part of Gea's cosmos. Out of these efforts the art and experimental science of geomancy is developing as a form of holistic ecology. The goal of geomancy is to provide our modern culture with methods of understanding the flow of life forces, and with methods of perceiving the hitherto less known dimensions of existence. The present ecological and economic crisis confronting our civilization demands a third step, to move further ahead on this path and create a kind of partner culture upon the planet. We need to rediscover and cultivate the love-based dimensions connecting human beings and Gea - and to manifest them in everyday life. We need to create a new kind of culture upon the Earth that will enable the further development of the human race as well as of the Earth, including all its beings and dimensions. Let us call this already evolving future culture Gea Culture. To be able to develop this Gea Culture we first need to transform our dogmatic and rationally based concepts about who the Earth is and who we as human beings are—and to change our cultural norms accordingly:

1. During the last two centuries humanity has been (painfully and slowly) learning how to overcome racial segregation. But beware! It is not possible to live in peace with the Earth as long as we relate to and manage other beings of the Earth as inferior. Plants, animals, and minerals, including their elemental consciousness, are not destined to be our slaves. They represent different facets of life through which our partner the Earth is trying to collaborate with us. They represent Gea's faces through which she wants to communicate with our global culture. Instead of democratic institutions that function only among humans, we need to create new attitudes and establish rules to embrace an enlarged family and provide each member of the emerging geoculture with a respectful and protected place within the global community.

2. It is not possible to develop a new and fulfilling partnership between human culture and the Earth if we human beings do not strive to become who we truly are in relationship to our core essence. The path towards self-knowledge is the first step. Learning to hold permanently one's inner peace, centeredness and grounding is the second goal. We should not hesitate to take on a third endeavour - to develop an ethically based personal practice to guide us in meeting the daily challenges of our global world in transition.

3. The division between heaven and earth, between the realm of spirit and the realm of material life, is becoming unbearable. Long ago the Earth ceased to be an immature child of the spiritual world. The Earth, Gea, should be accepted as an autonomous cosmos, complete in itself, including its own spiritual dimensions. At the next level of existence the Earth cosmos then represents a holographic unit of the larger universe.

4. It is not possible to develop a new and fulfilling partnership between human culture and the Earth if there is no will to transform traditional religious conceptions that deny the divine essence of the Earth and of Gea's creation. The human being has matured to be capable of a responsible and free decision about how to connect with the divine essence of the universe, as well as how to reconnect with her or his own core essence. We also need to undertake the next step and find ways to relate to the sacredness of the Earth and all of Gea's beings, spiritually as well as practically. The will to communicate, to open one's heart and mind, and to share one's presence with other beings is the basis of this sacred path.

5. It is inevitable that we must engage creatively in transforming our existing systems of education. The natural sensibility of the child in relationship to all of the different dimensions and levels of existence should be protected and nurtured. The evolution of rational capabilities can have a secondary status. Human beings whose sensitivity towards different facets of life has been encouraged and developed will naturally become loving partners of the Earth and co-creative inhabitants of the Earth cosmos. An evolving and strengthened clarity of awareness is part of that sensitivity.

6. The Earth is a beloved planet of extraordinary fertility and vital abundance. If a great part of humanity is starving the resources of the Earth are not being managed properly. To change this tragic situation we cannot simply modify the principles upon which our global economy functions. As human beings, as a global culture, we need to gather the courage and wisdom to open ourselves to different levels of the multidimensional Earth. These dimensions represent the inexhaustible reserves of life force treasured by Gea. To do this, of course, we must overcome the rationally based blockade and prejudices regarding the so-called subtle dimensions of reality. Let us support efforts to establish a new scientific paradigm that honours the pluri-dimensionality of nature, the Earth and human beings.

7. The Earth is a conscious planet with its own destiny and its own task within the universe. Gea, the Earth soul, is not capable of sustaining and preserving life at the planet's surface if her focuses of life force and of elemental consciousness, occurring in many landscapes and locations throughout the planet, are not free to breathe and to operate according to her design. (Our civilization's ignorance of these aspects of the life of Gea has impaired and blocked the proper functioning of many of these places.) The art and science of geomancy is being developed so that human culture can gain insights into the crucial importance of the vital-energy organism, the elemental consciousness of the Earth, and its sacred dimensions to the life of the planet. But all this newly discovered knowledge is of little use if not put into practice, which means, first and foremost:

To develop and practice perceiving and acknowledging the consciousness and the soul essence of nature, the Earth and its beings. To protect those places upon the Earth that are of decisive importance to the life of the planet and to celebrate their sacredness. To support the steps that Gea, the Earth essence, is undertaking to create a new space of reality and in so doing avoid the destructive break down of life systems upon the planet.

(edited by Leslie Luchonok)

Gregory Burgess

HAJLÉK EGY ŐSI-ÚJ ORSZÁGBAN

Az alábbi szöveg a szerző 2009. augusztusában, Piliscsabán elhangzott előadásának fordítása.

Ausztrália ősi földje a világ legrégibb élő kultúrájának hazája. A bennszülött – *aboriginal* – kultúra olyan, 40-60 000 éve fejlődő spirituális bölcsesség birtokosa, amelyből sokat tanulhatnánk arról, hogy miként kell felfogni, értelmezni és ápolni a táj és az emberi közösség ökológiai kapcsolatát. Szerencsésnek tartom magam, amiért sivatagi, folyómenti, tengerparti és városi *aboriginal* közösségekkel szoros közelségben élhettem és dolgozhattam, és segíthettem őket abban, hogy visszaszerezzék azokat a földeket, ahonnan elüldözték őket, és nyílt népirtó technikákkal, valamint gyermekeik elvételével megfosztották őket ősi életformájuk gyakorlásának lehetőségétől. Részben e feladat rendkívüli kulturális nehézségei alakították ki az építészeti felfogásomat. A korábban kegyetlen szándékossággal lerombolt és megsemmisített lakhely, hovatartozás és közösség újraformálásának kísérlete során ki kellett alakítanom magamban az ősi bennszülött kultúra és a mi kultúránk különbözőségének sajátos megközelítését, amelynek fő jellemzői a figyelem, a felelősségérzet és a segítő szándék. A követendő gyakorlat kialakításához három elemi kérdésre kellett válaszolnom.

• Az érzések és gondolatok milyen minőségei juttatják az építészetet egészséges és hasznos kapcsolatba a társadalommal, és segítik abban, hogy a nyíltság, a kapcsolat és a megértés támasza, serkentője lehessen?

• Képes-e az építészet teljesíteni azt a feladatot, hogy gyógyítsa, táplálja és egymáshoz közelítse az eltérő emberi közösségeket, s egyidejűleg szert tegyen mind magasabb szintű ökológiai érzékenységre is?

• Elképzelhető-e a racionalista építészet kudarca és a depolitizált internacionalista architektúra formalista túlzásai után egy társadalmilag elkötelezett építészet?

E kérdések megválaszolásához röviden meg kell vizsgálnunk, hogy mi az, ami hiányzik a jelenkori építészetről folytatott diskurzusból, s mi az, amit ismét meg lehetne és kellene jeleníteni e diskurzus tematikájában. Ezután térek rá arra az általam kialakított személyes stratégiára, amely alapul szolgál nemcsak az ausztráliai bennszülött kultúrával kapcsolatos munkáimnak, de egész építészeti tevékenységemnek is.

Korunkat gyakran illetik a *posztumán* jelzővel, utalva az elidegenedett képzőművészetekre és építészetre. Jellemző tünet, hogy sok fontos középület és városrész, amelyek azzal kérkednek, hogy mennyire egyéni arculatúak és emblematikusan jellegzetes megjelenésűek, visszariadnak a szerves anyagokat és formákat használó építészet alkalmazásának bonyolultabb és kifinomultabb feladatától; a női minőségeket hordozó, szövevényesebb térszervezéstől, amit a közösségek gyógyításának, megelevenítésének és segítésének szempontjai is megkövetelnének.

Amit Colin St John Wilson *természetes imaginációnak* nevez, s ami a kulturális imagináció alapja és tartószerkezete volt, elveszítette korábbi szerepét, és magunkra maradtunk egy gyakran száraz, intellektuális és önmagába fordult, immár nem a természetben, s az emberi testben és lélekben gyökerező építészettel. A *természetes imaginációt* szemléletében testünk, lelkünk és szellemünk úgy fogalmazódik meg, mint ami végtelenül különböző és végtelenül hasonló minőségként rezonál a közösség működéseire. Ez a viszony jelenik meg az építészeti forma emberi testként való megközelítésében, amit Adrian Stokes a következőképpen fogalmaz meg: *a formák korlátozott gazdagságú nyelve, amely kisszámú ideogramma végtelen sokaságú változatának közegébe kényszerül illeszkedni.* Ezek az ideogrammák az ember legelemibb, mindannyiunk által érzékelt és megértett térbeli tapasztalatai. A kortárs japán építész, Fujimori a mai kultúra szabad képzetalkotásával elegyíti azt a minőséget, amelyet „neolitikus", elemi formákként, a népi építészet természetes anyagokból létrehozott, körkörös szerkezetű alkotásaiként határoz meg. E kettő egyesítésével Fujimori új élettel telíti az általánosan ismert és megértett formákat. Magyarországon az emberi test formájából és a hajlék elemi szükségességének tényéből alakult szerves hagyomány Makovecz Imre munkásságában elevenedett meg. A múlthoz kötődő folyamatosság, mint az őseredeti, de újraértelmezett hagyományok őrzése az építész társadalmi és közösségi gyógyító szerepének fontos eleme.

Ha az építészet több akar lenni, mint egy életunt elit létformájának látható megjelenülése, elmélete vagy puszta lábjegyzete, szüksége van a társadalommal, a természettel és az emberi szellemmel való viszonyának újraértelmezésére abban a kérdésben, hogy milyen is a *hajlék* alapvető és elengedhetetlen jellege. Az ausztráliai bennszülötteknek megvannak a maguk hagyományai; az ideiglenes, ma is használatos rövid idő alatt megsemmisülő hajlékok vagy árnyékvetők mellett tartósabb, körkörös formájú, ősi kőépítmények maradványai kerültek elő olyan vízfolyások mentén, ahová a megfelelő évszakban rendszeresen visszatértek angolnahalászatra.

A monumentális építészetnek itt nincsenek hagyományai, amelyekre támaszkodhatnánk. A kétszázötven évvel ezelőtt kezdődött gyarmatosítás óta a bozótlakók kunyhói, hajlékai és az *ad hoc* „bozótasztalosság" – vagyis a használati tárgyak helyben fellelhető anyagokból puszta kézzel való előállítása – „új" népi formanyelvet teremtettek. Ebből a *tervezésnélküli* hagyományból sokat tanultam és merítettem munkám során, s az elmúlt négy évtizedben olyan szemléletet alakítottam ki, amely a tervezési folyamat középpontjába a közösségi értelemben vett kölcsönösséget, viszonosságot helyezi. Az építész közösségi művészként való tételezésének eszméje azt sugallja, hogy az építész bizonyos felelősséggel tartozik a közösség testi-lelki-szellemi egészségéért; munkája hatással van a csoport, a közösség ökológiájára, s ezáltal az egyén idő- és térbeli korlátain messze túlmutató, az egész emberiség jövőjére ható változásokat képes elindítani. Ebben a felfogásban az építés folyamata csak fontos előjátéka az épület megvalósításának; szüntelen tánca a hívószavak és válaszok állandó kölcsönhatásának. A folyamat végén az épület külsejéről e tánc lenyomata; az egyesülés eredménye lesz leolvasható. Az építész mindennek során rendkívül összetett együttműködést valósít meg, amelyben részt vesz a kultúra, a hely és a közösség, s melyben minden résztvevő újfajta kapcsolatba kerül a többiekkel, s valamelyest mindegyik megváltozik, átalakul. A merészen újító amerikai építész, Louis Sullivan olyan szemléletmód alapjait vázolta fel, amely mederként szolgál a néhányunk által a *rugalmasan érzékeny* jelzővel is illetett organikus építészet számára. A következőket írja: *„Alkotóképességünk … közvetlenül a megértő- és együttérző képességünkön alapul; a megértés képessége az egyik legfontosabb adottságunk … a megértés magában foglalja a kifinomult és tökéletes látást; az adás és az elfogadás képességét; azt a képességet, hogy kapcsolatba lépjünk és eggyéváljunk az élő és az élettelen dolgokkal; egyesüljünk a természet erőivel és folyamataival. Az együttérzés tehát erő; a megértés kezdete – a tudás önmagában nem eredményezhet megértést."*

A rugalmasan érzékeny építészet létrehozza azt, amit Heidegger *hajléknak* nevez: a gondoskodáson alapuló építészeti formát. A lakhatás igényének kielégítése újfajta válaszokat követel, akár szóba kerülnek az építészeti hagyomány mélységei, akár nem. Kihívásokkal teli korunkban meg kell tanulnunk mindig új és új módon „lakni".

A következőkben szeretném elemezni a magában a munkafolyamatban megnyilvánuló, rugalmasan érzékeny építészetet meghatározó minőségek és megközelítési módok némelyikét. Az érzékenység költészetét öt elemi minőségben fedezem fel és közelítem meg, ezek: *Tánc a másikkal; Gondoskodás, Jelenvalóság, Árnyék és Titok.*

TÁNC – a kapcsolat alkímiája

A tánc kezdődhet a tűz körül egy tisztáson a bozótosban, kísérheti történetek elbeszélése, ivás, kacagás és vigadozás. Határozott célt szolgáló összejövetel. Az elveszített föld, kultúra és méltóság visszaszerzése azáltal, hogy képzeletben megalkotunk, majd a valóságban is megépítünk egy lakóközpontot öt ősi származású Koorie közösség számára.

Amikor a tűz kialszik, a hűvös éjszakában a sátramban fekve egyszer csak meghallom, hogy férfiak sírnak. Az elviselhetetlen szenvedésekről és kételyekről suttogva elbeszélt történetek legyőzték ezeket az erős és jószándékú embereket. Azon az éjszakán az álmokban a széttöredezett emlékdarabkák reszketni és csillogni kezdtek, és megteltek új élettel, új formákkal és új reményekkel. Lassan körözni kezdtek, szépségesen és szervezetten, és táncuk visszatükrözte a csillagokét.

E tánc nyomai ismerhetők fel az épület íveiben és nyílásaiban, mélyedéseiben és kidudorodásaiban, magasságának változásaiban és tájolásában. Középen a tűzhely tart egyensúlyt a körülötte örvénylő terekben, amelyek egymásba folynak és alakulnak úgy, hogy mindegyiknek saját középpontja van, de egyben az egész középpontjához; a tűzhöz, vagyis az egész közösség szívéhez is tartozik.

Az épület magába foglal és megtestesít az ország minden vidékéről származó történeteket sasokról, bálnákról, angolnákról és kakadukról; megeleveníti és némán egyesíti őket a környező hegységekkel, a szakadékkal, a bozóttal, az éggel és a távoli óceánnal.

Alkonyatkor az Ősök szellemei összegyűlnek az árnyékban és menedéket keresnek. Az élők hallják őket, érzik támogató szeretetüket és igyekezetüket, hogy hazatérjenek.

A tánc kezdődhet egy szobában, valahol egy külvárosban, látomásaiktól és törekvéseiktől átszellemült katolikus szeminaristák társaságában. Azt tervezik, hogy teológiai főiskolájukat áthelyezik a belvárosba; egy régi házat magába foglaló új épületbe, hogy az oktatás, a fejlődés és a társadalmi igazságosság kérdéseiben vallott keresztény értékeiket a város kultúrájába ágyazottan, s annak érdekében érvényesítsék – egy táncban örvénylenek a régi és az új irányában ható törekvéseik. A szellem és az érzékek annak érdekében egyesülnek, hogy új egyensúlyt teremtsenek a férfi és női minőségek között, s hogy megújítsák a tágkeblűség, a türelem, a nyíltság, a gyógyítás és az engesztelés szellemiségét. Fontos a rend, de éppily fontos a haladás, a rugalmasság és a változás.

Az inspirációnak a szeminaristák által ajánlott forrásai meglepően változatosak, s olykor ellentmondóak is. A megítélésük szerint kívánatos minőségek között találjuk Szent Ferenc alázatosságát, Fra Angelico gyengédségét és Bach fúgáinak spirális bonyolultságát. A táncnak része e sokféle szál egybeszövése is.

A tánc megjelenül az épület szabadon kibontakozó kapcsolatrendszerében, ahogy kinyúlik a külvilág felé, s ezáltal védelmezőn magába vonja a környező teret. A felületek követik és megjelenítik az épület belső terének kidudorodását és lélegzését – az alapmintázat a lemniszkáta; az építészeti séma, amelyről Goethe így írt: *„Semmi kívül / semmi bévül / mert kint is van mindaz, mi bent / szent, nyílt titok…”*

A magát az Egyházat megjelenítő épület minden részlete a valamivé alakulás, az átváltozás és a teljességre való törekvés ábrázolása. A tánc tengelye, középpontja a lépcső, s ahogy felfelé haladunk, sokasodnak az árnyak, a gravitáció visszahúz, de a napsütés mind jobban körülölel, s a fény felemel.

Ebben a térben egy észt zeneszerző, Arvo Pärt műveinek csendje és szépsége idéződik meg. Ő mondta: *„Bennünk küzd egymással az örökkévalóság és az adott pillanat…”*

Új egyesség köttetik a *Hely*, az *Architektúra*, a *Közösség* és a *Szellem* között.

GONDOSKODÁS – az ajándék

Az ausztráliai Uluru-t (Ayres-szikla) a Központi-sivatag bennszülött népei évezredek óta szentnek tekintik. 1990-ben megbízást kaptunk, hogy készítsük el az Uluru-Kata Tjuta Kulturális Központ koncepcióját és vázlattervét. A Központ helyszínt és felületet kínál a bennszülöttek és a turisták kultúrájának találkozásához és kölcsönhatásához. A bennszülöttek erre a helyre hívják a turistákat, hogy bemutassák kulturális hagyományaikat.

A tervezés folyamatának része volt, hogy az építő cég embereivel együtt egy hónapon át a helyszínen éltünk az Anangu-törzs tagjaival, és csak figyeltünk és beszélgettünk. A törzs idős asszonyai fontos szerepet játszottak a terület kulturális „fekvésének”, helyzetének meghatározásában. Felidézem a folyamat egyes részleteit.

Az Uluru-nál Barbara Tjakatu a tér szellemiségének megtapasztalását szolgáló gyakorlatok sorozatát végezte el. Ujjait finoman, érzékenyen futtatta végig a fák kérgén és a leveleken. – *Nézni, nézni, érinteni, tapintani…* – mondta. – *Lépni, érezni, és látni a talpaddal a történeteket…* – Megfordul, és mutatja a turistáknak, hogy miként tapasztalhatják meg a megközelítés élményét; nem szembefordulni a sziklával, hanem tőle elfordulva a tájat kell megtapasztalni és megérteni, aztán képzeletbeli ösvényt alakítsanak ki a célig – aztán a szikla felé fordítja őket, hogy úgy tapasztalják meg, mintha először látnák, majd újra elfordítja a látványtól és elirányítja őket az épület bejárata felé.

Egy idős törzsbéli törvénytudó férfi, Tony Tjamawa mondja: *„Felhajtottuk a történeteket és karámba tereltük őket neked, mint a lovakat. Most már bent vagy te magad is, rajzold meg és építsd meg!…”*

Ez volt hát a meghívás, hogy vigyázva, óvatosan és figyelmes tapintattal beléphessek.

Az Anungu nép – a Központi-sivatag lakói – a saját világában él. Metaforával élve: hátat fordítanak a jelen valóságának és valami egészen másra; egy szellemekkel népes kozmoszra, s a tájban és a csillagokban élő lényekre és történetekre függesztik tekintetüket. Tjamawa azt mondja, hogy a tudás a tájban él és nem lehet elpusztítani; az embernek csak nagyon oda kell figyelnie, és megismerheti. Ott van a törvény; mindig is ott volt és örökre ott is marad.

A mások terébe a táj kultúráján, a gyarmatosítás és kifosztás mély sebhelyein áthaladva való behatolás során az ember csak hallgat és figyeli az ár-

nyakat, a rezgéseket, a tűnékeny pillanatokat, amelyeken át bekémlelhet. Az asszonyok segítségével feltérképeztük a helyet; megjelöltük a terület fontos pontjait. Követtük az állatok csapásait, és megjegyeztük a fák és sziklák helyét. Pontosan megismertük a táj adottságait, hogy olyan teret teremthessünk, amelyben az időtlen rituálék megtalálhatják helyüket.

Hogy a másik világ érzékeny káoszával egyesülni tudjon, az embernek fel kell nyitnia az érzékeit. Érzékelek a hátammal, a kezemmel és a talpammal. Fizikai testem éber és nyitott. Érzem az utat.

Haladunk a tájban. Az ősi, halott Sivatagi Tölgy teret hoz létre maga körül; tisztást, amelyen megjelenik a története. Az asszonyok körüljárják, odagyűlnek. A helyet parányi sivatagi tölgyek ligetecskéje mutatja; magoncok a hatalmas ős hajdani helye körül. Itt hajlékot lehet készíteni. Az asszonyok egy Wiltja-helyre bukkantak; egy lélek árnyékára, egy halott árnyékára – olyan helyre, amit óvni kell. Ebből indulhat ki az épület. Nem lesz frontális, irányított épület; mindenfelé kell néznie. Ott helyezkedik majd el a nagy Sivatagi Tölgy körül és hordozza a megújulás ígéretét. – *„A szíveddel kell látnod”* – mondja Tjamawa.

JELENVALÓSÁG – átszellemíteni az anyagot és kézzelfoghatóvá tenni a szellemiséget

Mit jelent az építészetben a megjelenítés? Elsősorban az építőanyagok költészetében találkozunk vele, ha az anyagoknak megadjuk az önkifejezés teljes szabadságát, s amikor az emberi kéz felruházza őket a gondos munka és az alkotóképesség ragyogásával; amikor az anyagok megmutathatják eredetüket – a kő a tüzet és a lávát, a türelmes óceánok kagylós üledékeinek némaságát, a fa a lélegző erdők életét és halálát őrzi és idézi meg.

Az anyagokban rejtőző emlékek, még ha a technológia minden lehetőségét kihasználva át is alakították ezeket az anyagokat, azok fizikai valóságával beszélnek hozzánk. Olyan érzéki gondolatátvitel ez, amely a természet mély lüktetésével nemcsak saját szerves természetünkre emlékeztet, de a *techné*-n, a készítés folyamatán, az építészet működésén keresztül, amelyek ugyancsak megtestesítik kultúránkat és szellemi állapotunkat. A kulturáltan felhasznált természetes anyagok megnemesülnek, ősi formájukat elhagyva újjáalakulnak és az emberi kifejezőerő eszközeivé, történetünk részeivé válnak.

A felületkezelés új irányai és a formaképzés rovására történő reprezentáció elméleti nehézségei olykor megfosztják az anyagokat kifejezőerejüktől. Megfojtják őket, elszívják életerőiket és teljességgel alárendelik őket az absztrakt impulzusoknak. Az anyagok méltóságának megőrzése a formaalkotás elidegeníthetetlen eleme.

A formák ugyancsak ősi eredetűek; nemcsak a barlang és a hajlék anyaméh-volta, de – mint már említettem – eredetileg és lényegét tekintve az emberi test elemi dinamikája miatt is. A szó szoros értelmében formákkal válaszolunk: felvesszük a tér rezgéseit, érezzük a súlyt és a tömeget a testünket hordozó lábunkon és gerincünkön keresztül. Lépteink és haladásunk iránya a tér és a távolság mérésére, annak feltérképezéseként is felfogható. Felegyenesedett testtartásunk többet jelent annál a ténynél, hogy biológiailag emberek vagyunk. A formák a test végtelenül bonyolult szerkezetének konvex és konkáv hajlataiban lelik fel eredetüket.

Paul Klee (Goethe nyomán) *formáló erőkről* beszél, vagyis az átalakuló formák, amelyek még ha építettek is, a *valamivé válás,* a megvalósulás, a születés állapotában leledzenek. Klee írja: *„A művészt jobban érdeklik a formáló erők, mint a kész, befejezett formák.”* Ez a végtelen alakulás; az anyagban és formában való megtestesülés irányában ható erő teszi lehetővé számunkra, mélyen behatoljunk a helyszín valóságába és megjelenítsük annak valódi lényegét.

ÁRNYÉK – a lélek hajléka

Az árnyék vibrál, hullámzik, dagad és fogy a fénnyel; ezernyi táncoló tócsává törik, forgácsolódik a szakadozott felhők vagy a fák lombja alatt, felbugyog és vastag, óvó menedéket kínál a falak mellett, vagy visszahátrál az ereszek alá, hogy emlékezzen és susogjon, mint a sötét verandák zugaiból hallható hangok – türelmesen, vigasztalóan várja hazatértünket.

Az építészetben mindenütt jelen van a fény és az árnyék néma küzdelme. Elbűvöl bennünket az örök változás a nap múltával és az évszakok során; kontrasztjai és lüktetése érzelmi minőségekkel és ritmussal töltik meg a teret.

A fény előhozza a színeket, amelyeket azután újra elnyel a sötétség.

Goethe szerint a színek a fény cselekedetei és szenvedései. A déli árnyék sűrű és rövid; az éles, erős napsütés, amely létrehozza, szinte anyagtalanná teszi a megvilágított felületeket. Kora reggel és késő délután az árnyékunk hígabb, de képtelen hosszúságban nyúlik előre vagy hátra a talpunk alól.

Hajnalban és alkonyatkor minden árnyékká változik, ahogy a tárgyak elveszítik elkülönült színeiket és formáikat. A bennszülöttek felfogása szerint az árnyék egyszerre menedék, lélek és a halottak megtestesülése; köztesség, átmeneti állapot, peremhelyzet. Egyszerre árnyék, ami bennünk van, és árnyék, amit testünkkel vetünk. Az enyhet és rejteket adó árnyék az izzó nyári napsütésben az életben maradás feltétele, s egyben meghitt, belső tér, ahol alakot ölthet a női minőség, a mélység – ez a sötét belső alap az a hely, ahol végbemegy az emlékezés, a gyász és megtörténik a sebek gyógyulása.

A tér fényekkel és árnyékokkal való tagolása saját lelkünk rétegezettségét is tükrözi; menedéket, szentélyt és védelmet ígér.

Az árnyék elősegíti a gyógyulást azzal, hogy lehetővé teszi a gyászt; elég gazdagon árnyalttá és bonyolulttá teszi a helyet ahhoz, hogy a veszteség és a távollét fókuszpontjává váljon; menedék legyen, ahol az ember visszanyeri erejét és fiatalságát, mire újra a napvilágra emelkedik.

A Brambuk dokumentációjának utolsó fázisában nagyon meglepett a hirtelen felismerés, hogy a belső tér egyes részei túlvilágítottak – sokkal barlangszerűbb belsőre van szükség (igen finoman árnyalt megvilágítással), ami táplálja és gyógyítja e megbántott népek sérült és érzékeny közösségi lelkét és szellemét. Az építészetnek olykor nemcsak a reményt, de a tragédiát is ki kell fejeznie, s nemcsak az ünnepet, de a gyászt is köteles segíteni. Ebből a kötelezettségből fájdalmasan összetett szépség születik.

Ha menedéket, hajlékot kínálunk a népléleknek, az nem visszahátrálás a primitivizmushoz, hanem a formák, anyagok, terek és energiák újrarendezése, amire nagy szükség van a gyógyuláshoz és a legmélyebb értelemben vett emberi jólét megteremtéséhez.

Ami a felszínen megjelenik – a kompozíció, a stílus (érzékelőképességeink közül a vizualitás a legfontosabb) –, nem elégíti ki a hazájukból elűzött egyének és közösségek mély lelki-érzelmi szükségleteit – vajon nem ilyenek vagyunk mindannyian? Építészeti fogalmakkal: a többi érzékünket is vissza kell helyezni az őket megillető rangba; a mozgékony testnek és az emberi szellemnek is részt kell vennie az építészet alkotó folyamatában.

A kapcsolatok újrarendezése, átalakítása érdekében fel kell törni a talajt, mélyen be kell hatolni a földbe, az anyagok belső lényegébe, a Föld testébe. Ahogy a bennszülöttek testét borító, rituálisan létrehozott hegek is mutatják, a fizikai sérülés spirituális átváltozást jelezhet. A rituálisan feltört föld a gyógyulás árnyékát hordozza. Ahogy Gottfried Richter *Az emberi tudatosság művészete és evolúciója* című munkájában igen titokzatosan megfogalmazza: *„A hely, ahol a föld felnyílik saját bensője felé, maga az ember.”*

TITOK – kérdésekkel élni

Sokféle tánccal lehet felfedezni az előttünk tátongó, ismeretlen tér rejtelmeit, s mindegyiknek sajátos koreográfiája van. A bejárati tér mindig előttünk van; figyelembe kell vennünk homályosságát, bizonytalanságát, s bíznunk kell táncunk első lépéseinek helyességében, hogy átjussunk rajta. Ezt a teret, alapot minden előzetes feltételezés vagy következtetés nélkül képesek vagyunk nyitva tartani.

Az ellentmondás, a kétértelműség és a paradoxon szellemi-képzeletbeli ráhangolódás útján hitelesen, költőien válnak mindennapi életünk megtermékenyítőivé.

A misztérium tere a nyitva hagyott tér – képzeletbeli tér –, amely befogadja a kimondhatatlant és megválaszolhatatlant; az emberi szenvedés és tragédia misztériumát és a jóváhagyó elfogadást.

A mindennapok misztériuma előtt való nyitottság megteremti köztünk a prófétai imaginációt. A nem-tudás – vagy ahogy Keats kifejezi: *negatív képesség* – a művész természetes közege; forrása az alkotó feszültségnek vagy befogadóképességnek, amelyben legmélyebbre hatoló kérdéseink állnak készenlétben a megfelelő pillanatig, amikor bekövetkezik az intuitív elrendeződés és megtermékenyülés.

A bátorság és a hit próbája, hogy ezt a teret az építészeti vállalkozásokat mindig kísérő gazdasági és kereskedelmi nyomástól megvédelmezzük, de az erőfeszítésnek busás jutalma van. Az eredmény szépséggel, csodával és misztériummal gazdagítja életünket.

A gyerekek megértik ezt a teret, mert ez az ő valódi, természetes közegük. Bítoríthatjuk őket, hogy tudatlanságuk ellenére is bízzanak magukban; kérdéseik és álmaik hozzájárulnak a jövő alakításához. A gondolkodási sablonok és dogmák, valamint a divat zsarnoksága ellenére engedjük meg nekik, hogy újra kitalálják és megéljék és átformálják az ő történeteiket és a mieinket, hogy eképpen megtalálják a maguk ember voltának próbaköveit és meglapozzák elhivatottságaikat.

1968-ban – abban az évben, amely a diáklázadások és politikai felfordulás miatt marad emlékezetes – Louis Mumford máig eleven vitát kezdeményezett az épületeinkkel való kapcsolatunkról: *„Mi magunk vagyunk önmagunk megalkotói és alakítói. Ebben a folyamatban az építészet volt egyik legfontosabb eszköze annak, hogy ideális valónkat megformáljuk és a jövendő nemzedékek számára láthatóvá tegyük… eljött az idő, hogy az építészet visszatérjen a földre és új otthont készítsen nekünk.”*

A hajlék megújításának, vagyis az építészet működésének örök hívása jelenti szellemiségünk gyökereit és szárnyait; ember voltunkat és helyünket a természetben; ez a kihívás előttünk áll és várja válaszainkat.

(M. B. fordítása)

Gregory Burgess: Uluru-Kata Tjuta Kulturális Központ. A 49. oldalon fent látható kép a helyi hagyományban központi szerepet játszó két kígyó ábrázolása, amely az épület alaprajzi koncepciójának lényegét adja.

A CSÜTÖRTÖKI ISKOLA

Krizsán András
HOMÁLYBOGOZÓK
Faluszeminárium a MÉSZ székházban

Ha településeink felét-harmadát kitevő aprófalvak megállíthatatlannak tűnő elöregedését, elszegényedését, elmaradottságát tekintjük, joggal kérdezhetjük: Milyen jövő vár a magyar vidékre? Kell-e földműves a faluban? Milyen fétisek és tabuk állnak a fenntartható agrárpolitika útjában? Kell-e falu a tájba? Kell-e iskola, vasút, postahivatal a falusiaknak? Kell-e a magyar agrárium Európának?

Ezekkel a kérdésekkel indította először útjára Kemény Bertalan a Falufejlesztési Társaság megalapítója a Gilde Söröző-ben a CSÜTÖRTÖKI ISKOLA néven ismertté vált faluszemináriumot. Már az első pillanattól fogva parázs hangulatú viták és beszélgetések alakultak ki a vendéglői asztal körül, amit finom iróniával Berci bácsi *homálybogozásnak* nevezett, amivel a túl komolynak látszó *kiútkeresés* pátoszát próbálta enyhíteni. Egymást kérdezve, felelve próbáltunk a helyes válaszokhoz eljutni, a falvak boldogulásához receptet találni, de főképp a valós helyzettel szembenézni.

Nagy változást jelentett, mikor Krizsán András építész 2006-ban átvette a programok szervezését és kurátora lett a Csütörtöki Iskolának. Reischl Gábor, akkori MÉSZ elnök javaslatára a helyszínt az Ötpacsirta utcai székházba helyeztük át, ahol a nagyszámú lelkes hallgatóság havonta bizonyítja, hogy a programsorozat mára már igazi civil akadémia. A Csütörtöki Iskolán elhangzott előadások, beszélgetések olyan alkalmak, ahol az értelmes beszéd, az igényes közgondolkodás módszerével keressük az okokat, magyarázatokat egy-egy témakörön belül. Mindenekelőtt a mai magyar valóságról, az intézményi, szellemi, és gazdasági támogatottság nélkül magukra maradt térségek életben maradásának lehetőségeiről, a falvak önfenntartó képességének növeléséről.

Mert több szempontból is szükséges és indokolt a találkozás, az együttgondolkodás a perifériára szorult falvak és tanyák sanyarú sorsát, kiszolgáltatottságát, társadalmi leszakadását látva, ahol iszonyatosan felgyorsult és egyre több társadalmi csoportot ránt magával a szegénység, a kilátástalanság. Ma már a lakosság közel egyharmada él a létminimum alatt. A legnagyobb nyomor az ország legelmaradottabb régióinak kis falvaiban tapasztalható. Ha egy faluban megszűnik a vonatközlekedés, bezárják a postákat, iskolákat, nincsenek munkahelyek, a fiatalok mind elköltöznek, az idősek pedig ott maradnak egyedül a nyomorúságos nyugdíjukkal. Falvaink népessége az elmúlt 50 esztendő alatt a felére-negyedére csökkent. A munkaképes korú lakosság és az iskoláskorú gyerekek száma nem ritkán a tizedére-huszadára zsugorodott. Aki tud, menekül. De mi lesz a kisfalvakban meglévő, nem csekély nemzeti vagyonnal, műszaki infrastruktúrával, értékes emberi környezettel, az ez idáig mindig megújuló falvainkkal? Modern társadalmunkban a szülőföldhöz kötődés szerepe folyamatosan csökken és a mai ember számára a hely, a táj elveszítette a semmi mással fel nem cserélhető, konkrét valóságát. Nem jelent mást, mint egy érdekes idegenforgalmi látnivalót vagy még inkább egy kizsákmányolásra alkalmas területet, amely a gazdasági érdekeknek alárendelve tetszőlegesen mérhető, szabható, függetlenül a hely sajátosságaitól. Vannak települések, ahol a falubeli idősek már a temetőbe sem tudnak kimenni, mert a körülötte levő területet felvásárolták, körbekerítették és az egyetlen oda vezető utat lezárták. A szülőföld azonban az ott élőknek nemcsak munkahely és tulajdon, hanem megélhetés és élet.

Ma, amikor eltűnik a hagyományos falusi életforma, megszűnnek a faluközösségek, nő az elidegenedés, egymás ellen fordul az a fajta erő, ami egyébként közös együttműködésben kellene hogy megnyilvánuljon. Elfelejtjük, hogy a legfőbb érték az ember. De nem kizárólag maga az ember, hanem annak a hármas szintje, az egyén, a család és a közösség: a teljes ember! Ezért fontos, hogy saját életkilátásunk és életminőségünk érdekében higgyünk közösségeinkben, szilárd erkölcsi értékeinkben, abban, hogy milyen kiemelt fontossága van a bizalomnak, a családnak és a társas kapcsolatoknak. Ez a bizalom kell, hogy fokozott felelősséggé váljon napjainkban, amikor az egész emberiség léte kerül veszélybe. Amikor egyre hatásosabb technikával alakítjuk át bolygónkat, és a teljes globális bioszféra minket is éltető működése kerül veszélybe. Mert ahogy Vida Gábor professzor egyik Csütörtöki Iskolai előadásán összegezte: „Tévedés ne essék, nem a Föld vagy a bioszféra megmentése a cél. Feltehetőleg mindkettő túlélne egy efféle katasztrófát. A tét csupán az emberiség."

A Falufejlesztési Társaság Csütörtöki Iskolájának előadói és résztvevői ezt a közös felelősséget érzik át. Ez a magatartás segít bennünket abban, hogy elkezdjünk figyelni egymásra, és nem csupán arra, hogy mi történik a saját fejünkben. Amikor mindenki érzékeny a másik rezdülésére, és sikerül következetesen együtt beszélgetnünk, gondolkodnunk. Amikor kialakulhat a dialógusnak és a közös tudatosságnak az az élménye, hogy közös problémáinkból van kiút. Amikor mindnyájan félbeszakítjuk egyéni ambícióink megvalósítását, megkérdőjelezzük és megvizsgáljuk korábbi feltételezéseinket. Amikor mindnyájan a tudatosságnak ugyanabban az állapotában kerülünk, amikor a védekezés, a vélemények és nézeteltérések egész szerkezete omlik össze és hirtelen átváltozik a barátság, a részvétel és az együttgondolkodás egységévé.

Az *Országépítő* folyóirat most induló rovata ezeknek a beszélgetéseknek a szerkesztett változataiból indít sorozatot, megidézve a Csütörtöki Iskolák homálybogozásainak hangulatát, ahol Kemény Bertalan szellemiségét őrizve, megpróbáljuk visszaadni a kocsmai beszélgetések, a családi összejövetelek, a közügyek félelem nélküli megvitatatásának, az egymást megismerő, lélektől lélekig jutó meghitt beszélgetések becsületét.

Programsorozatunkat az Építész Továbbképző Kht. a szabadon választott akkreditált rendezvény kategóriába sorolta. A Falufejlesztési Társaság és a Magyar Építőművész Szövetség CSÜTÖRTÖKI ISKOLA közös programsorozatán eddig elhangzott előadások és beszélgetések:

2006 tavaszi félév • 03. 09. **Dr. Reischl Gábor:** *Tanulva tanítani* • 04. 13. **Puskás Ferenc:** *Uszkai kísérlet* • 05. 11. **Somogyi Győző:** *Az értelmiség kivonulása* • 06. 08. **Zaja Péter:** *Falusi iskolák*

2006 őszi félév • 09. 14. **Andrásfalvy Bertalan:** *A hagyomány, mint éltető erő* • 10. 12. A Terror Háza történésze: *1956 aktualitása* • 11. 09. **Bogár László:** *Lokális és globális* • 12. 07. **László Tamás:** *Ünnepeink visszafoglalása*

2007 tavaszi félév • 02. 01. **Lányi András/ Miklóssy Endre:** *Helyi demokrácia* • 03. 01. **Kemény Bertalan/Miklóssy Endre:** *Szolidaritás* • 04. 12. **Ertsey Attila:** *Ökoházak* • 05. 10. **Tanka Endre:** *A magyar földbirtokpolitika zsákutcája*

2007 őszi félév • 09. 13. **Ónodi Gábor:** *Alföldi tanyák* • 10. 18. **Dr. Szaló Péter:** *Vidékfejlesztés* • 11. 08. **Laposa József:** *Hegyközségek* • 2. 13. **Meggyesi Tamás:** *Szakrális terek*

2008 tavaszi félév • 02. 07. **Medgyasszay Péter/Novák Erzsébet:** *Vályogházak* • 03. 06. **Ángyán József:** *Környezetgazdálkodás* • 04. 03. **Choly Daróczy József:** *„Csontfehér pengék közt"* • 05. 15. **Sisa Béla:** *Népi építészeti emlékeink*

2008 őszi félév • 11. 11. **Grátz Antal:** *Élő népi építészet* • 10. 09. **Sebestyén József:** *Épített örökségünk védelme* • 11. 13. **Molnár V. József:** *Házépítés a régiségben* • 12. 11. **Jankovics Marcell:** *Szimbolikus gondolkodás*

2009 tavaszi félév • 01. 29. **Csányi Vilmos:** *Az emberi viselkedés az evolúció* • 03. 26. **Molnár V. József:** *Az emberélet szentsége* • 04. 23. **Dúll Andrea:** *Ember az infrastruktúrában* • 05. 21. **Kopp Mária:** *A magyar népesség életminősége*

2009 őszi félév • 09. 24. **Dr. Csatári Bálint:** *Tények és víziók* • 10. 22. **Molnár V. József:** *Kerek Isten fája* • 11. 19. **Borsos Balázs:** *A magyar népi kultúra területi tagolódása* • 12. 17. **Pataky Emőke:** *Őrzésmódok*

2010 tavaszi félév • 02. 04. **Szabó Gellért:** *Faluközösségek* • 03. 18. **Dr. Vida Gábor:** *A fenntarthatósági dilemma* • 04. 15. **Hegedűs Zsuzsa:** *Merre tovább Magyarország* • 05. 06. **Hetesi Zsolt:** *A felélt jövő*

Dr. Kopp Mária
A MAGYAR NÉP ÉLETMINŐSÉGE

Dr. Kopp Máriáról sokan tudják, hogy őt az ember, az ember személyisége érdekli. Orvosként és pszichológusként dolgozott hosszú ideig a Pszichiátriai Klinikán, míg 1993-ban megalapította a SOTE Magatartástudományi Intézetét, ami az orvostanhallgatóknak orvosi szociológiát, kommunikációt, orvosi antropológiát, orvosi pszichológiát, bioetikát és pszichoszomatikus orvoslást oktat. Ez teljesen új intézet, amelynek létrejöttét szinte a hallgatók harcolták ki, amikor a politikai változások idején a hallgatók harmada tagja volt az Egyetemi Tanácsnak és megszavaztatták, hogy ez az intézet létrejöjjön. Az intézet, amelynek alakulásától tudományos igazgatóhelyettese, rengeteg munkát jelent számára, többek között a pánikbetegség kognitív viselkedésterápiáját is itt vezették be, másodikként a világon. Most, amikor az Európai Unióban egyre komolyabb összegeket kívánnak szánni a lelki egészség fejlesztésére, régiónkból őt kértek fel, hogy a politikusoknak tömören írja le, hogy mi a legfontosabb tennivaló ezen a téren. Beszélgetésünk talán hozzájárul ahhoz, hogy világosabban lássuk az épített környezet szerepét a lelki egészség szempontjából.

Sokat gondolkodtam, hogy vajon mi köze a pszichológiának, a társadalmi kutatásoknak az építészethez. Az építészek között nagyon sokan nyitottak a közügyekre, a társadalom problémáira, így az ember és az emberi közösségekkel kapcsolatos, vizsgálatokra, ismeretekre is. De azért szeretném megnyugtatni, hogy a jelenlévők között nem mindenki építész vagy településtervező. A Csütörtöki Iskolánkon bárki részt vehet, aki a társadalom, a vidék problémái iránt érdeklődik.

Pedig a pályám kezdetén induló két vizsgálatom is nagyon szorosan kapcsolódik az építészethez, az épített

környezet minőségéhez. A legelső epidemiológiai vizsgálatom Tatabányán volt, ahol három aknát figyeltünk. Minden nap odamentünk és minden bányásznak vizsgáltuk az egészségi állapotát. Nagyon rossz állapotban voltak a bányászok, de engem sok minden más is érdekelt, sok minden mást is bevettem a kérdőívbe.

A három aknában azt vizsgáltuk, hogy mik az egészségi állapot háttértényezői, mivel függ össze. Tatabányán a bányászok akkoriban kifejezetten jómódúak voltak. Akkor épültek az új lakótelepek, de egy bányász, ha akarta, saját családi házat is nyugodtan tudott építeni valahol kint a domboldalon, és voltak, akik faluról jártak be dolgozni. A három közül az egyik egy nagyon demokratikusan szervezett akna volt, ahol az emberek büszkék voltak, hogy ott dolgozhatnak. Ők kerestek egyébként a legjobban. Itt megegyeztünk, hogy munkaidőben vesznek részt a vizsgálaton. A második egy bürokratikus munkahely volt, ahol mindenhol ki voltak írva mindenféle büntető és szégyen táblák (például a késésekkel). Ott munkaidőn kívül kötelezték a bányászokat, hogy vegyenek részt a vizsgálatokon. A harmadik egy falusias akna volt, fehérre meszelt házzal, muskátlival az ablakában, ahol látszólag szabadon jöttekmentek a bányászok.

A legegészségesebbek a demokratikus, jól kereső, jól működő aknában voltak az emberek. A második volt a bürokratikus, és a legrosszabb egészségi mutatói a harmadik aknában dolgozóknak voltak.

Milyen összefüggések voltak kimutathatók a lakóhellyel és a munkahellyel? Vizsgálták-e, hogy a három lakóhely-fajta, tehát a családi ház, a lakótelepi lakás, illetve a falusi környezet és a munkahely fajtája között milyen a kapcsolat?

Általában, ha önmagában csak a lakóhelyi környezetet nézzük, akkor a családi házban lakók voltak a legegészségesebbek. De ha megnéztük a lakóhely és a munkahely összefüggéseit, akkor volt olyan csoportja a bányászoknak, akik egészségesebbek voltak, ha a bürokratikus munkahelyen dolgoztak, mégpedig a lakótelepen lakók. Az *Ergonómiában* megírtuk, és szerintem ez nagyon izgalmas, hogy a családi házban lakó bányászok egészségi állapota kiugróan jobb volt, ha a demokratikus aknában dolgoztak. A lakótelepen élők közül viszont azok voltak egészségesebbek, akik a bürokratikus aknában dolgoztak. Mindez nagyon határozottan kimutatható volt. Vagyis az, hogy az emberek közül sokan nem nagyon szeretik a lakótelepeket, mégis sokaknak elfogadható, és sokan választják a rendezettebb körülményeket.

Mi volt a másik vizsgálat, ami a lakókörnyezettel hozható összefüggésbe?

A másikat Juhász Pál professzorral végeztük, két budapesti családorvos körzetében vizsgáltunk meg mindenkit. Az egyiket a Gutenberg tér körzetében, egy sűrűn beépített belvárosi környezetben, a másik a MÁV tisztviselőtelep volt, kis kétszintes házakkal és kis kertekkel. Külön vizsgáltuk a GYES-en lévő édesanyákat. Akkoriban sokat beszéltek a GYES-neurózis fogalmáról. Az érdekes az volt, hogy a Gutenberg tér környékén lakó GYES-en lévő édesanyák között volt a leggyakoribb az öngyilkossági gondolatok aránya minden más csoporthoz képest. Egészen megdöbbentő volt! Nagyon magas volt a depressziósok aránya is. A MÁV lakótelepen élő GYES-en lévő kismamák viszont lelkileg a legegészségesebbek voltak. Ez mutatja, hogy mekkora szerepe van az egészségben annak, hogy egy fiatal anya, aki otthon marad a kisgyermekével, ki tud menni egy kiskertbe és tud beszélgetni a szomszédokkal. Gondolom, erről az építészeknek nagy irodalmuk van. A mi területünkön ez akkoriban nagyon izgalmas és újszerű volt. Egyébként a későbbiekben ezeket a vizsgálatainkat megismételtük, és meg is jelentettük a *Mentálhigiénia – Pszichoszomatika* c. lapunkban. A lakóhelyi környezetre vonatkozó eredményeink a későbbiekben is hasonlók voltak.

Ezekben az epidemiológiai vizsgálatokban az izgalmas az, hogy egy ország lelki egészségi állapotát, mint egy természetes kísérleti szituációt is vizsgálhatják. Ezekből a vizsgálatokból az egész ország életminőségére vagy egyéb általános összefüggésekre is lehet következtetni, vagy a későbbi kutatások eredményeztek az egész országra kiható vizsgálati eredményeket? Mik jellemzik leginkább a magyar népesség életminőségét?

Nehéz volna másképp megállapítani, hogy egy ország egészsége és lelkiállapota hogyan változik. 1983-ban, 88-ban 95-ben, 2002-ben és 2006-ban végeztünk országos, reprezentatív felméréseket. Ez azt jelenti, hogy 83-ban 6000 embert vizsgáltunk, 88-ban 21 000 embert, 95-ben és 2002-ben 12 600-at és most fejeztük be a 2006-os követéses vizsgálatot 5000 emberrel, akik hozzájárultak 2002-ben, hogy újra felkeressük őket. Ezekben a felmérésekben védőnők mentek ki, általában egy órát beszélgettek az emberekkel és nagyon részletes pszichológiai, szociológiai és egészségre, életmódra vonatkozó kérdéseket tettek fel.

Már a 70-es évektől elindult egy nagyon súlyos egészségi rosszabbodás. A középkorú férfiak idő előtti halálozása hihetetlen magas nálunk. Annak a valószínűsége, hogy egy férfi ma Magyarországon megéri a 65. évét összességében 64%, de ez az érettségінél alacsonyabb végzettségűeknél 50% alatt van. 19 év a várható élettartam különbség a legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségű férfiak között! Azt vizsgáltuk, hogy mi lehet a magyarázata, hogy a férfiak ennyivel sérülékenyebbek. Végül is mindannyian meghalunk, de mitől halnak meg az emberek idő előtt. Ez a legsúlyosabb és legnehezebb kérdés, és hogy mi magyarázza, hogy ugyanezekben az évtizedekben a nőknek nem romlott ennyire az egészségi állapotuk.

Genetikailag is sérülékenyebbek a magyar férfiak, mint pl. az osztrákok? Ha jól tudom, a 60-as években jobbak voltak a mutatóink, mint az osztrákokéi. Mennyi most az európai átlag?

8–10 évvel tovább élnek a svédek, a svájciak élnek a legtovább. Magyarországon ez az átlag 69 év a férfiaknál, 77 év a nőknél. Ez valamennyit javult, de ezen belül nem javult a férfiak idő előtti halálozása. Ez nagyon tragikus jelenség. Ezt kezdtük vizsgálni, hogy ennek a hátterében milyen tényezők lehetnek. A legutolsó vizsgálatainkba már a Hofsede féle kulturális dimenziókat is bevettük, ő az IBM szociológusa. Mindenhol ahol van IBM üzem, Magyarországon is, fölvették ezeket a dimenziókat: individualizmus-kollektivizmus, a bizonytalanságkerülés-kockázatkeresés, az ún. maszkulin-feminin tulajdonságok, a hatalmi távolság és a jövő-orientáltság. (A jövő-orientáltság nem volt benne eredetileg, ezt a távol-keleti munkatársak tették bele.) Ebből Hofsede már leírta, hogy mik a magyarok jellemzői, de mi vagyunk az elsők, akik egy reprezentatív mintán, a teljes országban megnéztük ezeket a jellemzőket. Nem volt meglepő, de talán a korábbiakhoz képest is fokozottan kimutatható volt, hogy nagyon individualisták vagyunk. Ez azért érdekes, mert melyek a világ legindividuálisabb országai? Az Egyesült Államok, Anglia, Ausztrália, Hollandia és utána mi következünk. Az összes szomszédunk kollektivistább: a csehek, a lengyelek, a szlovákok, a németek. Egy kollektivista társadalomban meg lehet mondani, hogy mit várunk el és az emberek nagyjából azt is csinálják, hajlandók közösen megmozdulni. Egy individualista társadalomban mindenkinek van valami ötlete, mindenki próbál valamit kezdeni, nagyon kreatív, sokszínű a társadalom.

Kik a legkollektivistábbak?

A távol-keletiek. Ott egy ember feloldódik a közösségben, a közös sikerekben, ez az ő saját sikere is, át tudja élni. Ez a magyarázata annak is, hogy akkor, amikor a japánok a világon a legtovább élők társadalmává váltak – és ott is óriási átalakulások voltak –, nálunk ennyire romlottak, főleg a középkorú férfiak életkilátásai. A japán társadalomban az emberek úgy érzik, hogy a közösséghez tartózás számukra mindennél fontosabb. Ha sikeres a társadalom, akkor az ő életének is van értelme és célja.

Akkor meg miért nem olyan Magyarország, mint Hollandia vagy az Egyesült Államok? Az individualizmus nálunk miért nem jár ugyanolyan eredményekkel? Ugyanolyan individualisták vagyunk, mint mások és mégsem vagyunk olyan sikeresek.

Az individualista társadalmakban a demokratikus alapon működő önkéntes társulások remekül együttműködnek. Figyeljük meg, nálunk mindenki akar valamit, mindenki próbál valamit, de két ember, három párt, két egyesület sem képes egy területen együttműködni. Magyarországon az együttműködés hiánya tapasztalható. A másik fő jellemző, hogy az ún. anómia értékvesztett állapot ezekben az államokban kifejezetten alacsony. Az emberek úgy érzik, hogy vannak közös értékek, közös célok és lehet tervezni a jövőt és van egy nagyon erős közösségi nemzeti azonosságtudat. Ez nagyon fontos és alapvető tulajdonság. Nálunk viszont…

A közös nemzettudat nem áll ellentmondásban az individualista gondolkodással? Annak ellenére, hogy minden amerikai állampolgár más és más az afroamerikaitól kezdve a bevándorlókig, hihetetlen sokszínű nemzet, mégis át tudják élni a közös nemzettudatot, hogy mennyire büszkék a nemzetükre.

Ne felejtse el, hogy Amerikában az iskolákban minden reggel elmondják a gyerekek, hogy büszke vagyok arra, hogy az Egyesült Államok polgára vagyok. Nem tudom pontosan a szöveget, de minden áldott reggel a fekete gyerek és a magasabb rétegből jövő gyerek, a bevándorlók ezt mondják el, és kint van a zászló az amerikai házakon…

Tehát ez nem ellentmondás?

Egyáltalán nem, a hollandok is nagyon büszkék arra, hogy ők hollandok. A társadalmi tőke a bizalmat jelenti a társadalmon belül, a kölcsönösséget, a civil szervezetek erősségét. Azt, hogy egy építész bízhat a vállalkozókban, az társadalmi tőke. Szüleim azt mondták, hogy annak idején, ha egy mesterember ígért valamit, arra mérget vehettek, hogy betartja. Ma majdnem az a ritkaság, ha a mesterember betartja, amit ígért. Ma Magyarországon a társadalmi tőke foka nagyon alacsony, hiányoznak a közös értékek.

Leginkább a mostani válság mutatta meg, hogy ez a fajta bizalom micsoda gazdasági előny. Miközben állandóan arról hallunk, hogy válság van a világban, bebizonyosodik, hogy a pénztőke nem biztos alapja az emberiségnek.

Épp ideje, hogy rájöjjünk, hogy a társadalmi tőkét, a bizalmat, a kölcsönösséget, a civil szervezeteket, környezetvédelmi egyesületeket kell fejleszteni, hogy ez a valódi fejlődés alapja és nem csupán a GDP növekedés. A megdöbbentő, hogy az anómia mutatók – ami a jövőkép hiányát, a közös értékek hiányát jelentetik – elképesztően rosszak. Andorka Rudolf vizsgálta ezt a 90-es évek előtt, már akkor is nagyon jellemző volt Magyarországon az anómia magas aránya. Már akkor elkezdődött, illetve kialakult a korai egészségromlás. Mindennek hátterében a legfontosabb a tartós, krónikus stressz állapota. Úgy tűnik, és a vizsgálataink egyértelműen bizonyítják, hogy ez a férfiakat jobban megviseli: ha nincs társadalmi jövőkép, nincsenek társadalmi közös értékek, hogy nem lehet bízni általában az emberekben. A

férfiak idő előtti halálozásában a követéses vizsgálat szerint ennek nagyon komoly szerepe van. Úgy tűnik, hogy mi nők inkább a családdal, a barátokkal foglalkozunk, a közvetlen kapcsolatok fontosabbak a nők értékrendjében és ebben nincs akkora változás. A közös értékek a nőknek is fontosak, de ez nem volt kimutatható az idő előtti halálozás hátterében.

Míg Svédországban vagy Hollandiában kb. az emberek 30%-a mond ilyet, hogy „legbiztosabb nem bízni senkiben", „senki se törődik azzal, hogy mi történik a másikkal", „hogy az emberek általában aljasok, önzők és ki akarják használni a másikat", addig Magyarországon ennek az aránya a 2007-i felmérések szerint 70–80%. Olyan társadalomban élünk, ahol az emberek túlnyomó többsége úgy érzi, hogy a társadalom ennyire ellenséges és nem lehet másokban bízni.

Ez tehát egy individualista társadalomban azt eredményezi, hogy az emberek kreativitása egymás ellen irányul, egymás ellen fordul az az erő, ami egyébként az együttműködésben nyilvánulhatna meg?

Igen, és van még egy tulajdonság, ami legfőbb jellemzője ma a magyar társadalomnak, és ez egyáltalán nem volt így a korábbiakban, a Hofstede-féle vizsgálatokban. A legmagasabb értékű a bizonytalanságkerülés. Ennek a legmagasabb értéket adták az emberek, majdnem 100%-ot, és ez a szorongásos állapotot jelzi. A mai magyar társadalom a leginkább szorongásos társadalom egész Európában. Ez elég megdöbbentő! Ennek ellentéte a kockázatkeresés. Az egész világon a leginkább kockázatkereső társadalom Amerika. Pont most írt erről Hofstede egy tanulmányt, Amerika a legkevésbé jövőorientált társadalom is. Nyakra-főre vették fel a kölcsönöket, hogy majd csak lesz valahogy. Ez tehát olyan társadalom, amely individualista, kockázatkereső, de nem jövőorientált.

A jövőorientáltság szempontjából a magyar társadalom nem áll a legroszszabb helyen. Nem állunk túl jól, de nem vagyunk a legrosszabb helyen sem. Pár hete volt Magyarországon Hofsede professzor a Tudományos Akadémián, megkérdeztem tőle, hogy mivel magyarázza ezt a nagyon magas bizonytalanságkerülést, és hogy ez ennyire emelkedett az utóbbi években. Mit gondolnak mit mondott? Mitől ennyire szorongók, beszorítottak az emberek Magyarországon?

Azt mondta, hogy ez azzal függ össze, hogy egy országban milyen a jogbizonytalanság. Egészen megdöbbentem, mert ez tényleg így van. Gondoljunk bele, most kellett leadni az adóbevallásokat és nekem minden vállalkozó barátom azt mondja, hogy nem lehet áttekinteni egy vállalkozónak azt, hogy mik az elvárások és ráadásul azok is folyton változnak. Nálunk az egészségügyben az utóbbi években mindent örökké változtatnak! Azt, hogy mit várnak el az orvosoktól, hogy mikor és hogy lehet gyógyszert felírni és még sorolhatnám a számtalan változó előírást. Aki lelkiismeretes, ezeket egyszerűen nem képes betartani, de nem is lehet áttekinteni a szabályokat.

Hát még ha ismerné az építéshatósági munkát. Itt micsoda rejtelmek vannak a jogbiztonság terén.

Ha az állatokat beszorítják és nem tudnak kimenekülni – az állatoknál vannak ilyen vizsgálatok – elkezdik marni egymást, egymásnak ugranak és ez szörnyű. Az emberi társadalom is így reagál. Tekinthetjük ezt természetes reakciónak, védekezési mechanizmusnak, hogy az ember, ha ilyen helyzetbe kerül, ha ennyire áttekinthetetlen a jogrend, akkor ösztönösen szabálytalanul intézi az ügyeket, mert az megoldást jelent. Az ország számára ez katasztrófa, de az egyén számára ez nagyon is elképzelhető. Még Andorka Rudolf írta le, hogy az anómia kérdések között van egy olyan, hogy az ember rákényszerül, hogy bizonyos törvényeket, szabályokat áthágjon. Ha nincsenek közös értékek, ha nem lehet bízni az emberekben, akkor az egyén ösztönösen is rákényszerül arra, hogy megszegjen törvényeket, szabályokat. Ez ilyen helyzetben egészségvédő mechanizmus. A követéses vizsgálataink is kimutatják, hogy ez az egy anómia változó Magyarországon bizonyos alkalmazkodó képesség megnyilvánulása. Megkeressük a kiskapukat és megpróbálunk túlélni.

Ami a legizgalmasabb jelenségek egyike – összehasonlítva a többi EU ország vizsgálati eredményeivel –, hogy nincs még egy ország, ahol ekkora az eltérés az elvárt értékek és a valóság megélése között. Nálunk óriási az eltérés. Egy nemzetközi értékfelmérés szerint, Magyarországon az emberek 86%-a azt mondja, hogy nem szabad adót csalni, miközben 90% azt mondja, hogy az emberek adót csalnak. A mi vizsgálatainkban 80–90% mondja azt, hogy az emberek általában rákényszerülnek arra, hogy bizonyos törvényeket, szabályokat áthágjanak. Az emberek szeretnének jogkövető módon élni, de egyszerűen úgy élik meg a mai helyzetet, hogy ez nem lehetséges. A férfiak, úgy tűnik, sokkal érzékenyebbek ezekre a problémákra, az általános társadalmi rossz közérzetre, és ebbe inkább belehalnak. Persze ez a nőket is megviseli. 2002-ben akiket megvizsgáltunk, azoktól megkérdeztük, hogy ki járul hozzá, hogy újra felkeressük 2006-ban. Megnéztük, hogy a 40–69 éves korosztályból kik haltak meg. A férfiak közül 8,8% halt meg a négy év alatt, ami nagyon magas arány. A nők közül 3,5%. Azt néztük, hogy mik voltak ennek az egyértelmű előjelzői. Nem eretnekség, most már nemzetközi lapokban is le tudtam írni, hogy ugyan a dohányzás egyértelműen veszélyes rizikófaktor, de távolról sem olyan fontos, mint a társadalmi hatások.

Mely rizikófaktorok a legveszélyesebbek? Mibe halnak bele a férfiak? Az ivásba?

Az alkoholnak kétirányú hatása van, a kis mennyiségű vörösbor kardiológiai (szív- érrendszeri) betegségek esetében kimondottan védőfaktor.

A legveszélyesebbek a tartós stresszhelyzetek. Próbálom, de nagyon nehéz elfogadtatni az orvostársadalommal Magyarországon, hogy mennyire fontos tényező a stressz. Pedig Selye János, aki először írta le a stressz fogalmát, magyar volt. A lényeg az, hogy ő is azt mondta, hogy „a stressz az élet sója". A stressz nem mindig veszélyes, hanem szükséges is. A kihívások, az új helyzetek nélkül nem fejlődnénk. A stressz első szakasza, amikor az ember felkészül egy új helyzetre és megpróbálja megoldani, úgy érzi, hogy sikerül neki, ez nagyon kell a fejlődéshez. Kár, hogy ilyen helyzeteket, szerepjátékokat a gyerekeink ma nem tanulnak meg igazán. Talán falun, ott valamennyire még mozognak. A városi gyerekeket viszik, mint egy csomagot, egyik helyről a másikra. Sporttal próbáljuk a természetes mozgást megadni nekik. Én tanyán nőttem fel a történelem viharai következtében, és 3 km-t gyalogoltam az iskolába. Szerintem nagyon jót tett nekem, hogy kútról húztam a vizet, télen is ki kellett menni a budira, mert az kint volt valahol a világ végén. Az ember ezekből az élethelyzetekből tanulja meg azt, hogy hogyan lehet megküzdeni a nehézségekkel. Ma az embereknek a fizikai stresszel való megbirkózási képessége sokkal gyengébb.

A stresszel való megbirkózás szempontjából a hosszú ideig agyonkényeztetett egy szem gyerek a legveszélyeztetettebb, aki túl van kímélve, aki nem ismeri a nehézségeket. A klinikán sok öngyilkossági kísérlet után hozzánk került fiatallal találkoztam. Elképesztő dolgokért kíséreltek meg öngyilkosságot! Az ember nem is tudja elképzelni! Már az is ok lehetett, ha nem jött el a randira a barátja. De az is nagyon lényeges, hogy mitől alakul ki valakiben a krónikus stresszállapot. Ugyanis a stressz második szakasza az ellenállás, hogy az ember megtanulja, hogy ugyanazzal a nehézséggel újra és újra már sokkal könnyebben megbirkózik. Ez is szükséges, hiszen nem fejlődnénk enélkül. A harmadik szakasz, amely viszont már nagyon veszélyes: a tartós stresszhelyzet, amikor az ember úgy érzi, hogy akármit csinál, úgysem fog sikerülni, úgysem tudja megoldani a nehéz helyzeteket. Ezt nevezzük a tanult tehetetlenség állapotának. Mikor valaki a munkahelyi, családi, társadalmi problémák miatt úgy érzi, hogy úgysem tud ezzel mit kezdeni. Az embereknél az is nagyon veszélyes dolog, ha a jövőben bekövetkezhető problémákat is ugyanolyan stresszként éljük meg, mint a valódi stresszt. Például, amikor valaki állandóan azon gondolkodik, hogy mondjuk a gyerekének nem tud majd lakást venni, vagy azon, hogy nem tetszik neki a politikai helyzet és változtatni szeretne rajta és nem tud ellene semmit csinálni. Ha az ember tud valamit tenni, az már jó. De ha folyamatosan rágódik valamin, ami vagy bekövetkezik, vagy nem, amire nem tud igazán hatni, akkor az állandó stresszállapotot jelent. Erre bizony az ember nagyon is hajlamos. Tehát összességében ez a krónikus stresszállapot. Nézzük, hogy vajon Selye laboratóriumában mi történt az állatokkal a tartós stressz állapotában. Mindegyik elpusztult. Jeges vízben kellett úszniuk vagy áramütés érte őket, minden egyes állatnak vagy megállt a szíve vagy kilukadt a gyomra és összeomlott az immunrendszere. Az ember ugyanúgy belehal a tartós stresszhelyzetbe, mint a kísérleti patkányok, csak másfajta stressz ér minket. Ez az, amit az orvostársadalom egyelőre nem hajlandó elfogadni, hogy ettől megbetegszenek és meghalhatnak az emberek.

Konkrétan melyek ezek a helyzetek, amelyek ilyen állapotba hozhatják a középkorú férfiakat?

A hagyományos tényezők között a fizikai mozgás hihetetlenül komoly gyógyfaktor a krónikus stressz állapota, tehát a depresszió ellen is.

Mennyire depressziós a társadalmunk?

Több nemzetközi közleményben is leírtam és el is fogadják nagyjából, hogy a depressziós tünet-együttes a krónikus stresszállapot legjobb mérőeszköze. Tehát, ha egy ország népességét nézzük, akkor azok a tünetek, hogy valaki hajnalban felébred, nem tud aludni, kínzó gondolatai vannak és úgy érzi, hogy semmilyen munkát nem tud elvégezni, hogy elvesztette minden érdeklődését mások iránt, ez a tünetegyüttes jelenti a depressziós állapotot és ez nagyon komoly veszélyeztető tényező, önmagában is.

De hogy depressziós nép-e a magyar vagy sem? Mindig tiltakozom ellene, vizsgálataink során mindig ugyanazzal a kérdőívvel, depressziós skálával vizsgáltuk az embereket és nagyon komolyan változik a depresszsiós állapot. Tud emelkedni és tud csökkenni és igazából nem a mi vizsgálataink, hanem mások mutatták ki, hogy magyarokra nem a depresszió a jellemző.

Hanem mi?

A szélsőséges állapotok. Bipoláris típusnak vagy ciklotim típusnak nevezik azt, aki hajlamos nagyon lelkesedni és nagyon el tud keseredni. Művészek, tudósok között ez nagyon gyakori és összefügg az individualizmussal meg a sokszínűséggel. Gondoljunk bele, hogy mondjuk az 56-os forradalom csodálatos esemény volt, az egész ország hihetetlenül lelkesült állapotban volt. Szerintem akkor még a párttagok többsége is egyetértett. Ehhez hasonló volt a romániai forradalom idején is, amikor segíteni próbált az egész ország, vagy a nagy árvizek idején. Ha van igazi közös cél, akkor az emberek Magyarországon nagyon tudnak lelkesedni és mindent odaadnak. Viszont most nagyon magasak a depresszió arányok és folyamatosan emelkedtek. 1988 és 1995 között nagyon nőtt a depresszió arány, 1995 és 2002 között megállt az emelkedés, tehát nem nőtt tovább és most 2002 és 2006 között a feltétlenül kezelésre szoruló depressziósok aránya 13%-ról

majdnem 20%-ra emelkedett. Már majdnem minden ötödik ember Magyarországon kezelésre szorulóan depressziós lelkiállapotban van. A depressziósok túlnyomó többségét nem kezelik. Azoknak a férfiaknak, akik meghaltak négy éven belül, 24%-a, tehát minden negyedik, súlyosan depressziós volt, de csak 6%-ukat kezelték. Ma Magyarországon, főleg a férfiak, ha depressziósok, nem kerülnek orvoshoz, pszichológushoz.

A férfiak megpróbálják alkohollal oldani a feszültséget, mert az átmenetileg tényleg segít, de hosszabb távon nem megoldás.

A férfi depresszió külön jellemzője, ha valaki korábban békés, szelíd ember volt és egyszeriben agresszívvá válik. Az is megnyilvánulása a depressziónak, hogy a belső feszültség a környezete felé tör ki. Összességében minden harmadik ember szenved már olyan fokú depresszióban Magyarországon, ami csökkenti a munkaképességét. A férfiak 18%-a kezelésre szorulna, de nincs erre hálózat. Nem is értem, elképesztő, hogy miközben Magyarországon ilyen a helyzet és az Európai Unió, a WHO, mindenki azt mondja, hogy ezzel komolyan foglalkozni kellene, akkor bezárják a Lipótot és gyakorlatilag az összes olyan ambulanciát, ahol ingyen kezelték a pszichiátriai tünetekkel, problémákkal hozzájuk forduló betegeket. Arra akarják rákényszeríteni az embereket, hogy menjenek magánorvosokhoz vagy magán-pszichológusokhoz, amit a gazdagok meg tudnak fizetni, de a legtöbb ember, akinek szüksége van rá, nem.

Mi védi meg a férfiakat?

Az a férfi, akinek felesége van és jó házasságban él, ötször kisebb valószínűséggel hal meg 69 éves kora előtt. Tehát a jó feleség, a jó házasság nagyon komoly védőfaktor. Akiknek jó a kapcsolatuk, kevésbé dohányoznak és isznak, egészségesebben élnek, ez összességében ötszörös védelmet jelent. (Igaz, egy rizikófaktorral roszszabb helyzetben vannak, akik jó házasságban élnek: az elhízás szempontjából.) A férfiaknak nagyon fontos a házasság. Érdekes, a nőknek nem annyira, jobban meg tudnak lenni házastárs nélkül.

A nők számára mi a legfontosabb?

Általában a jó kapcsolatok. A nők egyik társas kapcsolatuknak a zavarát vagy problémáját ellensúlyozni tudják egy másikkal. Azok a nők, akik azt mondták, hogy minden kapcsolatuk nagyon rossz, azok hétszeres valószínűséggel haltak meg 69 éves koruk előtt, de akinek van olyan kapcsolata, lehet gyerek, barátnő, munkatárs, ami nagyon fontos számára, az őt nagyon komolyan megvédi. Ezért van az is, hogy a nők idősebb korban általában a magányt jobban el tudják viselni. Végeredményben a férfiak számára sokkal fontosabb védőfaktor a házasság, bár a nőknek is fontos. Ha egy férfinak van gyereke és jó a kapcsolata a gyerekével, az négyszeres védettséget jelent, akkor is, ha minden rizikófaktor szerint kontrolláljuk az adatokat. Sokszor a középkorú férfiaknak fontosabb a gyerekkel való jó kapcsolat, mint a nők számára. Persze egy fiatal anya nagyon szoros kapcsolatban van a gyerekével. Hasonló analógiát találtam az állatvilágban. Leírták, hogy azok a majmok, ahol állandóan harcolnak a dominancia sorrendért, a hímek ugyanolyan hamar elpusztulnak, ugyanúgy elmeszesednek a koronáriáik, mint az emberférfiaké nálunk Magyarországon. De ha az emberszabású majom sokat játszik a kölykeivel, az komolyan megvédi. Tehát sokkal tovább élnek azok a majmok, amelyek játszanak a kölykeikkel. A gyermekkel és a házastárssal való jó kapcsolat sokkal komolyabb védőfaktor, mint ha valaki nem dohányzik.

A férfiak számára még nagyon komoly védőfaktor a munka. Nyilván nekünk, nőknek is fontos a munka, de a munkahelyi bizonytalanság a férfiakat nagyon súlyosan károsítja. Ki lehet számítani, hogy mennyi plusz halált jelent a munkahelyi bizonytalanság, amiben ma az emberek többsége él. A férfiaknál tudtuk kimutatni, hogy az általános társadalmi értékvesztés, bizalmatlanság, az anómiás állapot önálló stresszfaktor, amitől a halálozás megnő. Nyilván arról lehet szó, hogy nekünk nőknek a közvetlen kapcsolataink fontosabbak és az értékrendünk más. Azt szoktam mondani ennek alapján, hogy a férfiak tanulhatnának a nők értékrendjéből és ne a nők akarjanak olyanok lenni, mint a férfiak.

Vajon mi védi a nőket?

A nők értékrendjében nagyon sok minden fontos. Ha belegondolok, én nagyon sokat dolgozom, de hazafelé menet már azon gondolkodom, hogy mit fogok főzni, vagy hogy mit csinálnak az unokáim.

A férfiaknál még az anyagi siker vagy lemaradás is nagyon súlyos veszélyeztető faktor.

Mi, nők is ludasak vagyunk abban, hogy a jó kocsi, a jó anyagi helyzet a férfiak értékmérője. Egyértelműen kimutatható volt a vizsgálatainkból, mikor védi ilyen szempontból a férfit a párja vagy akár a lánygyermeke is. Ha nem rágja a fülét, hogy „lám a szomszédnak jobb kocsija van", hogy „többet tudnak utazni", hogy „jobb helyzetben vannak". Most az utolsó vizsgálatunkba be is vettünk házaspárokat. Külső és belső értékeket vizsgáltunk. Kiderült, hogy a belső értékek fontosabb egészségvédők, a harmónia, a jó kapcsolat, mint a külsők, a siker, az anyagi helyzet, a jó megjelenés. Ezek is fontosak, csak sorrendben a belsők fontosabbak. Valójában a férfiak úgy érzik, hogy ők a felelősek Magyarországon a családok helyzetéért. Én ezt nagyon igazságtalannak érzem a férfiakkal szemben. Vannak feminin és maszkulin társadalmak. A maszkulin társadalom az, ahol erős a rivalizálás, a versengés, ahol a dominancia sorrend nagyon fontos, és ahol nagyok a nemek közötti eltérések, ahol egész mást várnak el már kisgyerek kortól egy fiútól és egy lánytól. A feminin társadalmat úgy határozta meg Hofstede, hogy a belső értékek a fontosak, a női értékek, az összetartozás, a harmónia, és kicsik a nemi szerepek közötti eltérések.

Melyek a legfemininebb társadalmak?

Hofstede szerint a legmaszkulinabb társadalom a japán. (Hallottam, hogy a japán orvosnők pl. a laborban mosogathatnak, kb. ilyen szerepük van.) A legfemininebbek a skandináv országok és Hollandia. Hollandia nagyon individualista, de nagyon kicsik a nemi elvárások közötti különbségek és a férfiak is megengedhetik maguknak, hogy gyöngédek, kedvesek legyenek. A férfiaktól nem várják el, hogy ő legyen a családfenntartó, nem várják el, hogy a külső világban, a harcban erős legyen. A magyar társadalom erősen maszkulin. Van egy kis változás a fiataloknál, de azért maszkulin a társadalom. Itt a férfiak is azt várják el maguktól, hogy előrejussanak. Sok férfi a kocsijával méri saját értékét. Rá is kérdeztünk erre. Érdekes, hogy mennyire megjelenik a külső státusz egy kocsiban ma Magyarországon. Illetve aki nem azon méri, az nagyon szerencsés, mert az nem vesz részt a dominanciaharcban. De a nők is ezt várják el általában a férfiaktól. Ez a fogyasztói társadalom lényege, hogy egy ember a saját értékét az anyagi javakon méri, és azt hiszi, hogy attól lesz boldogabb. A fogyasztói társadalom természetrajza a fogyasztói ideál: ha meguntam a kocsimat, lecserélem egy jobbra, ha meguntam a nőmet, lecserélem egy jobbra. Egy ilyen életben mindig van jobb. És nincs egy másik személy, aki mindennél fontosabb!

Tehát a nő a férfi számára a legkomolyabb védőfaktor és a legsúlyosabb veszélyeztető tényező is. Nem kellene a hölgyeket megkérni, hogy mentsék meg a középkorú férfiakat?

Már sokszor elmondtam a finn férfiak példáját. Finnországban az 1960-as években ugyanilyen rosszak voltak a mutatók, és akkor a finn nők kimentek az Egészségügyi Minisztérium elé tüntetni: „segítsétek, hogy megmentsük a finn férfiakat, mert nem akarunk özveggyé válni". Magyarország az özvegyek országa. A finn nők hihetetlen eredményeket értek el, és nagyon rövid idő alatt.

Milyen módszerekkel?

Észak Karéliában indították ezt a programot, ott volt a legsúlyosabb a helyzet. Magyarországon is nagy különbségek vannak a régiók között. A lényeg a társadalmi tőke erősítése volt. Elég sok pénzt szántak erre. Mindenhol megszervezték, minden kis faluban mindenkit mozgósítottak, aki ott részt vett a közéletben. Civil szervezetek, önkormányzatok, egyházak, orvosok, mindenki számított. Összefogtak és azt figyelték, hogy egy közösségben mikor kezd valaki lecsúszni, kezd-e valaki olyan helyzetbe kerülni, amikor már veszélyeztetett, és akkor összefogtak. Kidolgoztak millió módszert arra, hogyan lehet azt az embert visszahozni a társadalomba. Gondoljunk bele, látja az ember a Balaton-felvidéken, hogy isznak és hogy csúsznak lefelé az emberek, mert nincs munkájuk. Erre kellene ma Magyarországon módszereket kidolgozni. Kitalálni, hogy mit tud csinálni az ember, ott helyben. Mindenki álljon oda mellé. Ez a helyi szerveződés. Ez volt a titka a finn nőknek. Hihetetlen eredményeket értek el ugyanolyan rossz helyzetből, mint amilyen most van nálunk. Az egyik legjobb mutatókkal rendelkező országgá váltak néhány év alatt.

Mi itt hiába mentünk volna az Egészségügyi Minisztérium elé, bármit is mondani, senki sem figyelt volna ránk!

Pedig meg kell oldani, hogy ott helyben tudjon valami értelmes dolgot csinálni az ember. Mert hiába próbál összefogni az egész falu, ha látják, hogy valaki alkoholistává kezd válni, de nem tud napközben máshova elmenni, csak a helyi kocsmába. Mert ott legalább együtt vannak és szeretik egymást, mikor jól leisszák magukat, mert nincs munkahelyük. A foglalkoztatást nagyon nehéz pénz nélkül megoldani. Az is biztos, hogy mindezt tétlenül nézni bűn. Mert sok mindent lehetne csinálni még pénz nélkül is: pl. az idősek és a fiatalok segítsenek egymásnak. Finnországban erre kidolgoztak mintákat. Sőt a társadalmi tőke erősítéséhez nem is igazán pénz kell. A legfontosabb, hogy a bizalom erősödjön, hogy pozitív jövőképe legyen az embereknek, hogy egyáltalán a társas kapcsolatok normalizálódjanak. Egy kapcsolatban nagyon sokat számít a másik pozitív visszajelzése, hogy valaki mennyire ismeri el a másikat. Hogy mennyire mutatjuk ki, hogy a másik mennyire fontos számunkra. Ez pedig alapvetően nem pénz kérdése.

Milyen magatartást kell követnünk vagy megtanulnunk, hogy kiegyensúlyozottnak, boldognak, elégedettnek és pozitívnak érezzük magunkat?

Az ember társadalmi lény. Az embernek szüksége van a közösségre, a közösséghez tartozás alapvető igényünk. Amikor beáramlottak a falvakból az emberek a városokba és gyökértelenné váltak, egyszeriben megnőtt az öngyilkosságok száma, a lelki zavarok gyakorisága, kialakult az anómiás állapot. Viszont a fogyasztói társadalom mit képvisel? Azt, hogy a magányosan szorongó emberekből legyen minél több, mert azt lehet manipulálni. A magányosan szorongó ember bámulja a tévét és ha meglát egy új reklámot, rohan és megveszi az új hajfestéket vagy cipőt, mert azt hiszi, hogy attól lesz boldog. Sajnos emögött óriási érdekek állnak.

Miért nem azzal foglalkozik igazából a szociálpszichiátria, illetve az orvostudomány, hogy az emberi személy kifejeződhessen, hogy embernek való, emberhez méltó életet tudjon élni?

A pszichológia korábban nem foglalkozott a boldogsággal. A boldogság a pszichológiai szótárakban nem szerepelt, csak a filozófusok foglalkoztak

vele. Most már az ún. pozitív pszichológia nagyon fejlődő irányzat. Csíkszentmihályi Mihály könyveit nyilván sokan olvasták, ő ennek az egyik megalapozója, mondhatni a legismertebb pszichológus ma a világon. Nagyon örülök, hogy mi is bevettük az élet értelmének kérdéseit a legutóbbi nemzetközi vizsgálatunkba, pedig nagyon sok kollégám tiltakozott ellene. Olyan kérdések vannak benne, hogy: *„az életem egy nagyobb terv része", „az életemnek van értelme és célja", „meg tudok-e bocsátani magamnak és másoknak".*

Kiderült, hogy ezek a kérdések az egészség nagyon komoly előrejelzői. Szoros kapcsolatban vannak a vallásossággal, de nem teljesen azonosak vele. Vannak magukat vallásosnak mondó emberek, akik nem hisznek az élet értelmében és kevésbé védettek. A rendszeres vallásgyakorlás, a vallásosság nagyon komoly védőfaktor, lelki egészségvédő. De a legfontosabb az ember boldogsága szempontjából az élet értelmébe vetett hit.

A VÁNDORISKOLA FÉLÉVES MUNKÁJÁRÓL

„Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige."
János 1:1

„Kezdetben teremté Isten az eget és földet."
Mózes 1:1

„Teremté (…) az Isten az embert az ő képére (…) férfiúvá és asszonnyá teremté őket."
Mózes 1:27

„És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá."
Mózes 1:28

Birodalmunk alá hajtani a Földet, annyit jelent, mint művelni azt, és gazdálkodni az erőforrásaival. Mi ebben az építész feladata? Erről szólt ez a félév. Ha eltekintek az előzetes vitáktól és a közösen elvégzett munkára összpontosítok, akkor a következőkben felsorolt eredményekről számolhatok be 2010. tavaszi szemeszterével kapcsolatosan:

1. Szilágyi Szabolcs, ifjú vándor a Kós Károly Egyesülés rácalmási konferenciáján felvetette, hogy ha Pécs 2010-ben Európa Kulturális Fővárosa, akkor az Egyesülésnek, és vele együtt a Vándoriskolának is ott a helye. A kezdeményezéshez lelkesen kapcsolódott több vándoriskolás is, akik közül két nevet emelnék ki. Varjasy Anikó, aki éppen Dévényi Sándor mesternél tanult, a helyszíni szervezés és a pályázat-előkészítés irányítója lett, míg Tóth Péter, mestermunkáját készítő vándor a pályázat célkitűzéseinek összegyűjtésében és megfogalmazásában segítette az ötletgazdát. Közös munkájuk eredményeképpen többségünket megmozgató pályázattal tudtuk kezdeni a félévet. A pályamunkák bemutatása megérdemelne egy külön írást. Itt csak a résztvevők listáját áll módomban közölni:

Borbás Péter, Csóka Balázs, Dárdai Balázs, Dénes Albert, Füzes András, Kovács Pál, Madár Ivett- Mike Diána alkotta csapat, Mezei Zsófia, Nemes Dávid, Szakos Hajnal, Szilágyi Szabolcs, Tóth Péter, Varjasy Anikó adott be pályázatot.

Szakos Hajnal, ifjú vándor terve kapta a résztvevőkből alakult zsűri legtöbb szavazatát. A győztes pályamű olyan pihenőalkalmatosság, amely a pécsi Barbakán kertben két sétáló utat köt össze, és körülölel egy mandulafát, amit az utcabútor megépítésekor lehet kiültetni. A győztes tervet – a visegrádi táborok mintájára – kalákában akarjuk megépíteni.

2. Két éve útjára indult egy kezdeményezés, amely a kéthetente péntekenként működő vándoriskolai műhely tematikájának új rendszerbe szervezését célozta meg. A rendszer lényege, hogy a Vándoriskola hat féléve során folyó műhelymunkát hat témakör köré csoportosítjuk, mely témakörök nélkülözhetetlenek egy ma hazánkban szakmáját gyakorló építész tervező számára.

A tematikát melynek fő címei alább olvashatók, a következő konzultációs testület hozta létre 2008. elején: Csernyus Lőrinc, Erhardt Gábor, Kováts Ábel, Terdik Bálint, Tóth Péter, Török Ádám

- Kárpát-medence
- Kelet – Közép – Nyugat – Lét- és térelméleti összefüggések
- Organikus építészeti törekvések
- Ökologikus építészet
- Modern építészet
- Kortárs építészeti tendenciák

Ebben a félévben tehát az ökologikus építészet mibenlétét tanulmányoztuk. Az alapfogalmak tisztázása, valamint az alapvető ökologikus törekvések és társadalmi szervezetek megemlítése után építészeti válaszokat és részletmegoldásokat vizsgáltunk meg. A válaszokat a táj, a település és az épület léptékében is kerestük. Ennek a széles spektrumnak az áttekintése közben a település-, a kert- és a háztervezésen kívül elkalandoztunk a gazdálkodás területére is, ami szintén fontos tényezője a tájalakításnak.

Jelen írás végén olvasható témamegjelölésekből és irodalomjegyzékből pontosabb képet lehet kapni a pénteki találkozóinkról.

3. Dénes Albert, vándor kezdeményezésére elindítottunk egy reggeli előadássorozatot, melynek segítségével jobban megismerhetjük egymást és mestereinket. Ebben a félévben vándoriskolások mutatkoztak be. Terveiket és vándorhelyeiken szerzett tapasztalataikat, élményeiket hozták el a hallgatóságnak. A beszélgetésekre minden bemutatkozó elhozta és körbeadta vándorkönyvét, így segítve új erőre kapni egy, a kezdetektől meglévő hagyományt.

4. A MAKONA irodaház és a Magyar Művészeti Akadémia közös kertjében javításokat végeztünk a kerti, kényelmet szolgáló fűzépítményen. Az eszközöket és a technikai feltételeket Böröcz István (Opeion) és a Pagony Iroda biztosította számunkra. A résztvevőket étellel, itallal, jó szóval Kováts Flórián, a Magyar Művészeti Akadémia titkára és munkatársai, valamint Zsigmond Ágnes és Zsigmond László mesterek látták el. Az előkészítésben Kovács Pál és Lukács Árpád vettek részt. Építeni a következő csapat jött el: Donkó Ádám, Kis Kálmán, Lukács Árpád, Madár Ivett, Szilágyi Szabolcs, Török Ádám

5. Csóka Balázs, ifjú vándor kitartó munkájának köszönhetően a közelmúltban történtekről is lehet már olvasni a vándoriskola honlapján. (www.vandoriskola.hu)

6. A szemesztert egy kirándulássorozattal zártuk, közelebb kerülve a biogazdálkodás és a biodinamikus mezőgazdaság gyakorlatának megértéséhez. Az események bemutatásában Borbás Péter, Kovács Pál és Madár Ivett fényképei segítenek. A kirándulások megszervezésében Dobrosi Tamás, Kováts Ábel, Terdik Bálint, Tóth Márton és Török Ádám vettek részt.

7. A félév lebonyolításában előadóként vagy szervezőként Csernyus Lőrinc, Dévényi Sándor, Ekler Károly, Ertsey Attila és Herczeg Ágnes mesterek vettek részt. Meghívott előadóink voltak: Dr. Kuba Gellért, Dr. Lányi Erzsébet, Medgyasszay Péter, Páricsy Zoltán és Dr. Zöld András.

A félév tematikáját a következő konzultációs testület állította össze az előadók segítségével: Csernyus Lőrinc, Dénes Albert, Erhardt Gábor, Kováts Ábel, Terdik Bálint, Török Ádám

Mindenkinek köszönöm, hogy részt vállalt a közös munkából!

Budapest, 2010. június

Rüll Tamás, vándor

2010. tavasz
ÖKOLOGIKUS ÉPÍTÉSZET FÉLÉV
PROGRAMVÁZLAT

1. nap: 2010. február 19.
Az ökologikus gondolkodás kezdetei – Zöld Mozgalom – Autonóm ház – Passzív ház – Biodinamikus gazdálkodás • Meghívott előadó: Ertsey Attila
10:00 • Félévindító beszélgetés - programismertetés
11:00 • Ökológiai és szociális válság, jelenségek, tünetek – A tulajdonprobléma – A Zöldek Alapprogramja, 1980 – A szociális organizmus hármas tagozódása – Externáliák, ökológiai lábnyom, a szociális kvóta fogalma
13:00 • Ebédszünet
14:00 • Fogalmak tisztázása, öko, bio, passzív, autonóm stb. • Autonómia, Szelíd Technológia, Autonóm Ház • Év Napháza 2007, Zöld Pont irodaház, K4 ismertetése • A föld és az ember, a biodinamikus gazdálkodás eszméje (Klett) – A legéndi gazdaság épületei, tervismertetés, közös gondolkodás (Terdik Bálint)
utána: közösségi élet

2010. február 20.
Pécsi köztéri pavilon-pályázat helyszínbejárása Dévényi Sándorral

2. nap: 2010. március 5.
A bio-szolár építészet • Ökologikus építés • Zöld szervezetek • Meghívott előadók: Dr. Kuba Gellért és Medgyasszay Péter
09:00 • Vándoróra – bemutatkozó előadás – Szilágyi Szabolcs – moderátor: Dénes Albert
10:00 • Az építészeti terek problémái – Dr. Kuba Gellért – A világ lakosságának növekedése – Nemzeti energiafogyasztás eloszlása – Fosszilis energiafogyasztás világméretű következménye – Ökologikus építészet célkitűzése – A végrehajtás építészeti eszközei – Példák – Napsugárzás – Az építészetben használt üvegezések elemzése – Passzív házak hőátbocsátási követelményei – A bioszolár építészet tézisei
13:00 • Ebédszünet
14:00 • Ökológiai alapfogalmak, környezetvédő civil szervezetek szerepe – „Fenntartható ház" ismertetése, vitaindító felvezetés: kell-e hőszigetelni, lehet-e jó építészeti minőséggel energiatudatos/ökologikus/autonóm/fenntartható házat építeni? – Vita, beszélgetés a vitafelvetés kapcsán.
utána: közösségi élet

3. nap: 2010. március 19.
Ökologikus anyaghasználat – környezetbarát szerkezetek • Meghívott előadók: Dr. Lányi Erzsébet és Páricsy Zoltán
09:00 • Pécsi köztéri pavilon-pályázat beadása – Vándoróra – bemutatkozó előadások – Csóka Balázs és Füzes András – Környezetkímélő építőanyagok és szerkezetek jellemzői (L. E.) – Hagyományos és korszerű földépítési és felújítási technikák (L. E.)
13:00 • Ebédszünet
13:40 • Gyakorlati feladat (földház felújítás szerkezeti javaslat) (P. Z.) – A feladatok közös kiértékelése (L. E. – P. Z.)
15:00 • Szalmabála építészet, környezetkímélő „hőszigetelő rendszerek". (P. Z.) – Természetes épületgépészet (energia-, levegő-, vízháztartás, szennyvíz- és hulladékkezelés) (L. E.) – Növényi szennyvízkezelési módok – John Wilkes- féle víztisztítás, vízbölcső – Pécsi köztéri pavilon-pályázat zsűrizése

4. nap: 2010. március 26.
Település-ökológia – település szintű autonómia • Előadó: Ertsey Attila
09:00 • Vándoróra – bemutatkozó előadás – Dénes Albert – Autonóm Kistérségek, két tanulmány ismertetése – Az önmérséklet városa, Wright Broadacre City-je – Autonóm Város, tanulmány, indikátorok

13:00 • Ebédszünet
14:00 • Rád, lakópark – Ökotelepülések – élő példák
utána: közösségi élet

5. nap: 2010. április 9.
Energiatudatos építészet • Meghívott előadó: Dr. Zöld András
09:00 • Vándoróra – bemutatkozó előadás Mezei Zsófia – Hazai hőtechnikai szabvány és méretezési eljárás – Integrált energiamérleg elemzése – Passzív napenergia-hasznosítás – naptér (téli kert), szoláris légtechnika
13:00 • Ebédszünet
14:00 • Műhelyfeladat: Alapterület-, passzív zóna-, beépített térfogat-, burkoló felület-elemzés – Az abszolút méretektől is függően milyen forma eredményez kedvező mérleget, s ezen belül a passzív zóna az alapterület mekkora hányadát teszi ki? – Aktív napenergia-hasznosítás – Kollektorok, kétkörös fűtési rendszer, fotovoltaikus(PV)-cellák, OM-solar – Kéthéjú homlokzatok, mint a légtechnikai rendszer részei – Passzív hűtési technikák – Az átrium szerepe az energiamérlegben – Autonóm ház példák
utána: közösségi élet

6. nap: 2010. április 16.
Autonóm ház
09:00 • Vándoróra – Dárdai Balázs – Vándoróra – Mezei Zsófia
12:00 • Ebédszünet
14:00 • Construma – Autonóm Ház bemutató – Ertsey Attila

7. nap: 2010. április 24.
Fűzfilagória-javítás
09:00 • Sunarch szoftverbemutató – Kuba Gellért és Baumann József – Építés, ültetés – szellemi segítség + munkaeszközök: Pagony

8. nap: 2010. április 30.
Természetközeli élet, ökologikus gondolkodás – „A szeres építés nyomában a Zala völgyében – Régi korok életének nyomait keresve utaznánk, és mai, különcnek tűnő embereket látogatnánk meg, akik szeretnék, ha táj befogadná őket. – Csáfordon a volt fogorvosnő birodalma, állatai, sajtjai, élete – Kallósdi kerektemplom – Madár Ivett – Ligetfalván Ekler-Szabó, házaspár birodalma – Zalaistvándi tájház – Barlahidai vendégház: előadás (Ekler Károly) és beszélgetés a szeres építésről
Evés, pihenés és hazautazás.

9. nap: 2010. május 14.
Tájismeret • előadó: Herczeg Ágnes – A József nádori birtok és kastélypark, Alcsút – A magyar táj, magyar gazdálkodás megújítása – A firenzei Boboli kert és Alcsúti kastélypark spirituális kapcsolata – Megfigyelési gyakorlatok a parkban – Darwinizmus kontra Goetheanizmus – A goethei természetismeret (Goethe, Steiner, Bockemühl) – Felcsút kastélypark felújítása – Kapcsolatunk a fákkal, a fák gyógyítása – A Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia épületei, és az étterem tervei – Dobrosi Tamás és Grekofsky Nathalie

10. nap: 2010. június 6.
Gazdálkodás I.
A galgahévízi ökofalu és a Galgafarm meglátogatása Varga Géza vezetésével – (Minden hónap első vasárnapja ingyenes nyíltnap. Ezért az időpont.)

11. nap 2010. június 25.
Gazdálkodás II.
Legénd – biodinamikus gazdálkodású tanya meglátogatása

2010. július 16-17-18-19.
Túr-Tisza evezőstúra

AJÁNLOTT IRODALOM
Szabad Gondolat 2000. szeptemberi számából – Frisch Mihály írása a Földélőlényről
Rudolf Steiner: *A szociális élet kérdései* – 1919.
A Zöldek alapprogramja, 1980. *Országépítő* 1998/1.
Liska Tibor: *Társadalmi örökség, szocialista vállalat* – 1980.
Manfred Klett: Az ember, mint a Föld alakítója, *Országépítő* 1991/1.
Ertsey Attila: Autonóm Ház (jegyzet) – Labor5 Tempus – 2000.
Dr. Kuba Gellért: Benapozás, árnyékolás, tervezés – BME (jegyzet) – 1988.
Olgyay Aladár – Olgyay Viktor: *Solar control & shading devices*, Princeton, 1957
Olgyay Aladár – Olgyay Viktor: *Design with climate* – 1963. – Princeton
Dr. Lányi Erzsébet: Környezetbarát Épületszerkezetek jegyzet – BME Épületszerk. Tanszék
Medgyasszay Péter – Novák Ágnes: *Föld- és szalmabála építészet* – TERC
Országépítő 2000/1-2. (Az összevont szám jórészt ökologikus építészettel foglalkozik.)
Masaru Emoto – Jürgen Fliege: A víz gyógyító ereje – *Bioenergetic* 2009.
Dr. Zöld András: *Energiatudatos építészet*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest – 1999.
Ertsey Attila: *Autonóm Kisrégió*, Független Ökológiai Központ – 1999.
Ertsey Attila: *Autonóm Város*, Független Ökológiai Központ – 2004.
Herczeg Ágnes: Városökológia, *Országépítő* 1993/3.
Frank Lloyd Wright: *Testamentum*, Gondolat, 1974 (A Testament – Horizon Press NY – 1957)
Kis fűzépítési útmutató, *Országépítő* 2005/1.
Somogyi Győző: Az értelmiség kivonulása, *Országépítő* 2007/1.
Johann Wolfgang Goethe: Természet – *Országépítő* 1999/2.
Rudolf Steiner: Bevezető Goethe növénymetamorfózis-tanához – *Országépítő* 1999/2.
Jochen Bockemühl: Goethe metamorfózis-szemlélete mint megismerési eszköz, *Országépítő* 1999/2.
Jochen Bockemühl: Életösszefüggések megismerése, átélése, alakítása – Ita Wegman Alapítvány, 1995.
Székelyföldi Kaláka Krónika, *Országépítő* 2006/4.
AJÁNLOTT FOLYÓIRATOK
Ökotáj, Országépítő, Szabad Gondolat, Kukabúvár, Lélegzet, Ökotár,
AJÁNLOTT FILM
Koyaanisqatsi – Kizökkent világ, R: Godfrey Reggio – 1983.
AJÁNLOTT SZOFTVER
Dr. Kuba Gellért – Bausoft Pécsvárad: *Sunarch*

Felvételi pályázat 2010
GYALOGOS HÍD

Tervezz gyalogos hidat szabadon választott helyszínre. Az áthidalt szélesség legyen legalább 10 m.

A helyszínválasztás szabad, maga is tervezési feladat. A választást meg kell indokolni. A választott helyszín vizsgálata, bemutatása, értékelése segíti a bírálók véleményalkotását. A tervezett híd kontextusba helyezése önmagában is komoly feladat. A helyszínrajzon ábrázolni kell a környezettel, településekkel való kapcsolatot.

A híd „legyen a helyén". Anyaghasználata, szerkezete legyen összhangban a helyszínnel, mutassa tervezője viszonyát a világgal, teljesítse a funkció követelte igényeket. A rajzokat a megértéshez szükséges léptékben kell elkészíteni (a híd méreteitől függően akár részletrajzokkal is).

A beadandó vázlattervnek tartalmaznia kell a helyszín részletes bemutatását (helyszínválasztás indoklásával), a híd telepítési tervét (helyszínrajz) és vázlattervét (alaprajzok, metszetek, részletek, tömegvázlatok a megértéshez szükséges léptékben). Az előadásmód, formátum szabadon választott, de maximum 4db A2-es lap lehet. Szerkezeti makettet csatolni kell. A pályázat részvételi feltétele a mellékelt feladatkiírás szerinti tervezési feladat és a pályázó eddigi fontosabb munkáit tartalmazó portfolió beadása, illetve a személyes meghallgatáson való részvétel.

Pályázat és portfolió beadása: 2010. szeptember 1. (szerda) 16 óra TRISKELL Kft., 1034 Budapest, Kecske utca 25.

Személyes meghallgatás: 2010. szeptember 4. (szombat) 10 óra Magyar Művészeti Akadémia, 1034 Budapest, Kecske u. 25.

További információk, konzultáció: Csernyus Lőrinc, Terdik Bálint, Triskell Kft. • 1034 Bp., Kecske utca 25. • tel/fax: 06 1 388-1707 • e-mail: triskell@triskell.axelero.net • www.vandoriskola.hu

IN MEMORIAM

KÓS ANDRÁS 1914-2010

Június 15-én kísértük utolsó útjára a házsongárdi temetőben Kós Andrást, aki most már a családi sírban, szülei és testvérei mellett nyugszik. Testvérei – Balázs (1912–1967), Zsófia (1916–1990) és Károly (1919–1996) közül utolsóként halt meg életének 96. évében. Ebben a majd száz éves életútban is ő volt az, aki leginkább apjára, Kós Károlyra ütött, természete szerint is ő volt az, aki felfogásával, stílusával, szívósságával, az igazsághoz való eltéríthetetlen ragaszkodásával, de fizikai megjelenésével is a legtöbbet idézett fel apja alakjából. Ez azt is jelentette számára, hogy meg kell vívnia a szuverenitásáért való belső küzdelmet. Miközben apja hagyatékának gondos őrzője volt, és érzékenyen fellépett minden – nem ritkán előforduló – méltatlan hivatkozás, félremagyarázás, az örökséggel való viszaélés ellen, a saját művészetének önálló útját kellett megtalálnia, teljes függetlenségben a bármily nagyszerű apai szellemi örökségtől. Ennek a küzdelemnek látványos jele az a portrésorozat, amelyet Kós Károlyról készített; apja halála után újabb és újabb változatban faragta meg a csak Férfiképmásnak nevezett portréit, amelynek egyes vonásai más személyekről mintázott szobrain is feltűnnek. Talán ahogy lányokat, asszonyokat ábrázoló szobrain jelenik meg egy női őstípus, vagyis a nőiség eszménye hatja át egymásra emlékeztetően ezeket a műveit, úgy a férfieszményt próbálta megragadni apja képmásán keresztül, saját művészete szolgálatába állítva azt az eszményt, amit apja a maga életművével képviselt.

A Kós Károly Egyesülés különösen sokat köszönhet Kós Andrásnak, ő tette lehetővé az apja hagyatékában maradt kéziratos művek, a *Testamentum és agrikultúra,* és a *Könyv a lovakrul* hasonmás kiadásának megjelentetését és jelentős további dokumentumok közreadását. Hogy milyen szerepet játszott a háború utáni kolozsvári művészeti oktatásban és a művészeti élet megszervezésében, arról a ravatalnál a kolozsvári képzőművészeti egyetem rektorának román nyelvű búcsúzója szólt méltóképpen, Kós András erről szerényen hallgatott korábbi beszélgetéseinken. *(G. J.)*

Németh Júlia, a Kós Andrásról szóló kismonográfia művészettörténész szerzője mondta el a sírnál az alábbi megemlékezést:

Születés, elmúlás és a közbülső majd 100 év. Kós András élete, a szobrászé, aki 1914-ben, a sztánai Varjúvárban beleszületett a majdhogynem érintetlen őstermészetbe. Eszmélése, legrégibb emléke is az élő fáról, viruló virágról, a nap éltető sugaráról, a tavasz erdőillatú, madárdalos muzsikájáról szól. A tavaszutó, nyárelő erdőillatú, madárdalos muzsikája kíséri most végső útjára is.

Emlékét immár az öröklétbe viszi magával a Mester, a fa szerelmese, lélekbúvára és utolérhetetlen mintázója, korunk erdélyi, összmagyar, sőt bátran mondhatjuk: európai szobrászatának emblematikus alakja.

Múlt év novemberében még ünnepeltük a szép, kerek születésnapot: a kilencvenötödiket. Ő mint mindig, akkor is bizakodón tekintett a jövőbe, bár a komoly fizikai erőt követelő alkotástól, a szobrászattól már búcsút kellett vennie. Élénk érdeklődéssel követte azonban a művészeti élet eseményeit, különösképpen a Barabás Miklós Céhbe tömörült tanítványai és társaik életútját, tevékenységét. A Céhet, amelyet 1929-ben édesapja, Kós Károly alapított, valamelyest saját gyermekének is tekintette. Joggal, hiszen oroszlánrésze volt abban, hogy a romániai magyar képzőművészek szakmai szervezete 1994-ben újjáalakulhatott, s másfélszáznál több tagot számláló, országos szervezetként ünnepelhette megalakulásának 80. évfordulóját. A 2009. november 6-án, két nappal a Mester születésnapja után, az általa vallott eszmék szellemében Sepsiszentgyörgyön megrendezett ünnepi kiállítást a szervezők születésnapi ajándéknak szánták. A tiszteletbeli elnök azonban, aki addig a Barabás Miklós Céh szinte valamennyi, a kolozsvári székházban havonta sorra kerülő kiállításán részt vett, ezen a nagyszabású ünnepi eseményen betegsége miatt már nem lehetett jelen. Csupán egy faszobrával képviseltette magát a tárlaton.

Kós András szinte az egész 20. századot felölelő, s a 21. századba is átnyúló munkássága mérföldkő az erdélyi szobrászatban. Sikerült mindazt az értéket, a kincseknek azt a sajátos tárházát beépítenie életművébe, amit az előző korok megvalósítottak. Munkásságának erdélyi talajból táplálkozó, kiapadhatatlan gyökerei ezek, konkrét valójukban azonban már nem érhetők tetten: új minőséggé átlényegülve hirdetik sajátos, korok és stílusok fölé emelkedő egyedi és utánozhatatlan művészi világát.

Kós András a míves beszédnek is mestere. A törzsét soha meg nem hajlító, minden viharnak ellenálló tölgy kedvenc fája, mondhatni példaképe volt. A fadöntésnek áldozatul esett magányos tölgy halálának művészi megjelenítésével, mintha saját elmúlásának állított volna emléket:

„Egyszer a fában valami megroppant. Talán szíve hasadt meg? A hatalmas testet remegés fogta el, (…) egészen lassan, szemmel alig kivehetően, mintha az első pillanatokban még szemérmesen palástolni igyekezett volna gyengeségét, aztán már visszavonhatatlanul megindult a neki rendelt dőlés irányába. Az éltető tövétől elszakadni kényszerített súlyos test pattogó-recsegő zaja most a halálával tusakodó magatehetetlen óriásnak kétségbeesett hörgéséhez hasonlított. Aztán magát megadva, utolsó hangos sóhajtással a neki rendelt helyre omlott. (…) Csend. Vége.”

Az erdélyi faszobrászat óriása, a Mester immár végképp megpihent. Életműve viszont ott ragyog a halhatatlanok panteonjában. Alkotásainak java része pedig a legméltóbb helyen, a Farkas utcai református templom sekrestyéjében lelt állandó otthonra.

Kedves Mester, mi barátaid, szeretteid, tanítványaid nem búcsúzunk, hiszen úgy érezzük továbbra is velünk maradsz, csak most már odafentről irányítod lépéseinket, bíztatsz alkotásra, kitartásra, egyenes beszédre.

A kolozsvári Farkas utcai református templomban berendezett állandó kiállítás részlete. Szemben: Kós Károly portréja

10002
0866006003939